

ÚSTAV ZEMĚDĚLSKÝCH A POTRAVINÁŘSKÝCH INFORMACÍ

ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA

Agricultural Economics

ČESKÁ AKADEMIE ZEMĚDĚLSKÝCH VĚD

11

ROČNÍK 45
PRAHA
LISTOPAD 1999
ISSN 0139-570X

Mezinárodní vědecký časopis vydávaný z pověření Ministerstva zemědělství České republiky a pod gescí České akademie zemědělských věd

An international journal published under the authorization by the Ministry of Agriculture and under the direction of the Czech Academy of Agricultural Sciences

Redakční rada – Editorial Board

Předseda – Chairman

Doc. Ing. Vladimír Jeníček, DrSc. (Česká zemědělská univerzita, Praha, ČR)

Členové – Members

Ing. Gejza Blaas, CSc. (Výzkumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Bratislava, SR)

PhDr. Stanislav Buchta, CSc. (Národný úrad práce, GR, Bratislava, SR)

Doc. Ing. Juraj Cvečko, CSc. (OTIS spol. s r. o., Bratislava, SR)

Ing. Tomáš Doucha, CSc. (Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, Praha, ČR)

Prof. Ing. Jiří Erbes, CSc. (Mendelova zemědělská a lesnická univerzita, Brno, ČR)

Ing. Jiří Hanibal (Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, Praha, ČR)

Prof. Ing. Jan Hron, DrSc., dr. h. c. (Česká zemědělská univerzita, Praha, ČR)

Mgr. Helena Hudečková, CSc. (Česká zemědělská univerzita, Praha, ČR)

Doc. Ing. Viera Izáková, CSc. (Výzkumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Bratislava, SR)

Prof. Ing. František Štěpánek, CSc. (Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR)

PhDr. Jana Šindlářová (Mendelova zemědělská a lesnická univerzita, Brno, ČR)

Prof. Ing. Jozef Višňovský, CSc. (Slovenská poľnohospodárska univerzita, Nitra, SR)

Vedoucí redaktorka – Editor-in-Chief

Mgr. Alena Rottová

Redakční kruh – Editorial circle

Prof. Dr. Konrad Hagedorn (Humboldt-Universität zu Berlin, Deutschland)

Prof. Dr. Alois Heidenhuber (Technische Universität München, Deutschland)

Prof. J. Sanford Rikoon, PhD. (University of Missouri-Columbia, USA)

Cíl a odborná náplň: Časopis publikuje autorské vědecké statě s agrární tematikou z oblasti ekonomiky, managementu, informatiky, ekologie, sociálně-ekonomické a sociologické. Od roku 1993 zajišťuje kontinuálně problematiku dosud uveřejňovanou ve zrušeném časopise Sociologie venkova. Široké tematické spektrum zahrnuje prakticky celou sféru agrobiznisu, tj. ekonomickou problematiku dodavatelských inputových sfér pro zemědělství a potravinářský průmysl, sociálně-ekonomickou problematiku a sociologii venkova a zemědělství, až po ekonomiku výživy obyvatelstva. Statě jsou publikovány v jazyce českém, slovenském nebo anglickém. Abstrakty z časopisu jsou zahrnuty v těchto databázích: Agris, CAB Abstracts, Czech Agricultural Bibliography, WLAS.

Periodicita: Časopis vychází měsíčně (12x ročně), ročník 45 vychází v roce 1999.

Přijímání rukopisů: Rukopisy ve dvou vyhotoveních je třeba zaslat na adresu redakce: Mgr. Alena Rottová, vedoucí redaktorka, Ústav zemědělských a potravinářských informací, Slezská 7, 120 56 Praha 2, Česká republika, tel.: +420 2 24 25 79 39, fax: +420 2 24 25 39 38, e-mail: editor@login.cz. Den doručení rukopisu do redakce je publikován jako datum přijetí k publikaci.

Informace o předplatném: Objednávky na předplatné jsou přijímány pouze na celý rok (leden–prosinec) a měly by být zaslány na adresu: Ústav zemědělských a potravinářských informací, vydavatelské oddělení, Slezská 7, 120 56 Praha 2. Cena předplatného pro rok 1999 je 816 Kč.

Aims and scope: The journal publishes original scientific papers dealing with agricultural subjects from the sphere of economics, management, informatics, ecology, social economy and sociology. Since 1993 the papers continually treat problems which were published in the journal Sociologie venkova a zemědělství until now. An extensive scope of subjects in fact covers the whole of agribusiness, that means economic relations of suppliers and producers of inputs for agriculture and food industry, problems from the aspects of social economy and rural sociology and finally the economics of the population nutrition. The papers are published in Czech, Slovak or English. Abstracts from the journal are comprised in the databases: Agris, CAB Abstracts, Czech Agricultural Bibliography, WLAS.

Periodicity: The journal is published monthly (12 issues per year), Volume 45 appearing in 1999.

Acceptance of manuscripts: Two copies of manuscript should be addressed to: Mgr. Alena Rottová, editor-in-chief, Institute of Agricultural and Food Information, Slezská 7, 120 56 Praha 2, Czech Republic, tel.: +420 2 24 25 79 39, fax: +420 2 24 25 39 38, e-mail: editor@login.cz. The day the manuscript reaches the editor for the first time is given upon publication as the date of reception.

Subscription information: Subscription orders can be entered only by calendar year (January–December) and should be sent to: Institute of Agricultural and Food Information, Slezská 7, 120 56 Praha 2. Subscription price for 1999 is 195 USD (Europe), 214 USD (overseas).

LAND OWNERSHIP AND THE CHALLENGE OF "LATE MODERNITY" (NEW INSTITUTIONAL SETTINGS AND BEHAVIOUR OF CZECH LANDOWNERS)

VLASTNICTVÍ PŮDY A VÝZVA „POZDNÍ MODERNITY“ (NOVÁ INSTITUCIONÁLNÍ USPOŘÁDÁNÍ A JEDNÁNÍ ČESKÝCH VLASTNÍKŮ PŮDY)

M. Lošťák¹, H. Hudečková¹, S. Rikoon²

¹*Faculty of Economics and Management, Czech University of Agriculture, Prague, Czech Republic*

²*College of Agriculture, Food and Natural Resources, University of Missouri-Columbia, USA*

ABSTRACT: The paper addresses the issue of the changes in land ownership institutions after 1989. Two different sets of institutions are compared – institutions existing on the macro-world level (national society) and institutions existing on the micro-world level (local rural society). The informal institutions in micro-worlds (such as experienced ways of land management, etc.) were investigated in three rural localities which are inhabited by acting people compared to the macro-world of depersonalized written prescriptive rules. Therefore the questions of how do the people act in their strategies as for the land ownership in concrete rural localities to cope with the constraints of national (macro) institutional settings are asked. To deal with this issue the theory of transactional costs adapted to the sociology is used. If the transactional costs are very high, then individuals search for other institutional settings (firstly often of informal origin) in order to minimize the transactional costs. The late modernity is viewed here as the time when the owners are more and more separated from the place where they own the fields, or they are separated from the activities with their field. This separation corresponds with globalizing modern social life where many social phenomena are in various ways separated both socially and spatially and mixed together. The paper outlines how the separation of national space and local place of events looks and how they are rejoined in the case of institutions of land ownership.

Key words: institutions, land ownership, transactional costs, modernity, space and locality separation

ABSTRAKT: Článek pojednává o změnách v institucích vlastnických práv k půdám po roce 1989. Jsou zde porovnávány instituce na úrovni makro-světa (národní společnosti) a instituce na mikroúrovni (místní venkovské společnosti). Neformální instituce mikrosvěta byly zkoumány ve třech venkovských lokalitách zabydlených jednajícími lidmi v protikladu k makro-světům odosobněných psaných pravidel. Byly sledovány otázky, jak lidé jednají při nakládání s půdou tak, aby se vyrovnali s požadavkem nových národních (makro) institucionálních uspořádání. Pro tuto práci jsme použili pro sociologii upravenou teorii transakčních nákladů. Jsou-li tyto náklady vysoké, jednotlivci hledají jiná institucionální uspořádání (nejprve neformální), aby tyto náklady minimalizovali. „Pozdní modernita“ je v článku nazírána jako období, kdy jsou vlastníci separováni od míst svých pozemků. Jde o separaci prostorovou a sociální. Tato separace koresponduje s globalizací, kdy je řada sociálních jevů a lokalit od sebe prostorově oddělena, ale zároveň i vzájemně propojena. Článek se zabývá tím, jak tato separace prostoru a lokality a jejich znovuspojování včetně implikací pro sociální jednání vypadá v případech vlastnictví půdy.

Klíčová slova: instituce, vlastnictví půdy, transakční náklady, modernita, separace prostoru a lokality

INTRODUCTION

The features of agriculture, which is known as one of the oldest economic activities implemented by the people¹, has changed several times. The cumulative result of all transitions over the history of agriculture which will not be the focus of this paper is the face of contemporary agriculture. It is organized on the basis of agricultural enterprises (farms) and is typified by the following characteristics:

- Global market production of food which joins agriculture with other actors of contemporary economic activities through industrialization and rationalization. These actors are often separated many miles from the localities in which concrete farming activities occur, but they continue to have strong influences on these activities.
- Increased concern about the landscape, in part due to the recognition that the impacts of farming prac-

¹ The economic activities are understood in this article as such human practices which aim to provide material conditions for the existence of humankind. These practices are implemented in certain institutionalized way i.e. according to certain rules of the game (North 1994), when this generally introduced (institutionalized) way of action (agriculture in our case) enables us to cope with problems that are brought by the necessity to secure the human existence (i.e. to have food).

tices and systems (e.g. the techniques of land tillage) transcend field-specific or local-specific contexts. In this sense "environmental impacts exceed the local borders of here and now" and transcend into the space of national (or global) society and into the time of future generations.

- Political and strategic relations in which food becomes a commodity and staple of very high importance. As a consequence, a subject in one locality who produces and controls particular agricultural products which are demanded and needed in another locality gains power as a result of the control of production and products. Ownership of production may imbue producers with superior power due to the biological necessity for food and the spatial inequalities of food production and availability.

The words above indicate that the background of contemporary face of agriculture is formed in part by a typical feature of the modernity as discussed by A. Giddens (1990) – the separation of space and locality and new types of linkages between the two. However, agriculture is genetically bound to certain localities understood as the place of events and context of production. Farming can be implemented only where conditions make this activity possible, i.e. in the localities where there is arable land. The conditions (fields) necessary for agriculture cannot be withdrawn from one locality and transferred like financial capital into another locality in space to rejoin again locality and space. Anthropologists and historians have documented that societies based on gathering, hunting, pasturing or farming are characterized by a harmony of space and locality (e.g. Lévi-Strauss 1966, Gurevitch 1972). Simply speaking, the space of traditional peasants ended with the borders of the locality in which they lived and worked. Traditional peasants usually did not move beyond the borders of their localities because all of life was linked to agriculture and the village. The idea that, for traditional peasants, space was identical with locality is present in Czech sociologist Bláha's (1925: 126) ideal type of the peasant who was characterized by *zemitost*²: "All relations of a peasant to the other people and to the world stem from this rural *zemitost* (bindingness to the land) which ties a peasant with the land in the way that does not exist in any other calling, which strongly defines his physical habits, the way of his housing, and the character of his work. On the other hand, however, it makes him to be self-sufficient and in particular technical and working sense to be an individualist. *Zemitost* conditions peasants intellectual and moral life and his social relations."

If agricultural production is still bound with certain localities, i.e. with the places where agricultural land exists, than those who own this land are in modern societies often separated from the localities where their fields are located. The act of separation or withdrawal,

as it was portrayed by K. Polanyi (1944), occurs through the commodification of a man/women (in the form of a labourer) and through the commodification of nature (in the form of a land market). As Giddens (1990) notes, the act of separating owners from the localities where they own their fields is done through money and monetary transactions. This entire process results in a new face of society (normally captured in the term "globalization") and is, of course, reflected in the social situations in specific localities.

The following pages cite data and material from a research project implemented under the grant of OSI/HESP, No. 1208/1997: *Institutional Change in Czech Agriculture: The Behaviour of Non-Farming Landowners*. The data and material will be explored for factual documentation of the characteristics of the withdrawal process resulting in space and locality separation and their reconnection in new forms. In other words, we want to assess the separation of the locality and space and ways of their reconnection in modern society and how this process occurs when local events are influenced by the fact that some actors live many miles from these local contexts. This goal will be pursued through comparison of behaviours of landowners who do not live in the localities where they own their fields with the actions of owners who live in the locality where they own their fields. The more distant owners can be conceptualized as the "representatives of modernity", while local owners are people who exhibit some features of rurality as described by Bláha's ideal type of the peasant with spatial ties to their fields. In this way, we will address the larger issue of "How to be rural in late modernity". Is there a difference in the behaviour of landowners according to their residence's distance from the place where their fields are located? And if owners living greater distances from their fields are representatives of modernity because of their spatial and social separation from locality, how do they attempt to overcome this separation through certain patterns of behaviour related to management of their fields?

METHODOLOGICAL APPROACH AND STEPS IN RESEARCH

The work on the project was implemented in several phases. The first phase, which will not be the focus of this paper but rather be used to support some assumptions and conclusions, aimed to document the general rules of the game (institutions) that frame the behaviour of non-farming landowners. Therefore this investigation focused on the formal institutions which establish rules and regulations intended to affect the behaviour of landowners. These institutions are typically in the area of law. Together with focusing on how legal frames (rules of the game) attempt to regulate the behavioral norms of non-farming landowners, we also examined

2 The Czech word *zemitost* is difficult to translate. It means that everything in rural life originates in land, everything has its tangible effects. There is no place for romanticism or high culture. We will use the English term bindingness to the land as equal with the Czech word *zemitost*.

the roles of economic institutions. These do not exhibit as strong a formal presence as legal institutions because the former are largely created in the sphere of the market. And market rules are not strictly normative but rather of a contract origin; that is, they are negotiated and bargained within the frames of market activities. As for the economic area, our investigation focused on the identification and analysis of economic factors defining land price and land rental amounts. We considered these rules of the game as market institutions providing basic signals used as the background for landowner economic decisions about land management and the assumed pursuit of profit maximization. These types of institutions (legal and economic) were considered as macro-world, a world encompassing the everyday activities of the people living in their everyday micro-worlds³.

This work was enhanced by the second phase, which consisted of qualitative fieldwork. The authors spent more than two weeks in each of three investigated localities in Znojmo district (Filipov), Vsetín district (Rodákov) and Chrudim district (Lhota)⁴. The visits were used to conduct structured non-formalized interviews with representatives of area farms and with selected landowners, to study local documents and to observe the behaviours of non-farming landowners and the conditions of the fields. This phase of the research provided us the possibility to be fully engaged in the study of non-formalized institutions which both regulate behaviour in concrete localities of the micro-world of non-farming landowners and which are created in these localities as well. This part of the research was continued (and completed) through a questionnaire survey among non-farming landowners whose fields are located in the case study localities.

DESCRIPTION OF INVESTIGATED LOCALITIES AND FARMS OPERATING THERE

The following numbers of owners rented their fields to the farms in investigated villages during the period of our research:

Lhota: *agricultural cooperative farm* (cooperative collective farm 831 hectares, 162 small landowners). This coop has operated since April 1993 as the successor of the unit of former state collective farm. The coop farmed in the least favourable climatic conditions out of all investigated farms. It is located in Czech-Moravian highlands, elevation about 600 meters above sea level. After two years of operation, the coop faced

serious economic problems, did not pay rent to field owners, and at the end of 1998 ceased its activities. This was one of the reasons why some owners in the northern part of this area indicated to us that they intended to rent their land to a more successful farm which also operated into this area. The farming in locality of Filipov was then taken over by a large joint-stock company with headquarters in a town 50 kilometers far from Lhota. This company operates about 13,000 hectares (ha) of land in Eastern and Southern Bohemia. It is also involved in many off-farming activities, especially restaurants and hotels. The rental fees as set up by the coop were 50 Czech koruna (CZK) per one hectare of field and 20 CZK per one hectare of meadows.

There is one private farmer (25 ha, 12 ha are rented from 3 owners) in this area. His operation is more successful than the cooperative farm, but he does not plan to rent any additional hectares.

Rodákov: *agricultural cooperative farm* (cooperative collective farm 2,732 hectares, 1,098 small landowners). This coop has operated since the end of 1992 as the successor of former collective farm established during collectivization. The coop farms in relatively mild climatic conditions. It is located in the most fertile part of Vsetín district, elevation about 350-400 meters above the sea level. After four years of its existence (1996/1997), the coop started to make a profit, and it increased the amount of rent paid to land owners. Its intention is to farm about 5,000 ha of land. The rental fee as set up by the coop increased from 150 CZK per one hectare of field to 250 CZK with the possibilities of future increases.

There are also four commercial family farmers operating on the territory where the coop in Rodákov farms. They farm from 10 to 40 hectares but rent only from a small number of owners.

Filipov: *agricultural cooperative farm* (cooperative collective farm 1,487 hectares, 479 small landowners). This coop has operated since the end of 1992 as the successor of former collective farm established during collectivization. The coop farms in relatively the most favourable climatic conditions out of farms investigated in the project. It is located in fertile Southern Moravian lowlands in district Znojmo with an elevation 260 meters above sea level. This district is characterized by its productive agricultural operations which dominate the region's economy. After two years of operation, the economic situation of the coop stabilized. Its intentions are future increases in rent for own-

3 A micro-world means in this paper a world which is familiar to its members (unless some radical changes take place). It is the world in which its members can orient themselves without any difficulties and in which they can act thanks to their world-view (perception, interpretation and explanation of world familiar to them and inhabited by them). It is the world of our routine activities and interactions with which we cope without any difficulties. It is the world where our activities are secure due to our familiarity with this world. Everything what exists outside the micro-world (i.e. also the parallel worlds), can be treated from the point of view of the inhabitants of original micro-world (a position of an observer is very important in this respect) as a macro-world. This is the reason why we would suggest to distinguish between two types of macro-world: (1) a macro-world in its proper sense understood as the totality of all local micro-worlds and represented by national or global society and (2) mezzo-world represented by concrete local societies which can be considered by their non-members as the macro-world because, although non-members can be confronted with these worlds in their everyday lives, they are not their members and define themselves based on the background of dichotomy WE and THEY. The perception of these worlds is as of alien worlds, i.e. they exist outside their micro-world.

4 The names of localities Lhota, Filipov and Rodákov are the alias. They are used because we secure an anonymity to the representatives of the farms we implemented in our research.

ers. Since 1995, the coop has been purchasing the ownership shares (not fields but shares in the coop as defined in law on coop transformation) from the owners based on mutual contract. The cooperative form of farming is not considered as prosperous here from the point of view of enterprising in agriculture. They are aware that the farm which can purchase state land will become a strong competitor in this region.

Joint-stock company farm (collective joint-stock company farm, 2,803 hectares, 403 small landowners, large owner is State Land Fund). This company has been operating since the end of 1992 as a result of former state farm privatization. It farms in the same climatic conditions as the coop in Filipov, and its economic situation is similar. Rent is paid in the same amount as in the coop (see below). The problem the company faces is an unclear future because it farms state land and has insufficient amount of capital to buy this land for market price. This farm is owned by a mother company headquartered in the largest Moravian city, Brno. This mother company is also involved in operating firms with services for agriculture (mostly purchasing grains and marketing agricultural inputs).

Both the coop and the joint-stock company farm pay about 1,000 (1,017) CZK per one hectare of fields. We know that between the coop and joint-stock company farm there exists a sort of gentlemen's agreement. The aim of this covert and secret contract is to reduce the negative impacts of competition for rental land. For example, the farms agreed to provide the same amount of rent per one hectare. This agreement of two large actors limits the possibilities of private farmers to acquire additional land. These informal agreements secure both farms with certain stability and with an ability to plan into the future. These agreements also serve to eliminate anyone else's desire to begin farming in the area.

There are 5–7 commercial private family farmers operating in the Filipov territory. The most important of these family farmers is a man who restituted so-called residual estate with 250 hectares of the land. His aim is to increase the size of his farm to about 400 hectares.

QUESTIONNAIRE SURVEY DESCRIPTION

We sent questionnaires to 1,140 non-farming landowners. With the exception of Lhota, we mailed questionnaires to each second person from the list of owners renting their fields to investigated farms. In Lhota we contacted each person due to their small number. We received back 352 questionnaires, or 30.9%. However, we had to discard 15 of the returned questionnaires due to their incompleteness. Most of these discarded surveys were from respondents who stated they owned too small an area of land to answer our questions. Other claimed they were not the owners, or that they were too

old to go through all the questions. Therefore the sample we analyzed includes 337 respondents. Each rents the largest part of their fields to one of the project investigated farms – the agricultural cooperative in Lhota, agricultural cooperative in Rodákov, agricultural cooperative in Filipov and joint-stock company farm in Filipov. Landowners renting to private farmers in Lhota, Rodákov and Filipov were not investigated due to their small number. Within our sample we analyzed we also include landowners who rent only a minority of their land to the farms described above. There are 19 owners in this group, or 5.6% of the 337 respondents. This group represents a particular sub-sample because they answered that their primary tenants were not any of the major farms included in this study. We have thus labeled this group as other respondents and will refer to them only in cases where they are significantly different from the answers of respondents who rent the largest part of the fields to one of the farms studied in detail in Lhota, Rodákov and Filipov.

Concerning the particular areas, we distributed 549 questionnaires in Rodákov. We received back 137, for a return rate 23.86%. We had to discard 6 questionnaires out of this amount due to their incompleteness. Therefore the sample analyzed consists of 131 respondents. In Lhota we distributed 162 questionnaires and received back 65, for a return rate 40.12%. In Filipov, where two farms operate, we distributed 240 questionnaires to those who rent their fields to local coop. We received back 70 of them, for a return rate 29.1%; however, we had to discard 5 due to their incompleteness. Therefore the processed sample consists of 65 respondents. Another 179 questionnaires were distributed among landowners renting land to the joint-stock company farm in Filipov. We received back 61 questionnaires, for a return rate 33.51%. We had to discard 4 of these returns, and therefore we analyzed the responses of 57 landowners whose largest part of the fields is rented to the joint-stock company farm in Filipov.

THEORETICAL INTRODUCTION TO THE PROBLEM OF INSTITUTIONS OF LAND OWNERSHIP AND MODERNITY

The issue of ownership relations is considered by the authors as the basic factor which will be used to outline the relations between modernity – represented by the social behaviour of distant owners – and rurality – which we hypothetically assume will be represented, although only partially, by the social behaviour of local owners⁵. Ownership relations in contemporary farming develop particular features because the majority of landowners are separated from the management of their land. In the other words, although they are the owners, they do not farm their property themselves but they rent

5 The distant owners described in this text are those whose fields are more than 5 kilometers from the place of their permanent dwelling. Local owners live in area less than 5 km from their fields. The research in investigated farms provided us with the information that those who live more than 5 km from their fields also live outside the territory operated by investigated farms to whom they rent their fields.

this property to somebody else who, they suppose, will take care of their property⁶. Again, the separation of space and locality and attempt to reconnect them are essential features of modernity in this context. Although ownership is separated from management both among local and distant owners, we assume that the spatial separation of the latter group from the place they have their fields results in different patterns of social behaviour (social separation of space and locality) as compared to local owners.

The issue of ownership rights constitutes one of the key building blocks in the transformation of Czech society after 1989. Therefore, the question of ownership rights is in this respect also connected with the process labelled by the term modernization. If the macro-world level incorporated into the laws on ownership the idea that private owners are the best individuals to take care of the land because they are owners (for more details see Mlčoch 1996: 18-30), then this assumption also contains one of the features of the modernity. This assumption holds that private ownership is, according to various theories (e.g., naive and evolutionary theories of ownership), better for the operation of modern economic systems than group ownership (communal ownership) or state ownership. This is because both communal and state ownership either demotivate the members of these non-private relations or they reveal the high transactional costs from the point of view of bargaining (negotiations) among group members. The lack of motivation in communal ownership is often linked to the free rider effect that occurs when a portion of the members is "hidden" behind the others, or when a person does not cultivate the ownership but uses only the fruits of the ownership which makes the dynamics of the system weaker (so-called effect of "overheating"). These problems of the "commons" lead to pressures to divide the common areas into private lots among local people. Private ownership is a model of individualization and atomization which are typical characteristics of modernity. In contrast, communality and totality (which are perfectly documented by M. Mauss /1999/ in his concept of total fact) are considered as features of traditionality connected with pre-industrial (mostly rural) societies.

The last paragraph suggests that the institution of ownership rights in modern understanding is connected

with the decisions of atomized sovereigns about their property. These rights are to be transferred into the owners micro-world. Ideally, an owner should bear all benefits and losses emerging from managing and operating his/her property. Further, the positive and negative externalities should be borne by an owner himself/herself because of clearly defined property boundaries. However, this ideal model can never be obtained because owners operate in a field that includes diverse other actors. Nevertheless, taking into account all mentioned words, the institution of private ownership should provide the owner not only with rights but also with the duties that should enable owners to internalize the externalities, and hence accept the positive and negative externalities joined with the ownership. However, how does the behavior of owners look when we examine their actions and participation in various decision-making scenarios?

LANDOWNERS AND THEIR PARTICIPATION IN DECISIONS ABOUT THEIR FIELDS

This part of the paper is based on the questionnaire survey. These findings will be supported by the results from interviews and fieldwork conducted as part of the qualitative research. The questionnaire survey focused on various issues that revealed the behaviour of non-farming landowners. These issues were previously identified during our qualitative survey. Because this article aims to outline certain relations between modernity⁷ and rurality in the behaviour of the Czech landowners, we will focus only on the questions that address this theme.

We asked owners about their level of participation in various management decisions related to farming activities on their rented land. Concerning the decision about the types and kinds of the crops grown on the fields, 58.4% of our respondents-landowners leave these decisions completely in the hands of the renter. Another 29.7% were not able to answer this question at all. In essence, only about 12% of respondents are involved, to any extent, in decision-making in this issue. As for decision about the ways of land tillage, 55.0% of respondents transfer this decision entirely (one hundred percent) to the renter, and 30.9% were not able to answer this question. About 14% have some

6 Generally this situation looks in Czechia as follows: In January 1, 1996, there were registered 3,798,000 records of land ownership (official confirmation of the land ownership) in the Czech Republic. Majority of farming land (i.e. more than 3,400,000 hectares) is owned by natural persons (private individuals) or by various types of associations (legal entities). More than 800,000 hectares of farmed land are in the state ownership and they are managed by the Land Fund. Looking from the point of view of land market, we can find there more than 3 millions subjects - potential small-scale sellers with average area of land (plot) 0.44 ha. These people in their majority do not farm their fields (Němec 1998).

7 Speaking about modernity, it is necessary to have in mind that in the communist countries this process was to a large extent influenced by another process by collectivization (understood here as a process of organizing the whole society). Collectivization sometimes (for more details see Hudečková a Lošťák 1993, 1994) acted in the same way as modernization or even speeded up this process. It was in accordance with Marx's visions which are sometimes considered as the manifest of modernity (see Bělohradský 1999). On the other hand, collectivization also slowed down modernization in some aspect and therefore a particular parallel with the traditional society could be drawn, e.g. certain system of privileged and oppressed people (as we found also in the case of land use) and system based on patron-client relations (Možný 1991). This is the legacy the former communist countries enter with into the space formed by the people living in the societies which were not exposed to long-lasting factors deforming the main features of modernization, regardless of its speeding up or slowing down. This legacy needs to be taken into the account when speaking about, for instance, European Union enlargement.

influence on this dimension of activities conducted on their lands. In terms of deciding about the types of chemicals used to treat the crops, 46.8% of respondents transfer this responsibility fully to the renter and 34.4% were unable to answer this question. Only about 18% of landowners have any input into this decision. The percentages in the question about the decision concerning the techniques of chemical application are roughly the same (with the differences in tenths of the percents) as in the case of the decision about the types of chemicals used on their hectares.

Similar depictions of landowner behavior were documented in the qualitative phase of the research. We thus encounter some significant contrasts when we compare landowner behaviour with theoretical assumptions about private owner-sovereign involved in decision-making. The latter are incorporated or embedded into contemporary Czech formal institutions regulating ownership, but of course these institutions were formed at the macro-world level and hence separated from the micro-worlds of local events. In Lhota, Rodákov, and Filipov we heard many owners to say that "I am glad somebody takes care of my fields at all". This claim suggests no attempt to cultivate directly ownership duties on the part of landowners but rather the effort to transfer the care (and responsibilities) for the property to others.

The numbers presented above were found in the same proportions in each of the investigated farms and the sub-sample of other respondents provides no exceptions. In all cases, the numbers of those who were both unable to answer the questions or who gave all decision-making responsibility to their renters totals about 80%–90%. This case suggests that overwhelming majority of owners are characterized by the total transfer of their decision-making rights to the renter for the cultivation of their property and its management. The owner is sovereign only in deciding about transferring his or her rights to the renter. All consequent decisions about treatment of the land are given to those who farm the owners fields. This aspect of land ownership clearly exhibits some features of modernity and its ambiguity in a case of land ownership, namely the space and locality separation in which events in the locality are influenced by events and people distant from the locality. Owners do not think about intervening into decisions concerning management of their property. It is as if they moderate modernity through the minimization of spatially separated interventions in modern world. At the same time, they are also glad that somebody else (who is separated and living in, for the owners, the macro-world understood as the mezzo-world) will take over this decision-making. The consequence is a quick-

ening of modernity in the sense of growing social separation from localities. Concerning land ownership, we can generally suggest that the manifestations of modernity are largely ambivalent and ambiguous. This situation is in part likely due to the embeddedness of land into the locality, which protects from full development of all parts of modernity in land ownership.

Decisions about matters concerning land management are in hands of those who directly farm the land. This means that decision-making is mostly a local matter of local land managers or land renters⁸. Our suggestion that this situation is marked by an ambivalence of typical modernity in land management is connected with the limited sovereignty of owners decision-making. It is also linked to the lower influence of localities from distant space in a case of land management; however, we should note that this process can also be viewed as increasing separation in the sense of the transfer of owners right to other, spatially separated actors. The same patterns characterize both local and distant owners. Both groups indicated similar patterns of response in terms of involvement in decision-making, including the percentages of those who acknowledged no participation and those who could not answer the question due to insufficient knowledge. Distant owners more frequently stated that they could not answer the questions and lower numbers of them indicated no involvement in decision-making. Local owners more frequently acknowledged that the renter completely decides about chemicals and plants, and less state that they are not able to answer particular questions.

Higher level of attempts to influence the land management by landowners is evident in the questions focusing on chemicals use (almost 1/5 of respondents) and is slightly more common, although not statistically significant, among distant owners. Similarly statistically insignificant is the higher focus of local owners on questions indicating participation in decisions concerning matters connected with proper farming techniques. About 15% of local landowners claimed that they should have some involvement in deciding on the types of crops grown on their fields and the tillage methods used on their rented ground. These patterns again point to a particular *zemitost* (bindingness) of local owners, their stronger ties with farming, and in general their higher level of connectedness to rurality. On the other hand, distant owners who are more urbanized (16% out of them live in the settlements with more than 5,000 inhabitants compared to 6% of local owners who are represented by some respondents from Lhota because they live in the town 3 kilometers from Lhota) are more likely to exceed locality (i.e. by modernity)

⁸ This statement is more typical for the cooperative type of farms when local representatives also decide in farm about the ways of land management (chemicals used or types of plants planted) of the fields of all owners regardless they live, or do not live in the locality. Concerning the farms with other structure of ownership, as the joint-stock company farm in Filipov which is owned by an investment fund from Brno, the decisions are not, in some aspects, done by people from locality where the operated lands are. We know that in a case of this farm sometimes the decisions about particular activities and intentions are made outside the locality of Filipov (they are done in Brno), and local farm representatives do not know about the decisions at all. Probably joint-stock company farm supports more the features of locality and space separation as compared to the agricultural coops which, in the Czech situation, represent certain transition to (or from?) communal type of ownership.

through more frequent attempts to influence matters related to environmental issues. The environment cannot be tied solely to locality because in many instances it is influenced by events thousands miles away from the locality.

REASONS OF OWNING THE LAND

The patterns outlined in previous chapter are further confirmed by responses to survey questions dealing with the reasons why people own land. These reasons are connected by more local people to rural (*zemitost*) reasons with roots in the locality. Moreover, local owners expressed greater overall attachment to their land for all of the possibilities offered, with the exception of the motivation for land ownership that is based on connections to memories about the locality where the fields are located. This last reason was cited as very important for 54.3% distant owners as compared to 53.8% of local owners. On a case study area basis, this pattern did not hold true for landowners who rent their fields to the coops in Lhota and Filipov. Motivations for land ownership connected to attachment (*zemitost*) are more evident among local owners in their responses to the importance of ownership being connected with attempts to keep the land in the family (63.1% of local owners compared to 51.3% of distant owners), which is typical for more traditional locally-anchored societies. Similarly, 26.1% of local owners (as compared to 16.2% of distant owners) rated the motive of land ownership as a good source of income, which suggests the existential ties of local owners with their fields. The largest difference between the groups surrounded their rating of the importance that landownership conferred in terms of maintaining a link with farming. This motive was rated as very important by 48.2% of local owners, compared to 33.1% of distant owners, a pattern that significantly confirms higher level of embeddedness in the locality where the owners own their fields.

Local owners are more characterized by rurality (*zemitost*) and therefore by higher embeddedness and connections with the locality where they own their fields. On the other hand, distant owners are more marked by two distinct subgroups. One attempts to overcome the borders of locality where they live today and to reconnect spatial separations with the aim to establish some ties with the locality. This aim is especially strong among those who responded that a strong motive for land ownership is the connection to memories related to the places where the fields are located. A second, and larger, group of distant owners appears to be eager to break down all existing ties with localities. These are the individuals who gave much lower ratings of influence to all of the motives of land ownership.

OWNERS REASONS TO RENT THEIR FIELDS

Up to now, our paper has dealt with the issue of the willingness and efforts of owners to participate in various levels of real decisions about their property. We

pointed out that the vast majority of owners gave up the possibility of active participation in all areas related to the management of their lands. They have transferred responsibility for decisions (which, however, should be always tied with an owner) to the renters. It is through this process that non-farming landowners can be understood as the *de iure* owners (according to legal institutions), but a sort of *de facto* owners (people who behave as real, actual owners) are the renters because they – at the bequest of owners – are the ones making decisions about land management. The *de iure* owners own the fields but they do not behave as owners-sovereigns (as *de facto* owners) who are responsible for decision-making about their property. Such behaviour takes place because the *de iure* owners only decided to rent their fields without any future care for them. The reasons that influence the decisions of owners to rent their fields are listed in descending order below. The percentages total more than 100% as owners could list as many reasons as were relevant to their personal situations:

1. 48.7% of respondents stated that they were personally unable to take care of their land, for example due to its distance from their place of residence, health or age, and therefore they rented the fields. This factor was cited more often by distant owners (59.0%) than by local owners (42.9%).
2. 29.3% of respondents stated that they had no knowledge of how to manage their fields and therefore they rented them. This factor was cited by equal numbers of local (29.5%) and distant (29.1%) owners.
3. 26.9% of respondents stated that they did not know of any options for managing their lands other than to rent them to a local farm which asked them. Greater numbers of distant owners (30.8%) than local owners (23.7%) cited this as an important factor.
4. 17.3% of respondents stated that they rented their fields because they did not want to sell them. This reason was cited by 18.8% of local owners and 16.2% of distant owners.
5. 7.8% of respondents stated that they rented their fields in order to improve income. This factor was cited by generally low percentages of both local (7.2%) and distant (8.5%) owners.

Similar patterns, with small variations, characterized the responses in each of our investigation areas. The subgroup other respondents (described earlier) cited lack of knowledge to manage fields themselves as their primary reason for renting. Among landowners who rented to the coop in Lhota, the fact that they did not want to sell the land and therefore rented was rated the second most important. For owners who rented to any of the large renters in Filipov, the claim that owners knew of no other alternatives for managing their property either equaled or even exceeded the reason of having insufficient knowledge to manage the property themselves.

Within each of the local and distant owner groups, responses were generally similar across the case study regions for the reason that the respondents were unable to take care of their fields. For most other reasons, the

proportions of local or distant owners subscribing to any one proposition were rather similar. Because the proportions of owners in some cases incline more to the local and in other cases to distant owners, differences may occur between sites. A good example are responses citing the factor of having insufficient knowledge to manage one's land beyond that of renting to a local farm. This factor was cited more among distant owners (37.5%) than local owners (15.4%) in coop Filipov, more among distant owners (25.0%) than local owners (20.5%) in coop Lhota, more among local owners (40.5%) than distant owners (27.3%) in coop Rodákov, and more among local owners (32.4%) than distant owners (17.4%) in joint-stock company farm Filipov. Lack of knowledge of any alternative beyond that of renting was cited as important reason more among distant owners (41.7%) than local owners (25.6%) in coop Filipov, more among distant owners (31.8%) than local owners (24.1%) in coop Rodákov, more among distant owners (30.4%) than local owners (23.5%) in joint-stock company farm Filipov, and more among local owners (22.7%) than distant owners (15.0%) in coop Lhota.

The figures above suggest that the reasons why the owners rent their fields are linked to their personal situations, or in other words, to the dimensions of their present situation that make it impossible for them to actively manage their land. This impossibility is often due to high age (which is more typical for local owners) and long distances between residence and owned property (which is, of course, more typical for distant owners). The other reasons are more the function of various circumstances related to the investigated farms in the study regions.

Although there are different proportions among the landowner groups, it is evident that the first three reasons can be labelled as helplessness and are more typical for distant owners. Simply speaking, distant owners have no clear idea how to manage their property. The physical and social separation from the locality where their land is located influences the behaviour of owners who do not know how to implement control over their property and therefore prefer to rent it. Such situation shows how laws constructed to give owners all ownership rights and responsibilities (including the control over the property) did not consider presence/absence of the owners in the locality where their land is located. In the case of the land, modernity effects a withdrawal of owners (spatially and socially) from locality who thus establish an illusion of the control over this place (the control of locality is typical for the traditional owner). This illusion is a form of rejoining space and locality in the sense that control is implemented from another place in space. But in the case of the land it is more difficult than in other issues. It is because the globalization as the feature of late modernity suggests the slogan "there and once" while traditional rurality is more typified by "here and now". But how can fields be transferred from "here and now" to "there and once"? An owner cannot store the fields and use them in other part of the world when it is necessary. The land

ownership still requires certain embeddedness in "here and now". The situation of separations and transcending from "here and now" into "there and once" (Bělohradský 1999) brings the necessity of the growth of trust into those who live in the locality and operate rental properties entrusted into their care

This trust emerges from the efforts of owners, especially distant owners, to find somebody who will take care of their fields because the owners themselves cannot take this responsibility due to their spatial separation. In cases of local owners, this pattern emerges not from physical separation, but rather it arises more from situations of illness, weak health or old age. Briefly speaking, these owners are glad somebody takes care of their property, even if they are rather uninformed of how this somebody actually manages their land. Therefore they are often glad they have no additional work with their property and they do not have to be concerned about their property because management takes too much time and requires too much work. This situation again suggests how action in concrete micro-worlds often does not correspond with the ideas incorporated into the institutions formed at the macro-world level. It was at the macro-world level (and not in local rural communities) where it was assumed that the ownership rights would renew true interest in managing owned property by the very owners and that this would lead to less devastation of property. But because co-management on the part of owners requires high transactional costs (e.g., an owner would have to negotiate continuously with the renter about the ways how to manage the land and would have to control the use of the property by the renter), the owners opt for less costly ways of management. Hence they return to the models that formed the ways they lived in various forms during last 50 years (path-dependency). That is why they give up their informal rights, including the possibility to be involved in decision-making and in controlling how their property is managed. They transfer these rights to those to whom they rent their fields. In the opinion of owners, a renter should decide about almost everything related to what is planted on his or her fields, how the fields are to be cultivated, which chemicals are to be used, and how these chemicals are to be applied. In this sense, the idea of eternity (long-time horizons) associated with private property, which one can assume leads to both management of land as well as consequent profits, disappears because the renter can, hypothetically, misuse such attitudes of the owners. Renters can harm rented land during the leasing period, can exploit a maximal benefit for himself out of the rented land, and once the leasing term is over the renter could probably return the devaluated land to the owner with no intention to sign a new contract with the owner. However, we should note that in our investigated localities we did not find even small signals of such an approach among those who rent fields. However, we did observe this situation in research we conducted in 1995. The owners can only trust that the renter will not behave in this way.

CONCLUSIONS

Based on our research, we can identify three types of owners. These types are described below, along with their associated characteristics of modernity or rurality as they appear in response to certain institutionalized behaviour.

Distant owners are the representatives of modernity in the sense of space and locality separation and the attempts to rejoin them in new forms. The members of this group are typified by their inheritance of the land during the period of collectivized farming. They have never, or only for a very short period of time in the past, farmed their land and they do not have any direct contact with agriculture now as they are mostly employed in non-agricultural professions. The word distant refers mostly to the fact that most members of this group live far from the place where their fields are located. The majority resides in towns and cities (spatial and social separation). But the word distant also encompasses those landowners who physically live in the locality of their fields but whose understanding of the ownership separates them (social separation) from the locality and is similar to those of physically (spatially) separated owners. The absence of any particular bindingness (*zemělost*) to the fields signals a lack of management interest and therefore being separated from ownership denotes this sense of not influencing management. This worldview can be identified in these landowners' approach to participation in decision-making. They exhibit strong reluctance to take at even minimum interest (for instance, to participate in any decision-making affecting management of their land). This approach allows landowners to avoid some transactional costs, but it separates the owners both spatially and socially from their ownership because they have entirely forfeited their rights to influence and participate in using their property.

Owners rooted (embedded) in locality are representatives of a largely-disappeared traditionality (rurality) in the sense of bindingness (*zemělost*) to the land which they cultivate and manage. They are elderly owners who had farmed their land as private farmers (or with their parents as private farmers) before collectivized agriculture. Most of these owners live in or near the village where their land is located and they continue to try to farm at least a small piece of land, for example as an auxiliary plot. In many cases, these individuals consider themselves as owners only of the land they farm by themselves, regardless of how many hectares they formally own. Their understanding of land ownership is related to the idea of eternity which is inherently linked to actual management and use of their property. Such people do not think of the land

they rent in terms of ownership, but attach this label by rights only to those parcels that they cultivate themselves⁹. However, a question emerges here: what meanings such owners ascribe to this land that they formally own but do not feel to be its true owners while renting it to others? This situation creates a dual reality of ownership in concrete lived situations that contrasts with the formal definition of ownership in the sphere of legal institutions. For these owners, there is one understanding of ownership anchored to the property cultivated by the owner and a second conceptualization, what might be labeled as pseudo-ownership, attached to land that formally belongs to the owner but which s/he does not cultivate. In essence, land that falls into this second category is not considered by these individuals to be truly "owned". Such division between understanding cultivated and non-cultivated ownership by an owner probably has its roots in the past (path-dependency). Works of Czech sociologists (I.A. Bláha 1925, K. Galla 1939) from the first third of our century document that farmers considered the cultivation of their land by themselves (*zemělost*) as more important than renting fields and living on rental earnings. A farmer renting out his land was often (with some exceptions in agricultural fertile areas like Filipov) considered as unable to take care of his fields and therefore lost informal status as a true farmer in a local community. This understanding of ownership was paradoxically supported during the era of socialist farming. In these years, the right to use the land (e.g., by collective farms) was considered higher than the individual right to own land. In these contexts, the true understanding of private ownership was reduced only to those fields (for instance, the auxiliary plots provided by the collective farms for their members) cultivated by a particular person (and sometimes not owned by such person) rather than to all the land such a person owned. Such constructed images of ownership were conflicted by new laws which did not differ between ownership of land farmed by owners or farmed by a renter to whom the owners rented the land. It is possible that this new system is incomprehensible to these owners embedded in locality due to their different long-term experiences, and therefore they continue to consider themselves as true owners only of that part of the land which is cultivated by their own labour.

Local owners comprise a group located between traditionality and modernity in the sense of partial separation from, or partial bindingness (*zemělost*) to, locality. The local owners are typified by living in the locality where they own the land and are at least partially interested in their fields and their future. This characterization is common with rooted in locality owners. Local is also

9 There we met certain complications in logical control of the questionnaires we received back. It made more difficult coding the data into the computer. The respondents sometime answered the question How many hectares of field do you personally own today? by filling in the same number (size of the fields) as in answering the question: How many hectares out of your personally owned land today do you farm yourself? All the time only very small areas (sizes) were concerned in the questionnaires. Only answering the question How many hectares out of your personally owned land today do you rent? the respondents noted another, higher size of the fields compared to the figure they stated they own in previous part of the questionnaire. This fact documents the social construction of the notion of ownership. The ownership is in some cases associated only with the land which is directly farmed by the owner. Because of the necessity to follow the guiding idea of the questionnaire and to show how the facts are in reality, this situation will not be evident out of the statistically processed results. Nevertheless, we present it to document our statements about different understanding of the institution of ownership on the level of macro-world and concrete micro-world.

attached to those owners who are physically distant from the place of their fields but who do not want to be fully socially separated from their ownership rights and responsibilities, especially when crucial decisions about their land must be made. The difference from rooted in the locality owners is that local owners do not necessarily farm any of their land. Similar to the distant owners, they want their fields to be operated by somebody else because they have neither the knowledge nor capacity to farm the land themselves. But as opposed to distant owners, these individuals do not forfeit all possibilities to participate in the decision-making about their fields. The fact that the members of this group do not expect large profits from their land ownership but are glad that the land is cultivated and think about management indicates another set of relations to their property. Their motives of ownership, as revealed by the questionnaire survey and confirmed by the qualitative research, include more transcendental challenges exceeding our everyday experience. These attitudes contain the germ of the idea of eternity (long-term horizons) related to the restoration of private ownership and the assumption that private owners will not allow any devastation of their property because they will personally control that property. However, we suppose it is just only the germination of this idea because not even these local owners show any high and frequent interests to influence how their property is managed. In brief, they would like to sustain the property for the future because of various reasons related to certain transcendental reasons, such as sentimental desires to keep the land in the family or maintaining a connection with farming. But they are also glad somebody takes care of their property for them.

Finally we can say that land ownership and the implementation of true ownership rights to the land tied with individual (private) persons helps to sustain some features of rurality (e.g. *zemitost*). It is more common for local owners, and especially for those individuals rooted (embedded) in the locality. The distance (spatial and social) of an owner from the place of his or her fields degenerates the meaning of fields to one in which they are viewed solely as a means of production. As Max Weber noted, the land loses its magic character. Instead of traditional relations to the land, a basic form of managerial capitalism emerges in rural areas. In this form of capitalism, decisions concerning management are transferred fully into the hands of the renter through an agreement (formal or informal) between owner and tenant. In this form of agriculture, the owners do not cultivate and manage their property because either there are too many owners, or the owners are not skilled or experienced in such activities. Therefore they

hire managers (special agents) to take care of their property. In this process of giving up a part of their sovereignty in managing their property while also decreasing their transactional costs, we note some principles of the theory of agency (for more details see Alchian and Demsetz 1972). Agency operates as an institution for solving the problem of accordance among large number of owners pursuing their own goals and therefore having problems in coordinating their activities, or for addressing problems emerging from owners' limited skills and ability to manage their property. These problems are resolved by transferring responsibilities from owners to specialized managers. Consequently, agriculture loses its traditional bases and forms linked to the idea of owners who directly farm their land.

REFERENCES

- Alchian A., Demsetz H. (1972): Production, Information Costs, and Economic Organization. *American Economic Review* 62: 777-795.
- Bělohradský V. (1999): Impuls 99: dopis iniciátorům. Salon 130, literární příloha Práva, 19. srpna 1999.
- Bláha I. A. (1925): Sociologie sedláka a dělníka (Příspěvek k sociologii společenských vrstev). Praha: Orbis.
- Galla K. (1939): Dolní Roveň (Sociologický obraz české vesnice). Praha: Spolek pěstě o blaho venkova.
- Giddens A. (1990): The Consequences of Modernity. Cambridge: Polity Press.
- Gurevič A. J. (1972): Kategorie středověkové kultury. Moskva.
- Hudečková H., Lošťák M. (1993): Urbanismus, kolektivismus a sociální hodnoty na českém venkově. *Zem. Ekon.*, 39, (11): 867-880.
- Hudečková H., Lošťák M. (1994): Impacts of Urbanisation and Socialist Collectivism on Czech Rural Values and Institutions. Pp. 135-143 In: Changing Values and Attitudes in Family Households with Rural Peer Groups, Social Networks, and Action Spaces. Ed.: Cecora J., Bonn, Germany: Society for Agricultural Policy Research and Rural Sociology.
- Levi-Strauss C. (1966): La pensée sauvage. Paris: Plon.
- Mlčoch L. (1996): Institucionální ekonomie. Praha: Karolinum.
- Mauss M. (1999): Esej o daru, podobě a důvodech směny v archaických společnostech. Praha: SLON.
- Možný I. (1991): Proč tak snadno. Praha: SLON.
- Němec J. (1998): Vliv trhu půdy na využití půdního fondu a jeho ocenění. *Zem. Ekon.*, 44, (4): 161-164.
- North D. (1994): Vývoj ekonomické výkonnosti v čase. In: Jonáš J. a kol.: Oslava ekonomie (přednášky laureátů Nobelovy ceny za ekonomii). Praha, Academia, s. 754-765.
- Polanyi K. (1944): The Great Transformation. Boston: Beacon Press.

Arrived on 1st September 1999

Contact address:

Michal Lošťák, Helena Hudečková, Česká zemědělská univerzita, 165 21 Praha 6-Suchbát, Česká republika, tel. +420 2 4238 2311

Sandy Rikoon, University of Missouri-Columbia, Department of Rural Sociology, USA

EKONOMICKÁ SILA VIDIECKYCH REGIÓNOV A POLITIKA TRHU PRÁCE NA SLOVENSKU

ECONOMIC STRENGTH OF RURAL REGIONS AND LABOUR MARKET POLICY OF SLOVAKIA

S. Buchta

National Labour Office, General Directorate, Bratislava, Slovak Republic

ABSTRACT: The contribution is aimed at the regional analysis of Slovakia with regard to the labour market policy. The first part is interested in selected structural characteristics of the presented regions, the second one analyses re-distribution flows among the individual regions, election preferences from September parliamentary elections are analyzed in the third part. Restructuralization of Slovak economy is characterized by the high share of services in the urbanized regions, the still high share of industry in the transitive areas and by the relatively high agrar employment in the rural areas. Labour market segmentation in rural areas is multiplied by the cumulated social risk in the labour market. Structural handicaps of this labour force issue quite logically into certain kinds and activities of the shadow economics and into different forms of illegal economic activities. Rural areas are characterized by certain negative structural characteristics (low average wages, low purchasing power, high unemployment rate, low share of services, low number of individual business subjects, high share of labour market policy expenditures etc.). Rural regions show the lowest economic strength (measured by the level of collected social insurance for unemployment payment per 1 economically active inhabitant, which takes into consideration not only the number of entities subject to paying contributions, but partly – namely regarding the bigger economic organizations – also their economic efficiency). During 1998, the number of districts, in which the social insurance payments are not sufficient to cover unemployment payments covering the passive employment policy, increased from 28 (in 1997) up to 43 districts. In 1997, 31 districts subsidized the 48 backward ones by the amount of 2.7 bill. Sk, in 1998 (up to August 31, 1998) already mere 27 districts subsidized other 52 by the amount of 1.7 bill. SK. The number of self-financing districts (tax potential calculated for regions) which produce surplus is decreasing, including the volume of re-distributed funds. In 1998, the polarization between the so-called rich and poor regions has increased and the volume of funds created for re-distribution from the economically stronger regions to the economically weaker ones will be smaller (structural difficulties of the transitive regions). The urban districts Bratislava, Košice, Banská Bystrica, Žilina, Trenčín, Trnava a Nitra will re-distribute two thirds of their collected social insurance payments for unemployment payments in other regions, and this volume represents approx. 90 % of the total re-distributions.

Key words: labour market, rural regions, sectoral unemployment, regionalization, funds re-distribution for labour market policy, collecting contributions for unemployment insurance, regional policy

ABSTRAKT: Práca sa zaoberá regionálnou analýzou Slovenska vo vzťahu k politike trhu práce. V prvej časti sa zaoberá určitými štrukturálnymi charakteristikami prezentovaných regiónov, v druhej časti analyzuje redistribučné toky medzi jednotlivými regiónmi, v tretej časti analyzujeme volebné preferencie zo septembrových parlamentných volieb. Reštrukturalizácia ekonomiky Slovenska je charakteristická vysokým podielom služieb v urbanizovaných regiónoch, stále vysokým podielom priemyslu v prechodných oblastiach a relatívne vysokou agrárnou zamestnanosťou na vidieku. Segmentácia trhu práce je na vidieku znásobená nahromadeným sociálnym rizikom na trhu práce. Štrukturálne handicapy tejto pracovnej sily celkom logicky vyúsťujú do určitých druhov a aktivít tieňovej ekonomiky a rôznych foriem nelegálnych ekonomických činností. Vidiecke oblasti sú charakteristické určitými negatívnymi štrukturálnymi charakteristikami (nízke priemerné mzdy, nízka kúpyschopnosť obyvateľstva, vysoká miera nezamestnanosti, nízky podiel služieb, nízky počet individuálnych podnikateľských subjektov, vysoký podiel výdavkov na politiku trhu práce atď.). Vidiecke regióny vykazujú najnižšiu ekonomickú silu (meranú výberom poisťného na príspevky v nezamestnanosti na jedného ekonomicky aktívneho obyvateľa, ktoré zohľadňujú nielen počet odvádzateľov príspevkov, ale čiastočne – najmä u väčších hospodárskych organizácií – aj ich ekonomickú výkonnosť). V priebehu roka 1998 sa zvýšil počet okresov, u ktorých nestačil výber poisťného na príspevky v nezamestnanosti na pokrytie výdavkov na pasívnu politiku zamestnanosti z 28 (rok 1997) až na 43 okresov. V roku 1997 31 okresov dotovalo zostávajúcich 48 objemom 2,7 mld. Sk, v roku 1998 (do 31. 8. 1998) už len 27 okresov dotovalo 52 okresov sumou 1,7 mld. Sk. Počet samofinancovateľných okresov (daňový potenciál napočítaný na regióny), ktoré vytvárajú prebytky sa znižuje, vrátane objemu redistribuovaných prostriedkov. V roku 1998 sa zvýšila polarita medzi tzv. bohatými a chudobnými regiónmi a objem vytvorených prostriedkov na prerozdelenie z ekonomicky silnejších regiónov do ekonomicky slabších bude menší (štrukturálne ťažkosti prechodných regiónov). Mestské okresy Bratislavy, Košíc, Banskej Bystrice, Žiliny, Trenčína,

Trnava a Nitry dve tretiny svojho výberu poistného na príspevky v nezamestnanosti prerozdeli do iných regiónov a tento objem tvorí cca 90 % všetkých redistribúcií.

Kľúčové slová: trh práce, vidiecke regióny, sektorová zamestnanosť, regionalizácia, redistribúcia prostriedkov na politiku trhu práce, výber príspevkov na poistenie v nezamestnanosti, regionálna politika

ÚVOD

Slovensko je charakteristické výraznou regionálnou rozmanitosťou s diferencovaným priestorovým rozložením výrobných síl, ekonomickou infraštruktúrou, stupňom urbanizácie, ľudským potenciálom atď. V dôsledku toho tu existuje výrazná regionálna diferenciácia, ktorá vedie k nerovnomernému sociálno-ekonomickému rozvoju regiónov. Na druhej strane si musíme uvedomiť, že existenciu rozvinutých a menej rozvinutých regiónov je nutné považovať za prirodzený jav každej krajiny.

Stávajúca regionálna politika v orgánoch EÚ vychádza zo snahy o rovnovážny vývoj priestorovej štruktúry. Tento vývoj má dve hlavné tendencie: jedna vedie k priestorovej koncentrácii hospodárstva do priemyslových aglomerácií, ktoré svojou hospodárskou silou k sebe priťahujú ďalšie ekonomické aktivity. Súčasne sa uplatňuje i druhá, opačná tendencia, smerujúca k dekoncentracii, pretože z preťažených centier sa hospodárske aktivity presúvajú do vzdialenejších regiónov a do periférnych oblastí, kde je lacná pracovná sila, pôda a parcely pre komerčný rozvoj, zdravé životné prostredie atď.

Začína sa objavovať i názor, že odstraňovanie štrukturálnej slabosti zaostalých regiónov zostáva ďalej významnou úlohou, ale úloha štátu resp. EÚ má tu byť len doplnková. Prioritnú úlohu tu má zohrávať súkromná iniciatíva podnikateľov a trh. Nie „vyváženosť“, „rovnosť“ a „rovnosť“, ale skôr zachovanie a povzbudenie funkcií relevantných pre rast a zvýšenie konkurenčných schopností vystupujú do popredia hospodárskej regionálnej politiky. Veľmi často sa argumentuje, že nerovnosti medzi krajinami a regiónmi sú predpokladom a súčasne dôsledkom dynamickej súťaživosti, základom konkurencieschopnosti a inovačného vývoja. Tieto nové pohľady na regionálne aspekty európskej integrácie sa zatiaľ uplatňujú len formou diskusií, cesty k ich aplikácii sú otvorené a zatiaľ obmedzené.

Všeobecne sa regionálna politika interpretuje ako koncepcná a cieľavedomá činnosť, usilujúca o elimináciu negatívnych dôsledkov teritoriálne nerovnomerného rozvoja a nerovnomerne prebiehajúcich štrukturálnych zmien, s cieľom znižovania rozdielov v rozvojovej úrovni rôznych regiónov a zaostalosti najviac postihnutých oblastí. Vo vyspelých západoeurópskych krajinách je akceptovaný prístup, ktorý sa snaží rôznymi opatreniami iniciovať a prilákať podnikateľské aktivity do zaostávajúcich resp. štrukturálne postihnutých regiónov a tak mobilizovať resp. viac a efektívnejšie využívať miestne zdroje. Tento prístup v podstate prevláda

i vo všetkých asociovaných krajinách stredovýchodnej Európy. Je založený na redistribučných resp. kompenzačných procesoch.

Úlohou štátu resp. príslušných verejných inštitúcií by mala byť permanentná snaha znižovať regionálne disparity a pomáhať regiónom, ktoré sa ťažko adaptujú na nové ekonomické prostredie. Cieľom týchto činností by malo byť úsilie o tvorbu relatívne vyváženého rozvoja regiónov a udržanie resp. ďalšieho rozvoja zamestnanosti k efektívnemu využívaniu lokálnych zdrojov a tým i udržania sociálnej funkčnosti regiónov. Súčasne by sa malo smerovať ku vzniku takeého prostredia, ktoré by viedlo k formovaniu približne rovnakých podmienok pre hospodársku súťaž. Pritom nástroje regionálnej politiky sa musia realizovať prostredníctvom trhovo konformných nástrojov spolu s diferencovaným prístupom k jednotlivým regiónom s cieľom maximálnej efektívnosti vložených prostriedkov, vrátane využitia príslušných komparatívnych výhod regiónov. Doterajší systém smerovania štátnych, resp. verejných intervencií zatiaľ neprinesol výrazné zmeny v regionálnom rozvoji resp. regionálnej stabilite. Preto model selektívneho, cieleného a adresného poskytovania verejných zdrojov do presne definovaných oblastí a na konkrétne rozvojové programy bude viac transparentný a predovšetkým efektívny. Zámerom tejto politiky nesmie byť akýsi regionálny protekcionizmus, ale určitý spôsob korigovania spoločensky neakceptovateľnej regionálnej diferenciácie založenej na princípe priestorovej sociálnej solidarity a sociálnej kohézie. Tento proces musí byť realizovaný v určitých krokoch, ktoré budú vychádzať z reálnych zdrojových možností vrátane voľby optimálnych nástrojov riadenia priestorového rozvoja. Extrémna aplikácia liberálnej regionálnej politiky orientovaná len na rozvoj takých priestorov, ktoré by mali čo najviac prispievať k celkovému hospodárskemu rastu a k najefektívnejšiemu zhodnocovaniu vložených prostriedkov, môže na druhej strane viesť k potencionálnej samoregulačnej autodestrukcii v útlmových a periférnych regiónoch. V tomto zmysle potreba verejných zásahov do regionálnej politiky sa ukazuje ako objektívne nutná a všetky vyspelé európske štáty túto potrebu uznávajú a praktizujú. Predmetom určitých diskusií je len rozsah, intenzita a smery prerozdeľovania týchto prostriedkov.

Pokusy o regionalizáciu Slovenska zatiaľ vychádzali len zo sektorových iniciatív, vzhľadom na budúce prispôbovanie regionálnej politike Európskej únie. V našom prístupe sa pridružujeme regionalizácii, ktorá je bežná v členských krajinách OECD, ktorá vychádza z podielu vidieckeho obyvateľstva. V SR sa za vidiecke všeobecne považujú sídla do 5 000 obyvateľov. Re-

gióny s viac ako 50% podielom obyvateľstva žijúceho vo vidieckych obciach sú definované ako okresy „vidiecke“. Okresy, kde vo vidieckych obciach žije od 15 do 50 % obyvateľstva, sú definované ako okresy „prechodné“. Okresy, kde vo vidieckych sídlach žije menej ako 15 % obyvateľstva, sú charakterizované ako „urbanizované“ resp. „mestské“. Ide o určitý voľnejší preklad zaužívaných termínov, ktoré sa bežne používajú v regionalizácii členských krajín OECD (predominantly rural regions, typical rural regions, predominantly urban regions).

METODICKÝ POSTUP

Práca vychádza z detailných analýz dostupných regionálnych štatistík Slovenskej republiky. Analyzované regionálne údaje boli agregované podľa regionálnej klasifikácie OECD. Príspevok akceptuje niektoré aspekty regionálnej politiky Slovenskej republiky a poukazuje na relevantné regionálne diferencie v socio-ekonomickej oblasti s osobitným zreteľom na vidiecke regióny. Na základe socio-ekonomických indikátorov (napr. priemerná mesačná mzda, dochádzka do regiónov, maloobchodný predaj, počet podnikateľov-fyzických osôb, počet a štruktúra nezamestnaných, miera nezamestnanosti, počet ekonomicky aktívneho obyvateľstva atď.) sa identifikovali určité štrukturálne charakteristiky prezentovaných regiónov, ktoré definovali tieto regióny z naznačených východísk. Okrem tejto statickej analýzy sa príspevok zaoberá priestorovým zobrazením určitých aspektov politiky trhu práce v rámci uvedenej regionalizácie. Ekonomická sila uvedených regiónov sa identifikovala prostredníctvom ich daňového potenciálu (výberu poistného na nezamestnanosť). Na základe tohoto rozvrstvenia sa ukázala sila, respektíve slabosť regiónov Slovenska. Ekonomicky silné regióny prerodujú svoje nadbytočné prostriedky do regiónov, v ktorých výber týchto finančných prostriedkov nepostačuje na financovanie reálnej politiky trhu práce. Počet „samofinancovateľných“ okresov sa za sledované obdobie (1. 1. 1997 až 31. 8. 1998) výrazne znížil a objem prerodovania z bohatých do chudobných okresov sa zvýšil. Regionálne finančné toky medzi urbanizovanými a vidieckymi regiónmi sa výrazne zvýšili. Štatistické údaje charakterizujúci tieto

redistribučné procesy sú detailne regionálne analyzované zo štatistických prameňov Národného úradu práce. Príspevok analyzuje a agreguje značné množstvo regionálne členených štatistických údajov, ktoré synteticky zapracováva do regionálneho členenia OECD.

TRH PRÁCE

Z celkovej rozlohy Slovenska 49 030 km² tvoria vidiecke regióny 33 okresov, t.j. 24 285 km² (49,5 % rozlohy SR), mestské regióny (9 mestských okresov Bratislavy a Košíc) reprezentovali len 1,3 % územia Slovenska. Na druhej strane najviac obyvateľov bývalo v prechodných regiónoch, kde ku koncu roka 1997 žilo 2 764 367 obyvateľov, teda 51,39 %. Vo vidieckych regiónoch bývalo 1 920 671 obyvateľov (t.j. 35,71 %) a v mestských len 693 894 obyvateľov (t.j. 12,90 %). Proces urbanizácie a industrializácie šokovým spôsobom posunul Slovensko z vidieckej a agrárnej krajiny do určitého prechodného typu. Väčšie vidiecke sídla stratili svoj pôvodný rurálny a agrárny charakter a transformovali sa na sídla priemyslovo-obslužné. Rurálny exodus viedol k tzv. ruralizácii miest (napr. Bratislava za roky 1961–1991 vzrástla o 82,9 %). To niekedy viedlo k sťaženým adaptačným a asimilačným problémom tohoto obyvateľstva v novom prostredí a súčasne výrazne zmenilo štruktúru slovenského vidieka.

Zmeny v sektorovej zamestnanosti podľa typológie regiónov OECD za obdobie rokov 1980 až 1997 ukazuje nasledujúce trendy (tab. I):

- Vo všetkých typoch regiónov (okrem vidieckych) klesá podiel agrárnej zamestnanosti. Vo vidieckych regiónoch môžeme charakterizovať túto situáciu ako určitý „rozkolísaný trend“, tzn. že v týchto regiónoch sa celkový pokles agrárnej zamestnanosti prejavuje najmenej intenzívne.
- Zamestnanosť v priemysle má najvyššie tempo poklesu vo vidieckych regiónoch. Naopak pokles zamestnanosti v stavebníctve sa prejavil najintenzívnejšie skôr v mestských, urbanizovaných regiónoch.
- Najvyšší relatívny nárast zamestnanosti v službách sa prejavil vo vidieckych regiónoch, to znamená, že napriek určitým štrukturálnym handicapom vidieckych oblastí tu nastáva relatívne priaznivý posun zamestnanosti z primárneho a sekundárneho do ter-

I. Sektorová zamestnanosť podľa regionalizácie OECD – Sectoral employment according to the OECD regionalization

Sektor ¹	Mestské regióny ²				Prechodné regióny ³				Vidiecke regióny ⁴			
	1980	1991	1995	1997	1980	1991	1995	1997	1980	1991	1995	1997
Poľnohospodárstvo a lesníctvo ⁵	2,0	3,0	0,7	0,4	13,0	12,0	8,4	6,1	14,0	19,0	15,4	13,2
Priemysel ⁶	26,0	22,0	20,1	19,2	40,0	37,0	34,7	33,2	46,0	33,0	30,7	28,2
Stavebníctvo ⁷	13,0	9,0	6,7	6,5	11,0	10,0	7,1	6,9	10,0	9,0	5,8	5,1
Služby ⁸	59,0	66,0	72,5	73,9	35,0	41,0	49,8	53,8	29,0	40,0	48,1	53,5

Pramen – source: ŠÚ SR

¹ sector, ² urban regions, ³ transitive regions, ⁴ rural regions, ⁵ agriculture and forestry, ⁶ industry, ⁷ building and constructions, ⁸ services

ciárneho sektora. Dochádza k značnému premiestňovaniu práce, ako o tom svedčí dynamika zmien sektorovej zamestnanosti.

- Reštrukturalizácia ekonomiky Slovenska je charakteristická vysokým podielom služieb v urbanizovaných regiónoch (služby sa ukázali ako vôbec najdynamickejší sektor), so stále najvyšším podielom priemyslu v prechodných oblastiach a relatívne vysokým podielom agrárnej zamestnanosti na vidieku. Je zaujímavé, že najvyšší podiel zamestnanosti v stavebníctve sa posunul z urbanizovaných do prechodných regiónov (vplyv rozpadu a segmentácie veľkých stavebných organizácií alokovaných v týchto regiónoch).

Regionálne zmeny v sektorovej reštrukturalizácii sa zákonite prejavili i v miere nezamestnanosti.

K 30. 6. 1998 najvyšší podiel nezamestnaných mal posledné zamestnanie v službách (27,1 %), priemysle (24,1 %), poľnohospodárstve (15,3 %) a stavebníctve (13,7 %). Je zaujímavé, že v urbanizovaných regiónoch je nielen najvyšší podiel zamestnanosti v službách (v roku 1997 až 73,9 %), ale súčasne aj vysoký podiel evidovaných nezamestnaných (57,6 %) pochádzajúcich z tohoto sektora. Z toho sa dá usudzovať, že relatívne dynamický prítok i odtok do evidencie nezamestnaných v tomto regióne zabezpečuje predovšetkým sektor služieb. Vo vidieckych regiónoch sa už dlhodobo ukotvil vysoký podiel agrárnej nezamestnanosti a v porovnaní s ostatnými regiónmi relatívne nižší podiel nezamestnaných s posledným zamestnaním v službách. Podiel nezamestnaných z poľnohospodárstva, priemyslu i služieb bol vo vidieckych regiónoch podielovo vyrovnaný, na rozdiel od mestských regiónov, v ktorých jednoznačnú a dominantnú úlohu zohráva nezamestnanosť zo sektora služieb.

Najvyšší negatívny dopad transformačných zmien sa prejavil najmä v slabo infraštruktúrne vybavených vidieckych oblastiach. Najvyššia miera nezamestnanosti sa prejavila vo vidieckych regiónoch (k 30. 6. 1998 predstavovala 18,73 %) a bola podstatne vyššia ako priemer za Slovensko (tab. II). So zvyšujúcim sa stupňom urbanizácie sa miera nezamestnanosti znižuje a v mestských regiónoch predstavovala len 6,72 %. Najvyššia nezamestnanosť sa jednoznačne kumulovala do najmenších vidieckych sídiel najmä v infraštruktúrne poddimenzovaných regiónoch. Analogická situácia sa preukázala i u dlhodobej nezamestnanosti. S rastom urbanizácie regiónov výrazne klesal podiel dlhodobej nezamestnanosti. Najvyšší podiel dlhodobo nezamestnaných (42,93 %) sa prejavil u vidieckych regiónov, najmenší bol v urbanizovaných regiónoch (24,93 %). Podiel dlhodobej nezamestnanosti na vidieku je takmer dvojnásobne vyšší ako v urbanizovaných regiónoch. Dlhodobá nezamestnanosť vo vidieckych oblastiach je spôsobená nielen nedostatčnou ekonomickou infraštruktúrou, nižšou ekonomickou silou, ale i značnou priestorovou a migračnou rigiditou týchto osôb, nepružnosťou trhu práce, zlou socioprofesionou

štruktúrou a niekedy i subjektívnou neochotou reintegrácie do trhu práce.

Segmentácia trhu práce je na vidieku zmnožená nielen nahromadeným sociálnym rizikom na trhu práce (určité sociálne skupiny pracovníkov sú vystavené väčšiemu riziku prepúšťaní, dlhodobej nezamestnanosti, sú vytlačané do marginálnych príjmových a statusových skupín atď.). Tieto sociálne riziká sa veľmi často viažu na určité osobnostné a socio-demografické štruktúry. Prístup k platenej práci je pre nezanedbateľnú časť populácie uzavretý a to vedie k subjektívnej racionalizácii a legalizácii iných príjmov. Štrukturálne handicapy tejto pracovnej sily celkom logicky vyúsťujú do určitých druhov a aktivít tieňovej ekonomiky a rôznych foriem nelegálnych ekonomických činností. Uvedený stav je typický pre väčšinu týchto aktérov (aj keď existujú niektoré prípady jednoznačnej a evidentnej špekulácie smerom k nelegálnym ekonomickým aktivitám, ktoré sa viažu na osoby s vysokým statusom na formálnom trhu práce). Dôvodom ich zapojenia sa do týchto činností môže byť buď vylepšenie existenčnej situácie a hľadanie určitých doplnkových príjmov, alebo evidentná špekulácia, ktorá vychádza z reálneho zistenia, že status nezamestnaného je pre nich výhodnejší ako status zamestnanca alebo samostatne zárobkovo činné osoby. Inými slovami povedané status evidovaného nezamestnaného poskytuje týmto osobám oveľa väčšie výhody ako status zamestnaného resp. samostatne zárobkovo činné osoby. V situácii nedostatku finančných prostriedkov hľadajú všetky možné spôsoby ich získania. So zvyšujúcim sa počtom evidovaných nezamestnaných je tento fenomén ešte viac nebezpečnejší, pretože rozširuje predpoklady pre jeho sociálnu nápodobu a tým i pre masovejšie rozšírenie. Pritom si musíme uvedomiť, že elimináciou týchto spoločensky neželaných trendov sa získa nielen celospoločenský ekonomický profit, ale aj nezanedbateľné pozitívne sociálne efekty (možnosti vzniku nových pracovných miest a tým i zníženie miery evidovanej nezamestnanosti, odstránenie spoločensky nežiadúcich vzorov správania atď.).

To, že sa dlhodobá nezamestnanosť koncentruje do vidieckych regiónov je vidieť z toho, že z regiónov, ktoré mali dlhodobú nezamestnanosť k 30. 6. 1998 nadpriemernú (t.j. nad 38,5 %), bolo 17 vidieckych okresov a 8 okresov z tzv. prechodných oblastí. U okresov, ktoré mali dlhodobú nezamestnanosť nad 50 % (6 okresov), bolo až 5 vidieckych okresov. Vidiecke regióny sú charakteristické nízkou ponukou voľných pracovných miest. Na jedno voľné miesto tu pripadá až 39 nezamestnaných, v prechodných regiónoch 18 a v urbanizovaných regiónoch len 4 evidovaní nezamestnaní. Vzhľadom na nedostatok voľných pracovných miest je i znížená šanca reálne umiestňovať evidovaných nezamestnaných do trhu práce. Tento nesúlad nie je hlavnou slabinou trhu práce, ale výrazným nedostatkom je i slabá dynamika tvorby nových pracovných miest. Nedostatok prostriedkov a súčasne možnosti uplatňovania nástrojov na aktívnu politiku trhu práce nemôžu byť rozhodujúcou a hybnou silou tvorby týchto miest. Zá-

II. Sociálna ekonomická charakteristika regiónov SR podľa typológie OECD – Social and economic characteristics of the SR regions according to the OECD typology

Ukazovateľ ¹	Urbanizované regióny ²	Prechodné regióny ³	Vidiecke regióny ⁴	SR spolu ⁵
Počet okresov – number of districts	9	37	33	79
Počet obyvateľov – number of inhabitants	693 894	2 764 367	1 920 671	5 378 932
Podiel obyvateľov v % z celkového počtu obyvateľstva SR – share in % in the total number of inhabitants in SR	12,90	51,39	35,71	100,00
Rozloha v km ² – area in square km	613	24 136	24 285	49 034
Podiel rozlohy v % – share of area in %	1,3	49,2	49,5	
Priemerná miera nezamestnanosti – average unemployment rate	6,72	13,39	18,73	14,37
Priemerná mesačná mzda zamestnancov (organizácie s 20 a viac zamestnancami) v Sk – average monthly wage of employees (enterprises with 20 and more employees) in Sk	11 317	8 502	7 969	9 677
Dochádzka do regiónu (k 30. 6. 1997) v % – commuting to the region (by June 30, 1997) in %	34,1	11,2	8,7	13,0
Maloobchodný mesačný predaj na jedného obyvateľa v Sk v roku 1997 (bežné ceny) – average monthly retail sale per 1 inhabitant in Sk in 1997 (current prices)	11 563	3 684	3 332	4 503
Počet ekonomicky aktívnych obyvateľov na jedného podnikateľa (fyzickú osobu) – number of economically active inhabitants per one entrepreneur (individual person)	6	10	10	9
Počet obyvateľov na jedného podnikateľa (f.o.) – number of inhabitants per 1 entrepreneur (i.p.)	13	20	21	19
Podiel nezamestnaných absolventov (z celkového počtu evidovaných nezamestnaných) – share of unemployed graduates (from the total of registered unemployed)	7,69	7,09	6,26	6,74
Podiel nezamestnaných žien (z celkového počtu evidovaných nezamestnaných) – share of unemployed women (from the total of registered unemployed)	52,80	49,91	49,02	49,68
Podiel dlhodobej nezamestnanosti – share of long-term unemployment	24,93	36,05	42,93	38,52
Podiel evidovaných nezamestnaných, ktorí poberali podporu v nezamestnanosti (z celk. počtu nezamest. v regióne) – share of registered unemployed who received unemployment payment (from the total number of unemployed in the region)	30,51	28,72	23,38	
Na jedno voľné miesto pripadá nezamestnaných – number of unemployed per 1 vacant job	4	18	39	19
Zaplatené platby na poistenie v nezamest. pripadajúce na jedného ekonomicky aktívneho obyvateľa v Sk – collected payments of unemployment insurance per 1 economically active inhabitant in Sk	3 221	1 438	958	1 511
Na jedného odvádzateľa pripadá ekon. akt. osôb – number of economically active persons per 1 payee	4	6	8	6
Na 100 korún výberu sa v príslušnom regióne vyplatí na reálnu politiku trhu práce (v Sk) – expenditures of the real labour market policy per 100 Sk of collected payments in the region	22	117	195	107
Na 100 korún vyplatených prostriedkov sa vyberie Sk – collected funds in Sk per 100 Sk of expenditures	454	86	51	94
Štruktúra evidovaných nezamestnaných podľa OKEČ – structure of registered unemployed according to the OKEČ (Sectoral Classification of Economic Activities)				
– poľnohospodárstvo – agriculture	1,2	11,6	21,0	15,3
– stavebníctvo – building and constructions	7,9	14,1	14,0	13,7
– priemysel – industry	9,4	26,4	23,3	24,1
– služby – services	57,6	28,3	22,2	27,1
Výdavky na politiku trhu práce (k 31. 8. 1998) – expenditures of the labour market policy (by August 31, 1998)				
– aktívna politika – active policy	101 479	943 045	596 922	1 641 446
– pasívna politika – passive policy	274 802	1 924 865	1 589 708	3 789 395
– spolu – together	376 281	2 867 930	2 186 630	5 430 841
Pomer aktívnej k pasívnej politike trhu práce (k 31. 8. 1998) – rate of active and passive labour market policy (by August 31, 1998)	27 : 73	32,9 : 67,1	27,3 : 72,7	30,2 : 69,8
Prijaté príspevky na poistenie v nezamestnanosti k 31. 8. 1998 – collected contributions of unemployment insurance by August 31, 1998	1 544 547	2 581 973	1 182 688	5 309 208

Ukazovateľ ¹	Urbanizované regióny ²	Prechodné regióny ³	Vidiecke regióny ⁴	SR spolu ⁵
Prijaté príspevky na poistenie v nezamestnanosti k 31. 8. 1998 (pomer v %) – collected contributions of unemployment insurance by August 31, 1998 (share in %)	29,1	48,6	22,3	100,0
Podiel výdavkov na politiku trhu práce z príjmov (prijatých príspevkov na poistenie v nezamestnanosti k 31. 8. 1998) v % – expenditure of the labour market policy/income rate (of collected contributions of unemployment insurance by August 31, 1998) in %	24,4	111,1	184,9	102,3

¹feature, ²urbanized regions, ³transitive regions, ⁴rural regions, ⁵SR in together

kladným akcelerátorom a katalyzátorom tohoto procesu musí byť tzv. veľká politika zamestnanosti, spočívajúca v ucelenej a vnútorne konzistentnej hospodárskej politike (vrátane odvetvových politík), zmena filozofie podporných transferov, spriechodnenie finančných tokov, zlepšenie úverových podmienok pre podnikovú sféru, skvalitňovanie informovanosti atď.).

Na druhej strane problémy spojené s reštrukturalizáciou a transformáciou ekonomiky sa zákonite premietli do odvetvových a územných zmien, ktoré sa odrazili nielen v útlme zamestnanosti, ale aj v zmenených požiadavkách na pracovné miesta, t.j. aj v územnej distribúcii práce. Zmenila sa štruktúra dopytu po práci.

Jedným zo znakov štruktúrálnej nezamestnanosti je pretrvávajúca disproporcia medzi kvalifikačnou štruktúrou ponuky práce a kvalifikačnou štruktúrou dopytu po nej na trhu práce. Súčasne je tu evidentná vyššia nezamestnanosť pracovníkov s určitou kvalifikáciou, ktorú trh v ponúkanom rozsahu neabsorbuje a naopak vyšší dopyt po kvalifikácii, ktorá nie je na trhu práce v dostatočnom rozsahu ponúkaná. Určité symptómy týchto tendencií sú už badateľné i na trhu práce na Slovensku. Preto zastávame názor, že v súčasnom období ide o určitý vývojový typ štruktúrálnej nezamestnanosti charakteristický pre tranzitnú ekonomiku spojenou s určitými časovo ohraničenými adaptačnými procesmi. Periodizácia tohoto procesu je predčasná z dôvodu neukončenosti tohoto procesu. Štruktúrálna nezamestnanosť na Slovensku je zatiaľ v určitej vývojovej fáze, jej ďalší vývoj bude determinovaný celým radom faktorov.

Opačný trend sa prejavil u podiele nezamestnaných absolventov, žien a evidovaných nezamestnaných, ktorí poberali podporu v nezamestnanosti. S rastom urbanizácie rástol i podiel nezamestnaných absolventov, žien a nezamestnaných, ktorí poberali podporu v nezamestnanosti. Podiel nezamestnaných žien, absolventov a poberateľov podpory v nezamestnanosti sa kumuloval skôr do urbanizovaných regiónov. Rozdielny je ale stupeň a miera tejto kumulácie. Zatiaľ čo podiel nezamestnaných absolventov nedosahuje v týchto mestských regiónoch 8 %, tak podiel nezamestnaných žien tvorí nadpolovičnú väčšinu (52,8 %) z celkového počtu evidovaných nezamestnaných a podiel poberateľov podpory v nezamestnanosti tvorí takmer jednu tretinu (30,5 %) z celkového počtu nezamestnaných v tomto regióne.

EKONOMICKÁ SILA REGIÓNŮV

Pôsobenie trhových síl vedie k nerovnomernému ekonomickému rozvoju regiónov. Dôsledkom trhovej alokácie zdrojov medzi regiónmi je ich efektívnejšie, ale nerovnomerné rozmiestnenie. Pritom regulácia nadmernej koncentrácie a podpora rozvoja nerozvinutých regiónov vedie k tomu, že menej rozvinuté regióny sú viac schopné absorbovať rozvojové impulzy. Súkromný kapitál ide pragmaticky do tých regiónov, v ktorých najrýchlejšie a najefektívnejšie zhodnotí vložený kapitál s využitím všetkých komparatívnych výhod daného regiónu. Zatiaľ čo súkromný kapitál sa prevažne orientuje na rozvojové funkcie, štátne respektíve verejné intervencie a transfery sa väčšinou orientujú nielen na rozvojové, ale aj stabilizačné funkcie.

Ekonomická sila regiónov je okrem iných faktorov zásadne determinovaná ekonomickou, technickou a sociálnou infraštruktúrou. Celkom logicky sa infraštruktúrálna vybavenosť koncentrovala do najviac urbanizovaných priestorov, v ktorých je následne i vysoký podiel pracovných príležitostí. Nedostatok pracovných príležitostí vo vidieckych regiónoch sa okrem iného prejavuje územnou mobilitou pracovných síl. V prezentovanej regionálnej typológii sa najvyššia medziregionálna dochádzka jednoznačne koncentrovala do mestských regiónov. Urbanizované regióny vykazovali najvyššiu územnú dosťeredivú pracovnú mobilitu. Územná mobilita meraná pohybom zamestnancov do zamestnania z hľadiska totožnosti či rozdielnosti miesta pracoviska a bydliska ukázala, že do mestských regiónov dochádzalo 34,1 % zamestnancov z iných okresov, naopak do vidieckych regiónov len 8,7 % zamestnancov. Infraštruktúrálna vybavenosť jednoznačne priťahuje nielen kapitál, ale i pracovné sily, t.j. má vysokú dosťeredivú mobilitnú silu.

Parciálne charakterizuje atraktivitu príslušného regiónu aj štatisticky sledovaná cena práce zamestnancov u organizácií s 20 a viac zamestnancami. V našich podmienkach sa často prezentuje skutočnosť, že cena práce je u určitej skupiny zamestnancov nízka, a preto nemotivuje určitý segment nezamestnanej populácie k návratu do trhu práce. V súčasnosti evidujeme určitú snahu eliminovať malé rozdiely medzi minimálnou mzdou a výškou podpory v nezamestnanosti (resp. sociálnymi dávkami), ktoré nemotivovali pracovníkov k reintegrácii do trhu práce. Cena práce je problémom značne zložitým a má i výrazné regionálne aspekty. To

celkom pregnantne ukazuje i prezentovaná regionálna typológia. Priemerná nominálna mesačná mzda zamestnancov vo vidieckych regiónoch dosiahla k 30. 6. 1998 7 969 Sk, v prechodných 8 502 Sk a v urbanizovaných regiónoch až 11 317 Sk (tab. II). S rastom urbanizácie rástli i priemerné mzdy. Zamestnanci vo vidieckych regiónoch dosiahli len 82,3 % celoštátneho priemeru, naopak zamestnanci v urbanizovaných oblastiach prevyšovali tento celoslovenský priemer o 16,9 %. Regionálna mzdová disparita oproti celoštátnemu priemeru (resp. mzdové kontinuum) sa permanentne zvyšuje, tzn. že rozdiely oproti priemeru NH sa stále zvyšujú. Vyššia cena práce sa jednoznačne koncentruje do urbanizovaných regiónov. Tempo rastu priemerných miezd vo vidieckych regiónoch je podstatne nižšie ako v mestských regiónoch a tento trend zásadne prehĺbuje regionálnu mzdovú disparitu. Do istej miery môžeme konštatovať, že kúpna sila je vyššia v urbanizovaných regiónoch. To dokazuje i ukazovateľ, ktorý ukazuje maloobchodný mesačný predaj na 1 obyvateľa v bežných cenách za rok 1997. Vo vidieckych regiónoch bol priemerný mesačný predaj na jedného obyvateľa 3 332 Sk a v urbanizovaných regiónoch až 11 563 Sk. Vo vyššom maloobchodnom predaji v mestských regiónoch sa zohľadňuje nielen vyššia dostredivá mobilita pracovných síl, ale aj vyššia turistická návštevnosť, vysoká denná motorizovanosť, koncentrácia obchodných služieb atď. Vo vidieckych regiónoch tvoril v roku 1997 maloobchodný predaj len 74,0 % celoštátneho priemeru a len 28,8 % z maloobchodného predaja v mestských regiónoch. Maloobchodné služby sa celkom logicky sústreďujú do regiónov s vyššou kúpnu silou, i keď trvalo bývajúce obyvateľstvo tu tvorí len osminu populácie SR. Z hľadiska priestorového rozloženia je vo vidieckych regiónoch alokovaných viac ako tretina (35,7 %) celkovej populácie SR, ale viažu na seba len jednu štvrtinu celkového maloobchodného obrátu (26 %). Na druhej strane jedna osmina (12,9 %) obyvateľstva SR, ktorá žije v urbanizovaných priestoroch, absorbuje jednu tretinu (32,6 %) z celkového maloobchodného predaja na Slovensku. Obchodné služby nie sú v tomto zmysle priestorovo rovnomerne rozptýlené, ale koncentrovali sa do mestských regiónov, v ktorých je i vysoká dochádzka za prácou.

Analogický trend sa ukázal i u indikátora, ktorý vyjadruje počet obyvateľov na jedného živnostníka (vrátane slobodných povolání a samostatne hospodáriacich roľníkov) a počtu ekonomicky aktívnych obyvateľov na jedného podnikateľa. Vo vidieckych regiónoch pripadalo na jedného podnikateľa 21 obyvateľov a 10 ekonomicky aktívnych osôb, v urbanizovaných regiónoch pripadlo na jedného podnikateľa 13 obyvateľov a 6 ekonomicky aktívnych osôb. Koncentrácia podnikateľských subjektov – fyzických osôb sa opäť kumulovala do mestských regiónov.

Ekonomickú silu regiónu odrážajú platby na poistenie v nezamestnanosti na jedného ekonomicky aktívneho obyvateľa. V urbanizovaných regiónoch k 30. 6. 1998 pripadlo na jedného ekonomicky aktívnu osobu

3 221 Sk, vo vidieckych regiónoch to predstavovalo len 958 Sk. Urbanizované regióny vykazovali 2,4-krát vyššie platby na poistenie v nezamestnanosti ako vidiecke a 1,1-krát viac ako bol celoštátny priemer. V mestských regiónoch sa jednoznačne najviac koncentrovali platby na poistenie v nezamestnanosti, tzn. že vykazovali najväčšiu ekonomickú silu. Táto vysoká koncentrácia ukazuje aj to, že na jedného odvádzateľa tu pripadli 4 ekonomicky aktívne osoby, vo vidieckych regiónoch to bolo až 8 ekonomicky aktívnych osôb. To potvrdzuje fakt, že v urbanizovaných priestoroch je dvojnásobne vyšší (vzhľadom k ekonomicky aktívnym osobám) podiel odvádzateľov príspevku na poistenie v nezamestnanosti ako vo vidieckych regiónoch. Podiel odvádzateľov príspevkov na poistenie v nezamestnanosti v urbanizovaných regiónoch je evidentne najsilnejší a indikuje tak ekonomickú silu týchto regiónov. Z pohľadu financovania politiky trhu práce to dokumentuje i to, že na 100 korún výberu poistného sa v urbanizovaných regiónoch vypláti na reálnu politiku práce (aktívnu i pasívnu politiku trhu práce) len 22 Sk a vo vidieckych regiónoch 195 Sk. Naopak na 100 korún vyplatených prostriedkov sa v mestských regiónoch vyberie až 454 Sk a vo vidieckych len 51 Sk.

Z hľadiska výberu poistného na príspevky v nezamestnanosti, ktoré zohľadňujú nielen počet odvádzateľov príspevkov, ale čiastočne (najmä u hospodárskych organizácií) aj ich ekonomickú výkonnosť, sa ukázali ako najsilnejšie (ekonomickú silu regiónu sme komparovali výberom poistného na jedného ekonomicky aktívneho obyvateľa): Bratislava I (34 383 Sk), Košice I (10 601 Sk), Bratislava III (8 036 Sk), Bratislava II (6 432 Sk), Košice II (5 398 Sk), Banská Bystrica (4 154 Sk), Žilina (3 941 Sk), Trenčín (3 822 Sk), Trnava (3 500 Sk) atď.

Naopak najnižšiu ekonomickú silu vykazoval v roku 1997 mestský obvod Košic III (454 Sk), Sabinov (686 Sk), Gelnica (838 Sk), Medzilaborce (876 Sk), Sobrance (1 002 Sk), Turčianske Teplice (1 369 Sk) a pod. Tento pohľad je čiastočne skreslený tým, že vo väčších mestách sídlia najmä veľké organizácie a do týchto sídiel odvádzajú príspevky i nižšie organizačné celky resp. prevádzky. Reálne pôsobisko organizácie sa nie vždy zhoduje so sídlom organizácie a to svojim spôsobom nadhodnocuje ekonomickú silu najmä Bratislavy, Košíc, resp. ďalších väčších miest.

REDISTRIBÚCIA PROSTRIEDKOV NA POLITIKU TRHU PRÁCE

V urbanizovaných regiónoch výber prostriedkov na poistenie v nezamestnanosti vysoko prevyšuje výdavky na politiku trhu práce. Naopak u vidieckych regiónov výber nestačí pokryť výdavky na aktívnu i pasívnu politiku trhu práce (v roku 1998 sa ukazuje tendencia k značnej nerovnováhe medzi výberom a výdavkami na politiku trhu práce aj u prechodných regiónov). V roku 1997 tvoril podiel výdavkov na politiku trhu

práce u mestských regiónov jednu pätinu (20,4 %) z celkového výberu príspevkov, k 31. 8. 1998 sa zvýšili tieto výdavky na necelú jednu štvrtinu (24,4%) z celkového výberu (tab. III). To znamená, že v urbanizovaných regiónoch sa zvyšok výberu (t.j. štyri pätiny výberu v roku 1997, resp. tri štvrtiny k 31. 8. 1998) prerozdelí do iných regiónov. Prechodné regióny vykázali v roku 1997 takmer rovnovážny stav (výdavky na politiku trhu práce tvorili 99,5 % z výberu príspevkov), ale vývoj k 31. 8. 1998 už ukázal, že si tieto regióny museli vypomôcť sumou 286 mil. Sk na politiku trhu práce od mestských regiónov. Vidiecke regióny sú pasívnymi príjemcami redistribučných transferov od ur-

banizovaných regiónov. Rozdiel medzi výberom a výdavkami tu v roku 1997 vytvoril pasívum 1,3 mld. Sk a k 31. 8. 1998 už toto pasívum prekročilo jednu miliardu korún. Tempo zvyšovania tohoto pasíva bolo k 31. 8. 1998 podstatne vyššie ako v roku 1997. Zatiaľ čo celková bilancia výberu poistného a výdavkov na politiku trhu práce v roku 1997 bola aktívna o 448 mil. Sk, k 31. 8. 1998 sa už vytvorilo pasívum vo výške 122 mil. Sk. Musíme tu ovšem zdôrazniť, že výber príspevkov netvorí všetky príjmové položky rozpočtu NÚP. Rok 1997 bol z hľadiska vybilancovanosti výberu a výdavkov úspešný. To dokumentuje napr. to, že na 100 korún vyplatených prostriedkov sa vybralo 106,3 Sk, tzn. že

III. Štrukturálne charakteristiky medziregionálnej redistribúcie finančných prostriedkov na politiku trhu práce – Structural characteristics of the inter-regional re-distribution of labour market policy funds

Ukazovateľ ¹	Mestské regióny ²		Prechodné regióny ³		Vidiecke regióny ⁴		SR spolu ⁵	
	1997	1998 (do 31. 8.)	1997	1998 (do 31. 8.)	1997	1998 (do 31. 8.)	1997	1998 (do 31. 8.)
Výber príspevkov na poistenie v nezamestnanosti (v mil. Sk) – collected contributions of unemployment insurance (in mill. Sk)	2 174	1 544	3 690	2 582	1 672	1 183	7 536	5 309
Výdavky (v tis. Sk) na – expenditures (in ths Sk) of:								
aktívnu politiku – active policy	136	101	1 603	943	1 360	597	3 099	1 642
pasívnu politiku – passive policy	308	275	2 069	1 925	1 612	1 590	3 989	3 789
výdavky spolu – together	444	376	3 672	2 868	2 972	2 187	7 088	5 431
Výber – výdavky (rozdiel) – collected contributions minus expenditures (difference)	+1 729 586	+1 168 266	+18 274	-285 957	-1 300 127	-1 003 942	+447 733	-121 633
Podiel výdavkov z príjmov (%) – expenditures/income rate (%)	20,4	24,4	99,50	111,1	177,7	184,9	94,1	102,3
Na 100 Sk vyplatených prostriedkov sa vyberie Sk – collected funds in Sk per 100 Sk of expenditures	489,7	410,5	100,5	90,0	56,3	54,1	106,3	97,8
Na 100 Sk výberu sa vypláti na pol. TP korún – expenditures of labour market policy per 100 Sk of collected payments	20,4	24,4	99,5	111,1	177,7	184,9	94,1	102,3
Výber na jedného ekon. aktív. obyvateľa (v Sk) – collected payments per 1 economically active inhabitant (Sk)	6 105	3 839	2 782	2 017	1 810	1 280	2 891	2 037
Výdavky pol. TP na jedného ekon. aktívneho obyvateľa (Sk) – labour market policy expenditures per 1 economically active inhabitant (Sk)	1 247	935	2 768	2 240	3 216	2 366	2 719	2 083
Podiel pasívnej politiky v rámci regiónov (v %) – share of passive policy in the regions (%)	4,4	7,3	51,7	50,8	43,9	41,9	100,0	100,0
Podiel aktívnej politiky v rámci regiónov (v %) – active/passive policy rate in the region (%)	7,7	6,2	51,9	57,4	40,4	36,4	100,0	100,0
Pomer aktívnej k pasívnej PTP v rámci regiónu (v %) – rate of active and passive labour market policy in the region (%)	31 : 69	27 : 73	44 : 56	33 : 67	46 : 54	27 : 73	44 : 56	30 : 70
Počet okresov, kde nepostačuje výber poistného na pas. politiku – number of districts with insurance payments not sufficient for passive policy	1	1	10	17	17	25	28	43
Chýbajúce prostriedky na pas. PTP v tis. Sk – missing funds for passive labour market policy in ths. Sk	11 995	15 848	67 367	164 868	238 853	495 739	318 215	676 455

Explanation see Tab. II

sa viac vybralo ako sa vyplatilo. Vývoj do 31. 8. 1998 je zatiaľ negatívny, na 100 Sk vyplatených prostriedkov sa vybralo len 97,8 korún a naopak na 100 korún vý-

beru sa vyplatilo 102,2 Sk. To znamená, že sa v roku 1998 zatiaľ viac prostriedkov vyplatilo ako sa vybralo.

Ekonomickú silu urbanizovaných regiónov ukazuje aj indikátor výberu poisťného na jedného ekonomické-

IV. Okresy, v ktorých príjmy z platieb na poisťné v nezamestnanosti nestačí na pokrytie pasívnej politiky trhu práce za roky 1997 a 1998 (rok 1998 do 31.8.) – Districts where the income from unemployment insurance payments are not sufficient for covering the passive labour market policy in the years 1997 and 1998 (1998 up to August 31)

Okres ¹	Rok 1997			Rok 1998 (do 31. 8. 1998) ²		
	výber ³	výdavky ⁴	rozdiel (-) ⁵	výber ³	výdavky ⁴	rozdiel (-) ⁵
Bardejov	61 136	98 909	-37 773	43 596	98 837	-55 241
Košice-okolie	39 618	73 086	-33 468	28 958	71 755	-42 797
Sabinov	16 337	44 816	-28 479	15 791	51 666	-35 875
Vranov n.T.	55 688	83 340	-27 652	37 653	83 812	-46 159
Snina	18 248	43 258	-25 010	22 072	42 512	-20 444
Svidník	28 094	45 199	-17 105	16 482	40 631	-24 149
Námestovo	32 212	44 958	-12 746	26 465	54 658	-28 193
Sobrance	9 855	21 896	-12 041	8 532	23 247	-14 715
Košice III	7 696	19 691	-11 995	6 990	22 838	-15 848
Kežmarok	34 942	46 810	-11 868	28 644	51 762	-23 118
Poltár	12 056	23 654	-11 598	10 883	19 978	-9 095
Bytča	16 862	27 651	-10 789	13 157	20 996	-7 839
Stropkov	13 896	24 484	-10 588	11 513	24 949	-13 436
V. Krtíš	37 447	47 114	-9 667	25 403	49 317	-23 914
R. Sobota	65 273	74 506	-9 233	44 123	67 802	-23 679
Tvrdošín	25 489	33 900	-8 411	23 203	38 084	-14 881
Detva	18 512	26 209	-7 697	17 784	26 345	-8 561
Partizánske	35 014	42 423	-7 409	27 151	52 083	-24 932
Revúca	29 862	34 830	-4 968	25 229	32 154	-6 925
Gelnica	16 603	21 158	-4 555	12 384	25 931	-13 547
Medzilaborce	5 245	9 677	-4 432	5 050	12 330	-7 280
Bánovce n. B.	26 515	29 376	-2 861	21 081	32 506	-11 425
Žarnovica	21 310	23 675	-2 365	18 348	25 978	-7 630
Trebišov	79 286	81 081	-1 795	59 410	71 388	-11 978
Nové Zámky	130 881	132 426	-1 545	98 784	114 990	-16 206
Levoča	20 367	21 874	-1 507	17 287	23 241	-5 954
B. Štiavnica	13 585	14 077	-492	11 031	13 193	-2 162
Turč. Teplice	11 278	11 426	-148	10 760	11 945	-1 185
Brezno				45 078	71 426	-26 348
Čadca				44 637	69 612	-24 975
Zlaté Moravce				20 338	39 839	-19 501
Rožňava				40 992	58 051	-17 059
Galanta				54 869	71 756	-16 887
D. Streda				69 813	82 982	-13 169
Kysucké N.M.				18 761	28 155	-9 394
Stará Lubovňa				26 913	32 896	-5 983
Krupina				13 472	18 551	-5 079
Komárno				80 908	85 976	-5 068
Spišská N.V.				69 520	73 765	-4 245
Lučenec				53 178	57 199	-4 021
Dolný Kubín				35 373	39 204	-3 831
Humenné				55 466	57 996	-2 530
Pov. Bystrica				47 905	49 102	-1 197
Spolu ⁶	883 307	1 201 522	-318 215	1 364 987	2 041 442	-676 455

¹district, ²1998 (up to August 31), ³collected payments, ⁴expenditures, ⁵difference (minus), ⁶together

ho obyvateľa v príslušnom regióne. Výber poisťného v roku 1997 bol v mestských regiónoch 6 105 Sk na jedného ekonomicky aktívneho obyvateľa, výdavky tvorili len 1 247 Sk. V prechodných regiónoch bol tento pomer relatívne vyrovnaný, ale vo vidieckych regiónoch je pomer výberu a výdavkov opačný ako u urbanizovaných, to znamená že výdavky na politiku trhu práce vysoko prevyšovali výber poisťného. Finančné pomery týchto relácií v roku 1998 (do 31. 8.) naznačujú oproti roku 1997 mierne zhoršenie výberu poisťného v mestských regiónoch a plošné zvýšenie výdavkov bez ohľadu na typ regiónu. To dokazuje i pasívny rozdiel (-122 mil. Sk) medzi výberom a výdavkami do 31. 8. 1998. I keď toto pasívum nepredstavuje zatiaľ výraznú hrozbu z hľadiska rozpočtu NÚP (možnosti financovania z iných zdrojov), každopádne je nutné tieto trendy pravidelne monitorovať a evidovať.

Z pohľadu regionálneho rozloženia prostriedkov na pasívnu politiku trhu práce v roku 1997 išlo 4 % týchto prostriedkov do mestských, 52 % do prechodných a 44 % do vidieckych okresov. Vývoj v roku 1998 je takmer zhodný s rokom 1997. Regionálne rozvrstvenie prostriedkov na aktívnu politiku práce bolo v roku 1997 také, že 8 % z celkových výdavkov na aktívnu politiku trhu práce prúdilo do urbanizovaných regiónov, 52 % do prechodných a 40 % do vidieckych regiónov. Vývoj v roku 1998 v podstate kopíruje trend roka 1997 s miernym zvýšením tohoto podielu v prechodných regiónoch. Z celkového balíka prostriedkov na aktívnu i pasívnu politiku trhu práce nadpolovičná väčšina prúdila do prechodných regiónov, najmenej potom do urbanizovaných regiónov.

Nárast nezamestnanosti sa prejavil i v relácii aktívnej k pasívnej politike trhu práce vo vnútri každého regiónu. Posun k nárastu podielu pasívnej politiky v roku 1998 je celkom evidentný. Najväčšie zhoršenie to-

hoto podielu sa prejavilo u vidieckych regiónov, v ktorých sa aktívna politika znížila z 46 % v roku 1997 na 27 % (k 31. 8. 1998) a pasívna politika sa zvýšila z 54 % v roku 1997 až na 73 % k 31. 8. 1998. Na aktívne riešenia najvyššej miery nezamestnanosti v týchto regiónoch už nezostávajú prostriedky.

V roku 1997 u 28 okresov nestačil výber poisťného na pokrytie výdavkov na pasívnu politiku trhu práce. Najviac týchto okresov (17) bolo vo vidieckych regiónoch (tab. IV).

K výrazné zhoršenie situácie nastalo v priebehu roka 1998, kde sa zvýšil počet týchto okresov až na 43. Opäť najvyšší podiel (58 %) týchto okresov bol v kategórii vidieckych okresov. Chýbajúce prostriedky na pokrytie pasívnej politiky trhu práce u týchto okresov tvorili v roku 1997 318,2 mil. Sk a k 31. 8. 1998 sa tento objem chýbajúcich prostriedkov vyšplhal až na 676,5 mil. Sk. Celkové pokrytie pasívnej politiky v týchto okresoch vyžadoval dodatočný prísun 318,2 mil. Sk v roku 1997 a 676,5 mil. Sk. Najvyššie tempo rastu týchto pasív sa prejavilo u prechodných regiónov (144,7 %). Vývoj od roku 1995 ukazuje lineárny nárast tejto pasívnej bilancie. Celkový objem týchto pasív bol v roku 1995 len 15,4 mil. Sk, k 31. 8. 1998 sa tento objem vyšplhal až na 676,5 mil. Sk a to sa všeobecne predpokladá, že do konca roka prekročí 900 mil. Sk (tab. V).

Východoslovenské okresy Bardejov, Košice-vidiek, Vranov nad Topľou a Svidník (tab. VI) dlhodobo nedokážu vybrať dostatok prostriedkov na poisťné v nezamestnanosti na pokrytie pasívnej politiky nezamestnanosti, tvoria akési tvrdé jadro regiónov, ktoré sa dlhodobo spoliehajú na dodatočné redistribučné prostriedky z iných regiónov. Objemy týchto pasív sa rok od roka enormne zvyšujú (i keď od 1. 7. 1996 došlo k novému územnosprávnemu členeniu a do istej miery je táto komparácia značne relatívna – na druhej strane,

V. Vývoj pasívnej bilancie (príjmy z platieb na poisťné nestačí na pokrytie pasívnej politiky trhu práce) príjmov a výdavkov na pasívnu politiku práce za roky 1995–1998 – Development of the passive policy passive balance (insurance payments are not sufficient for covering the passive labour market policy) in the years 1995–1998

Ukazovateľ ¹	1995	1996	1997	1998 (do 31. 8.) ²
Celkový objem pasíva ³	-15 439	-31 930	-318 215	-676 455
Počet okresov ⁴	4	4	28	43

¹feature, ²1998 (up to August 31), ³total volume of passive balance, ⁴number of districts

VI. Okresy, v ktorých príjmy z platieb na poisťné v nezamestnanosti nestačí na pokrytie pasívnej politiky trhu práce za roky 1995–1996 (platby do FZ) – Districts where the income from unemployment insurance payments have not been sufficient for covering the passive labour market policy in the years 1995 and 1996 (payments to the Employment Fund)

Okres ¹	1995			1996		
	výber ²	výdavky ³	rozdiel(-) ⁴	výber ²	výdavky ³	rozdiel(-) ⁴
Bardejov	52 698	56 306	-3 608	69 670	74 656	-4 986
Košice-vidiek	34 605	36 233	-1 628	41 933	58 299	-16 366
Vranov n.T.	41 882	47 841	-5 959	52 121	61 596	-9 475
Svidník	26 541	30 785	-4 244	41 980	43 083	-1 103
Spolu ⁵	155 726	171 165	-15 439	205 704	237 634	-31 930

¹district, ²collected payments, ³expenditures, ⁴difference (minus), ⁵together

ale okr. Košice-vidiek a Vranov zostali v nezmenenej podobe) a tento trend nadobúda hrozivé rozmery.

Okresy Bratislava, Košice, Banská Bystrica, Žilina, Trenčín, Trnava a Nitra prerazdelili v roku 1997 z vlastného výberu do iných regiónov 2 362,7 mil. Sk (t.j. 68,9 %) z celkového objemu svojho výberu poistného. Uvedený objem týchto redistribúcií tvoril 87,3 % z celkového objemu redistribuovaných prostriedkov. V podstate môžeme konštatovať, že týchto 7 miest vytvára zo svojho výberu takmer 90 % objemu všetkých redistribúcií.

Tie isté okresy v roku 1998 (do 31. 8. 1998) prerazdelili z vlastného výberu poistného 1 511,2 mil. Sk (t.j. 62,7 %) z celkového objemu svojho výberu. Uvedený objem týchto redistribúcií tvoril až 89 % z celkového objemu prerazdelovaných prostriedkov. Ukázalo sa, že tieto mestá dve tretiny svojho výberu venujú v prospech iných regiónov a tvoria cca 90 % všetkých redistribúcií (za teoretického predpokladu, že výber poistného berieme ako jediný zdroj príjmu NÚP).

Napríklad Bratislava v roku 1997 prerazdelila 1 338 mil. Sk, t.j. 84,9 % zo svojho výberu poistného, do 31. 8. 1998 to bolo 935,4 mil. Sk t.j. 81,3 % z výberu poistného vo všetkých okresoch Bratislavy.

Vývoj za roky 1997 a 1998 ukázal, že počet okresov, ktoré vytvárali prebytky, sa znižuje, pritom trend v roku 1998 naznačuje, že sa zníži i objem redistribúcií z výberu poistného. To povedie k tomu, že na potrebné pokrytie nutných potrieb politiky trhu práce sa budú musieť viac využívať i iné príjmové zdroje (príjmy zo splátok návratných prostriedkov na SÚPM, resp. splátky z príspevkov poskytnutých na základe § 95 zák. 387/96 Z.z., úroky, penále, atď.).

V roku 1997 8 mestských okresov (1 732 457 tis. Sk), 20 prechodných regiónov (935 079 tis. Sk) a 3 vidiecke okresy (17 084 tis. Sk) dotovali zvyšných 48 okresov finančnými prostriedkami z vlastného výberu príspevkov na poistenie v nezamestnanosti (tab. VII). Tieto prostriedky plynuli nasledovne:

- 23 581 tis. Sk do mestského okresu Košice III (0,9 %),
- 647 557 tis. Sk do prechodných regiónov (24,1 %),
- 2 013 482 tis. Sk do vidieckych regiónov (75,0 %).

Do týchto 48 okresov sa v roku 1997 prerazdelilo takmer 2,7 mld. Sk, t.j. 35,6 % z ročného výberu príspevkov na poistenie v nezamestnanosti, tzn. že jedna tretina výberu príspevkov sa v sledovanom roku prerazdelila do iných regiónov.

K 31. 8. 1998 8 mestských regiónov (1 188 821 tis. Sk), 16 prechodných regiónov (484 497 tis. Sk) a 3 vidiecke regióny (15 015 tis. Sk) subvencovali zvyšných 52 okresov finančnými prostriedkami z vlastného výberu. Tieto finančné toky smerovali:

- 20 555 tis. Sk do mestského regiónu Košice III (1,2 %),
- 505 860 tis. Sk do prechodných regiónov (30,0 %),
- 1 161 918 tis. Sk do vidieckych regiónov (68,8 %).

Do uvedených 52 okresov sa k 31. 8. 1998 prerazdelilo takmer 1,7 mld. Sk, t.j. 31,8 % z tohtoročného výberu príspevkov na poistenie v nezamestnanosti. I keď nie je ukončený kalendárny rok je vidieť, že v roku 1998 ubudol počet regiónov, ktoré dotovali ostatné okresy a narástol počet okresov, ktoré sa stali príjemcami uvedených redistribúcií. Oproti roku 1997 nastal výrazný pokles aktív na prerazdelovanie, najmä u prechodných regiónov. Ukazuje sa, že v roku 1998 sa zvýšila polarita medzi tzv. bohatými a chudobnými regiónmi a objem prostriedkov na prerazdelenie z ekonomicky silnejších regiónov do ekonomicky slabších, odkázaných na priestorovú sociálnu solidaritu, bude menší. Príčina tohoto zmenšeného objemu disponibilných prostriedkov spočíva predovšetkým v štrukturálnych ťažkostiach prechodných regiónov, ktoré nevytvárajú dostatok „prebytkov“ na prerazdelenie do ekonomicky slabších okresov.

V roku 1997 urbanizované regióny vytvorili 64,5 % disponibilných zdrojov pre ďalšie prerazdelovanie (v roku 1998 to bolo 70,4 %) na politiku trhu práce. Na druhej strane tzv. prechodné regióny v roku 1997 vytvorili až 34,8 % z disponibilného objemu celkového prerazdelovania, ale k 31. 8. 1998 už len 28,7 %. To ilustruje nielen skutočnosť, že urbanizované regióny vytvárajú cca dve tretiny zdrojov pre ďalšie prerazdelenie do menej rozvinutých regiónov, ale presadzuje sa trend mierneho posilnenia ekonomickej sily mestských regiónov na úkor prechodných regiónov, ktoré výrazne

VII. Finančné toky redistribúcií prostriedkov z výberov príspevkov na poistenie v nezamestnanosti za rok 1997 a 1998 (do 31. 8.) – Financial flows of redistribution funds from collection of contribution to unemployment insurance in 1997 and 1998 (as of 31. 8.)

Regióny ¹	Rok ² 1997				Rok ² 1998 (do 31. 8. ³)			
	objem prerazdelovaných prostriedkov v tis. Sk do iných regiónov ⁴	počet okresov, ktoré dotujú iné regióny ⁵	počet okresov, ktoré prijali tieto prostriedky ⁶	objem prijatých prostriedkov v tis. Sk ⁷	objem prerazdelovaných prostriedkov v tis. Sk do iných regiónov ⁴	počet okresov, ktoré dotujú iné regióny ⁵	počet okresov, ktoré prijali tieto prostriedky ⁶	objem prijatých prostriedkov v tis. Sk ⁷
Mestské ⁸	1 732 457	8	1	23 581	1 188 821	8	1	20 555
Prechodné ⁹	935 079	20	17	647 557	484 497	16	21	505 860
Vidiecke ¹⁰	17 084	3	30	2 013 482	15 015	3	30	1 161 918
Spolu ¹¹	2 684 620	31	48	2 684 620	1 688 333	27	52	1 688 333

¹regions, ²year, ³as of 31. 8., ⁴amount of redistributed funds to other regions in the SK, ⁵number of counties, providing funding to other counties, ⁶number of counties that accepted these funds, ⁷amounts accepted in the SK, ⁸urban, ⁹transition, ¹⁰rural, ¹¹together

znižili svoje voľné prebytky a tým i potenciálnu pomoc najslabším regiónom.

Analyzované redistribučné toky sú len modelovým znázornením, ktoré vychádza z hypotetického predpokladu, že vybrané prostriedky na poistenie v nezamestnanosti zostávajú v danom regióne. Skutočnosť je ovšem taká, že všetky vybrané prostriedky odchádzajú do centra, odkiaľ sa spätne vracajú do cieľových regiónov prostredníctvom stredného článku riadenia. Ide o relatívne komplikovaný a zložitý obojstranný tok týchto finančných prostriedkov. V podstate platí, že všetky vybrané prostriedky na poistenie v nezamestnanosti sa prerozdeľujú do regiónov prostredníctvom určitých regionálnych medzičlánkov. Týmto spôsobom sú zbavené cieľové regióny určitej spoluzodpovednosti za hospodársky rozvoj daného regiónu a stávajú sa len pasívnym účastníkom resp. vykonávateľom monitorovania a výberu príspevkov bez samostatnej a kreatívnej možnosti ovplyvňovania použitia prostriedkov na politiku trhu práce.

V konečnom dôsledku to vedie k strate motivácie regionálneho manažmentu okresných úradov práce na hospodárskom raste regiónu a tým i na zvyšovaní objemu finančných zdrojov pre politiku trhu práce, pretože o prostriedky musia žiadať nadriadený orgán. Nariadený administratívny rituál vedie k určitej byrokracii nielen pri monitoringu a kontrole podnikateľských subjektov pri výbere príspevkov, ale i k úniku do pohodlnej pasivity, zbavovania sa spoluzodpovednosti za vývoj v regióne, strate motivácie a úradníckemu prístupu k riešeniu problémov. Posilnenie spoluzodpovednosti regionálneho manažmentu okresných úradov práce pri riešení politiky trhu práce musí vychádzať i z určitých zvýšených kompetencií a decentralizácie rozhodovacích právomocí. Jánošíkovská filozofia „bohatým brať a chudobným dávať“ pôsobí pre obidve strany demotivačne a destimulačne. Pritom

v praxi sa ale uplatňuje filozofia „brať všetko všetkým a prerozdeľovať podľa potrieb, ktoré posúdia a zhodnotia kolektívne autority“. Na druhej strane musíme priznať, že v súčasnej situácii zvyšujúcej sa diferenciácie regionálnych disparít nebol zatiaľ vypracovaný žiadny relevantný model riešenia rozdielov v regionálnom rozvoji. Domnievame sa, že určitý model prerozdeľovania bude stále aktuálny a potrebný, ale do tohto modelu by sa mali zakomponovať stimuly, ktoré by viedli k zvýšeniu spoluzodpovednosti za regionálny rozvoj daného územia. Reforma súčasného systému by mala súvisieť aj s pripravovanou tvorbou a implementáciou regionálnych samospráv a možných korekcií v územnosprávnom členení Slovenskej republiky. Pri regionálnych transferoch sa musí zohľadniť princíp určitých cieľových a časovo ohraničených koncentrácií do vopred určených regiónov s eminentným dôrazom na efektívnosť vložených prostriedkov a iniciácie regionálnych endogénnych rozvojových faktorov.

VOLEBNÉ PREFERENCIE PODĽA REGIÓNŮV

Septembrové parlamentné voľby v roku 1998 zásadným spôsobom zmenili politickú situáciu na Slovensku. Z 4 023 191 voličov sa volieb zúčastnilo 84,24 %, t.j. neobvykle veľmi vysoká účasť. V našej analýze sa budeme zaoberať komparáciou volebných výsledkov parlamentných strán podľa prezentovaných regiónov. Súčasná opozícia (HZDS a SNS) získala najviac volebných preferencií (39,94 %) v tzv. prechodných regiónoch a naopak najmenej v urbanizovaných regiónoch (23,48 %). Súčasná vládna koalícia získala drvivú väčšinu v urbanizovaných regiónoch (73,58 %), tzn. že tu takmer tri štvrtiny platných hlasov získali strany súčasnej vládnej koalície. Najmenší podiel voličských

VIII. Volebné preferencie vo voľbách 25.–26. 9. 1998 podľa regiónov – Election preferences in the elections on September 25–26, 1998, according to the regions

Politická strana ¹	Urbanizované regióny ²	Prechodné regióny ³	Vidiecke regióny ⁴	SR spolu ⁵
Opozícia ⁶ (HZDS, SNS)	23,48	39,94	34,97	36,07
Vládna koalícia ⁷ (SDK, SDĽ, SMK, SOP)	73,58 (70,67*)	50,88 (44,79*)	63,47 (47,10*)	58,12 (49,00*)
HZDS	17,26	29,60	26,77	27,00
SDK	42,96	23,59	24,08	26,33
SDĽ	15,33	14,81	14,16	14,66
SMK	2,91	6,09	16,37	9,12
SNS	6,22	10,34	8,20	9,07
SOP	12,38	6,39	8,86	8,01

* bez SMK – without SMK

HZDS = Hnutie za demokratické Slovensko – Movement for the Democratic Slovakia

SDK = Strana demokratickej koalície – Party of Democratic Coalition

SDĽ = Strana demokratickej ľavice – Party of the Democratic Left

SMK = Strana maďarskej koalície – Party of the Hungarian Coalition

SNS = Slovenská národná strana – Slovak National Party

SOP = Strana občianskeho porozumenia – Party of the Civil Understanding

¹ political party, ² urbanized regions, ³ transitive regions, ⁴ rural regions, ⁵ together, ⁶ the opposition, ⁷ government coalition

preferencií získala v prechodných regiónoch (50,88 %) – tab. VIII.

HZDS podľa uvedenej regionalizácie získalo najviac voličov v prechodných (29,60 %) a vidieckych (26,77 %) regiónoch. Veľmi nízky podiel voličských preferencií (17,26 %) získalo v urbanizovaných regiónoch. Strana demokratickej koalície prevýšila HZDS len v urbanizovaných regiónoch, kde dosiahlo až 42,96 % preferencií, v prechodných regiónoch malo HZDS o 6,01 % viac voličských preferencií ako SDK a vo vidieckych regiónoch zvíťazilo HZDS o 2,69 % nad SDK. Strana demokratickej koalície mala excentrické rozloženie preferencií, s vysokým podielom voličov v urbanizovaných regiónoch a výrazne nižším, ale vyrovnaným podielom preferencií v ostatných regiónoch. Strana demokratickej ľavice mala vo všetkých regiónoch veľmi vyrovnané voličské preferencie, ktoré oscilovali okolo 14–15 %. Naopak výrazné diferencie sa prejavili u voličov Strany maďarskej koalície. V urbanizovaných regiónoch získala SMK len 2,91 %, v prechodných 6,09 % a vo vidieckych regiónoch až 16,37 %. Slovenská národná strana mala najväčšie voličské zázemie v prechodných regiónoch, v ktorých získala 10,34 % a vo vidieckych okresoch (8,20 %). V urbanizovaných regiónoch sa dostala len tesne nad 5 % hranicu. Strana občianskeho porozumenia je stranou s najväčším volebným potenciálom v urbanizovaných regiónoch.

Z rekapitulácie uvedených volebných distribúcií je evidentné:

- Najväčšia voličská základňa HZDS sa objavila v tzv. prechodných regiónoch, v ktorých došlo k negatívnym štrukturálnym zmenám, najmä v súvislosti s recesiou strojárskemu priemyslu (Považie, industrializované regióny stredného Slovenska a pod.). Prechodné regióny vykazovali i najvyššie voličské preferencie SNS.
- Voliči urbanizovaných regiónov preferovali najviac SDK a SOP. SDK zvíťazila vo všetkých okresoch Bratislavy a Košíc. Keď k týmto mestám pričleníme Prešov, kde získalo SDK 40,6 %, Banskú Bystricu (30,1 %), vidíme že tieto urbanizované regióny najviac preferovali SDK. SOP je stranou mesta Košíc, okresu Košice-okolie a niektorých ďalších východoslovenských okresov. Jej voličská základňa smerom na západ stráca na sile a v Trnavskom a Nitrianskom kraji neprekročila 5 %.
- Voliči Strany maďarskej koalície získali najviac preferencií vo vidieckych regiónoch južného Slovenska (12 okresov), v ktorých tento politický subjekt zvíťazil.

Z pohľadu jednotlivých strán:

- HZDS zvíťazilo v 47 okresoch,
- SDK zvíťazila v 20 okresoch,
- SMK zvíťazila v 12 okresoch.

I keď HZDS ako politický subjekt zvíťazil v 47 okresoch a 4 krajoch, nepodarilo sa mu zostaviť vládu. Parlamentné strany bývalej vládnej koalície (HZDS, SNS) zvíťazili v 26 okresoch, súčasná vládna koalícia (SDK, SDL, SMK, SOP) až v 53 okresoch. Z pohľadu

súčasných krajov zvíťazilo zoskupenie HZDS spolu so SNS len v Trenčianskom a Žilinskom kraji. Pokles volebných preferencií (oproti voľbám v roku 1994) bývalej vládnej koalície bol celoplošný, s výnimkou mierneho nárastu v okresoch Čadca, Námestovo, Tvrdošín (tento nárast však skôr spôsobil zvýšené preferencie SNS) a Stará Ľubovňa. V zbývajúcich 75 okresoch došlo v rôznej miere k poklesu týchto preferencií (najvyšší pokles sa prejavil u stredoslovenských okresov Krupina, Zvolen, Banská Bystrica, Brezno, Liptovský Mikuláš a západoslovenských okresov Malacky a Pezinok).

ZÁVER

Určité problémy spojené s reštrukturalizačnými zmenami, rastom nezamestnanosti, diferencovanými ekonomickými podmienkami atď. znásobili rozdiely rozvojových predpokladov medzi jednotlivými regiónm. Veľké regionálne rozdiely sa preto logicky prejavujú v ekonomickej sile regiónov, ktoré majú tendenciu sa ešte viac prehľbovať. Spomalenie hospodárskeho rastu, problémy verejných rozpočtov, chýbajúca modernizácia a útlm priemyslu, dlhodobá ekonomická recesia poľnohospodárstva apod. neprispievajú k politike vyváženého regionálneho rozvoja. Je celkom logické, že v týchto sťažených adaptačných podmienkach uplatňovanie liberálnych koncepcií založených na samoregulačných princípoch trhového systému a politika laissez-faire je nereálna, pretože v tomto prostredí ničí a narušuje sociálnu stabilitu. Na druhej strane tohoto kontinua sa tiež neosvedčili krajné sociálno-demokratické koncepcie založené na masovom prerozdeľovaní. Kompromisné riešenia sociálno-ekonomických problémov sa pohybujú niekde medzi týmito krajnými pólm.

Politika trhu práce sa v nestabilnom ekonomickom prostredí celkom prirodzene neprikláňa k liberálnym variantom. Redistribučné princípy v tomto systéme majú svoje opodstatnenie. Tak ako už bolo naznačené, otázkou pre diskusiu je len rozsah, intenzita a miera tejto redistribúcie. Politika trhu práce na Slovensku je založená na prerozdeľovacom mechanizme, ktorý je celoplošný a totálny. Obsahuje princíp sociálnej solidarity, ktorý okrem iného znamená pomáhať ľuďom, ktorí nemajú silu niesť zodpovednosť sami za seba. Solidarita však tiež znamená prejaviť záujem o nastupujúce generácie.

Masové prerozdeľovanie samozrejme obsahuje latentné i zjavné nebezpečenstvá subjektivistických a voluntaristických prístupov v reálnej redistribúcii prostriedkov. V tomto zmysle je potrebné vypracovať kontrolné mechanizmy, ktoré by odstránili tieto riziká.

V súčasnom období, keď výdavky na pasívnu politiku trhu práce tvoria väčšinu celkových výdavkov, je toto riziko nižšie ako keď sa vynakladala na aktívnu politiku zamestnanosti nadpolovičná väčšina týchto nákladov. V rámci znížených disponibilných prostriedkov na aktívnu politiku trhu práce je nutné prejsť skôr na minimalizáciu podpory zamestnanosti v neperspektívnych podnikateľských subjektoch a zvýšiť akcent na

tvorbu nových (i rozptýlených a individualizovaných) pracovných miest najmä v najviac ohrozených regiónoch. Verejnoprospešné práce by mali smerovať len do oblastí sociálnej charity, neziskových sociálnych organizácií, obcí a miest. Pri distribúcii nezamestnaných osôb medzi pracovnými miestami bude potrebné viac využívať a podporovať spoločensky efektívne rekvalifikácie a medziregionálnu mobilitu pracovných síl.

V regionálnej politike sa musí upustiť od princípu „kropiacej ružice“, ktorá zalieva všade, ale pritom nedostatočne. V situácii nedostatku voľných prostriedkov sa musí prejsť na úsporný, ale efektívnejší režim koncentrácie sociálnych transferov do najkritickejších regiónov s cieľom maximálneho zhodnotenia inputov, resp. naštartovania rozvojových stimulov a trendov. Týmto spôsobom sa budú podporovať podnikateľské stratégie, ktoré oveľa efektívnejšie zhodnotia obmedzené zdroje ako plošnou podporou všetkých podnikateľských subjektov.

Konkrétne ciele programy (napríklad na dlhodobo nezamestnaných, resp. na iné cieľové skupiny) majú oveľa vyššiu pravdepodobnosť úspechu, kým široko koncipované opatrenia napr. na dotovanie zamestnanosti väčšinou vytvárajú umŕtvené, neefektívne náklady, poprípade nedobytné pohľadávky. Okrem toho bude nutné zmeniť i filozofiu podpory zamestnanosti skôr tak, že tieto podporné transfery by mali v menšej miere smerovať do upadajúcich, resp. problémových podnikateľských subjektov a vo väčšej miere smerovať do expandujúcich podnikateľských foriem s cieľom podporiť skôr kompetitívne podnikateľské subjekty. Expandujúci subjekt má jednoznačne vyššie šance cielavedome rozvíjať zamestnanosť, ako krízové a dlhodobo upadajúce podnikateľské subjekty. (Na druhej strane ale pomoc pri jednorázovej a krátkodobej kríze je žiaduca a potrebná). Dlhodobá a umelo predĺžovaná agónia bezvýhodiskových, krízových a upadajúcich podnikov je nielen neefektívna, ale je aj nezodpovedným hazardom s peniazmi daňových poplatníkov (poistencov). Prostriedky získané výberom poistného boli zverené do opatery NÚP ako verejnoprávnej organizácie s cieľom ich účelného a sociálne efektívneho využitia. Preto zodpovedné a svedomitie využívanie týchto prostriedkov musí byť pod verejnou kontrolou. Segmentácia podnikateľských subjektov a následné delenie do menších obchodných spoločností vrátane absencie spätnej väzby sťažuje a komplikuje monitorovanie a kontrolné aktivity príslušných neziskových úradov práce a následne to vedie k refazovitému plytvaniu prostriedkov poistencov.

Podporné transfery do podnikateľských subjektov v podstate predstavujú trhovu nekonformné nástroje. Pôsobia negatívne a rušivo na voľný pohyb trhov

síl, zvýhodňujú tieto subjekty a narušujú prirodzené konkurenčné prostredie. Preto ich plošné používanie nemôže byť dlhodobá záležitosť, mali by sa aplikovať v adaptačných obdobiach obmedzenej konkurencie.

Jednou z nevýhod demokracie je i možný výskyt tzv. „kompetenčnej nekvalifikovanosti“, ktorá vyplýva z víťazstva nekvalifikovanej a nekompetentnej majority, resp. víťazstva účelového lobbingu s cieľom presadiť úzky zámer určitej nátlakovej skupiny, ktorý je ale v rozpore s celospoločenskou objednávkou. Tieto spoločensky neakceptovateľné trendy je potrebné eliminovať a zverené prostriedky daňových poplatníkov (poistencov) efektívne využívať. K tomu je nutné skvalitniť kontrolný systém NÚP, zlepšiť v regiónoch kontakty so zamestnávateľmi a pružne reagovať na meniacu sa štruktúru dopytu po pracovných silách i v nadregionálnych dimenziách.

Vecne i legislatívne je nutné doriešiť fenomén sezónnej pracovnej sily, ktorý sa v poľnohospodárstve, lesníctve, resp. v niektorých segmentoch služieb, v rámci racionalizácie a znižovania mzdových nákladov veľmi rozšíril a začína nadobúdať v niektorých mikroregiónoch značné rozmery.

Záverom musíme znova zdôrazniť, že služby zamestnanosti nemôžu plne vykryvať rozdiely medzi ponukou a dopytom pracovnej sily. Základným predpokladom zvyšovania počtu pracovných miest a rozvoja zamestnanosti musí byť systematická hospodárska stratégia a politika, vrátane optimálneho legislatívneho rámca. To je úloha, ktorá je jednoznačnou prioritou súčasnej vládnej politiky.

LITERATÚRA

- Buchta S. (1995): Regionalizácia Slovenska a trh práce, Zem. Ekon., 44, (4): 219–224.
Buchta S. (1995): Slovenský vidiek – stres z budúcnosti, Zem. Ekon., 44, (9): 359–364.
Mareš P. (1996): Nezamestnanosť ako sociálny problém, Slon, Praha.
Slovenská ekonomika 1995–1998 (1998). M.E.S.A. 10, Bratislava.
Štatistické výsledky o nezamestnanosti v SR (1997, 1998). NÚP, Bratislava.
Vybrané údaje o regiónoch v SR (1997, 1998). ŠÚ SR, Bratislava.
Zamestnanci a priemerné mesačné mzdy (1997, 1998). ŠÚ SR, Bratislava.
Zamestnanosť v SR, krajoch a okresoch (1995). ŠÚ SR, Bratislava.

Došlo 14. 2. 1999

Kontaktná adresa:

PhDr. Stanislav Buchta, CSc., Národný úrad práce, GR, Župné námestie 5–6, 812 67 Bratislava, Slovenská republika, tel. +421 7 5533 0230, fax: +421 7 5933 0291, e-mail: Stanislav.buchta@NUP.sk

PROFESNÉ A MZDOVÉ ZMENY V POĽNOHOSPODÁRSTVE

ZAMESTNANOSŤ

V roku 1998 pracovalo v poľnohospodárstve SR v organizáciách s 20 a viac zamestnancami 106 861 osôb. Pokles zamestnanosti v týchto organizáciách dosiahol v uvedenom roku 11 082 osôb (9,4 %) a tak stále nedochádza k zastaveniu vysokých úbytkov zamestnancov a pokles agrárnej zamestnanosti stále nedosahuje dno (od roku 1989 klesla zamestnanosť v týchto organizáciách v poľnohospodárstve viac ako o 244 tis. osôb). To je vidno aj z toho, že k 31. 12. 1998 evidenčný počet zamestnancov v poľnohospodárstve (fyzické osoby) klesol už pod magickú hranicu 100 tis. na 99 452 osôb.

V štruktúre ekonomických odvetví sa poľnohospodárstvo svojim tempom znižovania zamestnanosti stále drží na prvom mieste. Zákonitou príčinou týchto depresívnych zmien agrárnej zamestnanosti je nielen hlboká ekonomická recesia tohoto odvetvia (v roku 1998 sa zvýšila podľa ŠÚ SR celková strata poľnohospodárstva z -967 mil. Sk v roku 1997 na -1 564 mil. Sk), ale aj pokles podielu kapitálovo náročnej živej práce a výrazný tlak na racionálne využívanie pracovnej sily, ktorý sa prejavuje zvýšeným výskytom sezónneho zamestnávania.

Z celkového počtu pracovníkov v organizáciách s 20 a viac pracovníkmi pracovalo v poľnohospodárstve koncom roka 1998 cca jedna tretina (31,0 %) žien a 2 309 (t.j. 2,2 %) pracovníkov so skráteným pracovným časom. V roku 1998 pracovalo v poľnohospodárstve necelá jedna tretina (30,2 %) pracovníkov zo stavu z roku 1989. Stále pokračuje segmentácia podnikateľských foriem na malé podnikateľské subjekty, ktoré sa oslobodili od starých záväzkov a pohľadávok. Poľnohospodárstvo bolo v roku 1998 typické i hromadným prepúšťaním (27 prípadov) a sezónnym využívaním svojich zamestnancov. Relatívna zamestnanosť na 100 ha poľnohospodárskej pôdy je už na hranici agrárnej zamestnanosti EÚ. Kvalifikované expertízy uvádzajú, že v agrárnom sektore pracuje cca 5 % z ekonomicky aktívneho obyvateľstva.

Vývoj agrárnej zamestnanosti v druhej polovici 90. rokov nie je charakteristický len výrazným poklesom zamestnanosti, ale aj zmenou profesnej štruktúry pracovných síl. Všeobecne platí, že za posledné roky kle-

sal počet zamestnancov v poľnohospodárskych družstvách (za roky 1993 až 1997 o 33,1 %) a predovšetkým v štátnych podnikoch (zníženie až o 84,5 %). Naopak sa zvyšovala zamestnanosť v ostatných podnikateľských formách (predovšetkým v obchodných spoločnostiach), kde došlo k 2,7 násobnému zvýšeniu zamestnanosti. Podiel celkovej zamestnanosti podľa jednotlivých právnych foriem koncom roka 1997 je uvedený v tab. II.

II. Podiel jednotlivých právnych foriem na celkovej zamestnanosti v poľnohospodárstve Jrok 1997)

Právna forma	Podiel na zamestnanosti v %
Poľnohosp. družstvá	71,5
Spoločnosti s r.o.	14,5
Akciové spoločnosti	10,0
Štátne podniky	2,4
Príspevkové organizácie	1,5

Prameň: ŠÚ SR

Uvedená štruktúra potvrdzuje uvedené zistenie, že v štruktúre podnikateľských subjektov sa privatizáciou razantne znížil podiel zamestnanosti v štátnom sektore a naopak výrazne vzrástol podiel zamestnanosti v obchodných spoločnostiach.

V poľnohospodárstve pracovalo v roku 1997 v organizáciách s 20 a viac zamestnancami tri štvrtiny manuálnych pracovníkov (73,9 %) a jedna štvrtina v nemanuálnych profesiách. Z týchto nemanuálnych pracovníkov tvorili vedúci a administratívni pracovníci 17,6 %. Najnižší podiel vedúcich technických a administratívnych pracovníkov sa objavil u poľnohospodárskych družstiev (16,7 %). Naopak najvyšší podiel vedúcich technických a administratívnych pracovníkov sa prejavil u ostatných právnych foriem (20,2 %), tzn. že každý 5. zamestnanec tu patril do tejto kategórie vedúcich pracovníkov. Správny a administratívny aparát v poľnohospodárstve (najmä u novo vzniknutých podnikateľských subjektov) je relatívne stále vysoký. Pokles zamestnanosti THP (o 25,6 %) v porovnaní s manuálnymi profesiami (o 32,7 %) bol v sledovanom období jednoznačne nižší.

I. Vývoj zamestnanosti a produktivity práce v poľnohospodárstve

Ukazovateľ	1989	1991	1993	1995	1996	1997	1998
Počet zamestnancov v poľnohospodárstve	350 965	262 602	178 809	143 878	132 011	117 943	106 161
Produktivita práce z výnosov v tis. Sk	198	181	294	380	431	520	539

Prameň: ŠÚ SR, vlastné prepočty

Najpočetnejšou profesnou kategóriou boli ošetrovatelia hospodárskych zvierat, ktorí na seba stále viažu vysoký podiel živej práce, a traktoristi. V nových právnych subjektoch je podiel ošetrovateľov relatívne nízky, prejavuje sa tu nižší podiel zastúpenia živočíšnej výroby v ich trhovej produkcii. Okrem toho podiel zamestnanosti v živočíšnej výrobe v poľnohospodárskych družstvách sa koncentruje na dojnice a ostatný hovädzí dobytok, na rozdiel od nových právnych foriem, u ktorých sa zamestnanosť v ŽV viaže predovšetkým na výrobu bravčového mäsa a hydiny. To potvrdzuje i to, že v roku 1997 až 65,4 % všetkých ošetrovateľov hydiny a 24,4 % všetkých ošetrovateľov prasiat pracovalo v obchodných spoločnostiach.

V roku 1997 sa mierne zvýšil podiel pracovníkov v rastlinnej výrobe pri súčasnom miernom poklese podielu zamestnancov v ŽV. Podiel pracovníkov ŽV a RV predstavoval v tomto roku 53,4 % z celkovej zamestnanosti v poľnohospodárskej prvovýrobe a udržuje sa približne na tejto hladine už od roku 1992. Podiel ostatných manuálnych obsluhových profesií sa od roku 1993 udržuje takmer na rovnakej úrovni. Podiel THP sa ale od roku 1989 kontinuálne zvyšuje. Tento stav je spôsobený zvýšeným nárastom obchodných spoločností, kde podiel manažmentu a administratívy je vysoký a naopak dochádza k výraznej racionalizácii u manuálnych pracovníkov. Tieto nové podnikateľské subjekty uzatvárajú so zamestnancami pracovnú zmluvu na dobu určitú a po uplynutí tohoto zmluvného pracovného vzťahu prechádza občan do evidencie nezamestnaných na príslušnom úrade práce. Ide väčšinou o špecifickú pracovnú silu (starší, nekvalifikovaní pracovníci, vidiecke ženy pevne viazané na svoje bydlisko atď.). Táto možnosť občana poberať opätovne podporu v nezamestnanosti (po uplynutí nutnej podmienky, t.j. 6 mesiacov platenia príspevku na poistenie v nezamestnanosti) sa od roku 1997 (zákon 387/96 Zb.) v poľnohospodárstve značne rozšíril najmä u novo vzniknutých podnikateľských subjektov (tzv. primovanie občanov na úrade práce). S postupným tlakom na racionalizáciu práce, znižovanie nákladov na živú prácu sa význam sezónnej pracovnej sily v poľnohospodárstve začína stále viac obťažovať a zviditeľňovať. Zatiaľ sa rieši na úkor najmenej kvalifikovanej a sociálne handicapovanej pracovnej sily prostredníctvom fragmentarizácie zamestnaneckej kariéry s kombináciou pracovných a sociálnych príjmov. Identifikácia tohoto pomerne nového fenoménu v poľnohospodárskej prvovýrobe je zatiaľ obtiažna a celoplošná kvantifikácia týchto procesov sa doteraz nerealizovala. Význam sezónnej pracovnej sily, najmä

u malých podnikateľských subjektov orientovaných na rastlinnú výrobu bude vzrastať, predovšetkým v produkčných poľnohospodárskych oblastiach a bude absorbovať skupiny občanov málo žiadaných na trhu práce. Na druhej strane je otázne, či tento model riešenia výkyvov potreby živej práce v poľnohospodárstve je z celospoločenského hľadiska akceptovateľný, sociálne únosný a spoločensky efektívny. Okrem toho je na vidieku evidentný nárast zapájania sa evidovaných nezamestnaných do nelegálnych ekonomických činností, to znamená do tzv. neformálneho trhu práce. Dôvodom ich zapojenia sa do týchto činností je buď vylepšenie existenčnej situácie a hľadanie určitých doplnkových príjmov, alebo evidentná špekulácia, ktorá vychádza z reálneho zistenia, že status nezamestnaného je pre nich výhodnejší ako status poľnohospodárskeho zamestnanca alebo samostatne zárobkovo činné osoby podnikajúcej v poľnohospodárstve. So súčasným nárastom nezamestnanosti na vidieku je tento fenomén ešte viac nebezpečnejší, pretože rozširuje predpoklady pre jeho sociálnu nápodobu a tým i pre masovejšie rozšírenie.

V období poklesu agrárnej zamestnanosti pochopiteľne rástla i nezamestnanosť pracovníkov s predchádzajúcim zamestnaním v poľnohospodárstve, ktorú operacionálne definujeme ako agrárnu nezamestnanosť. Najvyšší podiel týchto nezamestnaných sa objavil v roku 1998. Poľnohospodárstvo, po priemysle, sa dlhodobo stáva jedným z hlavných dodávateľov nezamestnaných osôb do evidencie úradov práce (tab. III).

V regionálnom vývoji agrárnej nezamestnanosti dochádza k výraznej diferenciacii. Pritom je v tejto nezamestnanosti evidentná prítomnosť tvrdého jadra dlhodobej nezamestnanosti (nad jeden rok evidencie na príslušnom úrade práce) najmä v regiónoch s nízkym počtom pracovných príležitostí (tab. IV).

V súčasnom období sa rast nezamestnanosti stáva v niektorých rurálnych oblastiach obtiažnym sociálne politickým problémom s multiplikačným efektom dlžky nezamestnanosti (čím dlhšie sú tieto osoby bez zamestnania, tým menšiu majú nádej si prácu opäť nájsť). Dlhodobá agrárna nezamestnanosť sa stáva problémom v určitých deprivovaných oblastiach a v niektorých sociálnych skupinách. Uvedenú nezamestnanosť pehľujú trendy, ako:

- dlhodobý útlm poľnohospodárskej výroby a recesia s tým spojená,
- postupný proces zmien zamestnaneckého statusu v poľnohospodárstve (fragmentarizácia zamestnaneckej kariéry) a eliminácia menej kvalifikovaných skupín zamestnancov,

III. Vývoj agrárnej nezamestnanosti za roky 1993–1998

	Počet nezamestnaných s posledným zamestnaním v poľnohospodárstve a lesníctve v roku					
	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Poľnohospodárstvo a lesníctvo	37 799	34 748	33 018	33 852	34 946	40 120
Podiel z celkového počtu odvetvovo identifikovaných nezamestnaných v %	20,1	17,2	15,0	15,1	15,3	13,8

Prameň: NÚP Bratislava, vlastné prepočty

IV. Dlhodobá nezamestnanosť v poľnohospodárstve (regióny s najvyšším podielom) – stav k 31. 12. 1998

Okres	Podiel dlhodobozamestnaných z celkového počtu nezamestnaných s posledným zamestnaním v poľnohospodárstve
Rim. Sobota	64,4
Michalovce	63,1
Revúca	60,9
Kežmarok	60,7
Trebišov	58,0
Levice	51,6
Nové Zámky	40,2
Komárno	38,1

Prameň: NÚP Bratislava, vlastné prepočty

- nízka schopnosť poľnohospodárskej populácie k rekvalifikácii (nízka rekvalifikačná flexibilita),
- nárast agrárnej nezamestnanosti spojený s poklesom využitia výrobných kapacít v poľnohospodárstve, najmä v ŽV, ktorá na seba viazala vysoký podiel živej práce atď.

Slovensko je okrem toho typické vysokou migračnou rigiditou vidieckeho obyvateľstva, nechotou dlhodobo migrovať za prácou, ktorá predpokladá odlúčenosť od rodiny. Tento stav znásobuje i rušenie dopravných spojov na vidieku a postupné zvyšovanie dopravných nákladov zamestnancov.

Určitou výzvou a perspektívou budúceho zamestnaneckého efektu na vidieku sa stávajú služby. Ty sú ale stále limitované slabou kúpyschopnosťou obyvateľov vidieka, kde vládne vysoká samozásobiteľnosť, rôzne formy susedských a rodinných výpomocí, naturálnych protislužieb a pod.

MZDOVÝ VÝVOJ

Najvyššie priemerné mesačné mzdy nedosahovali zamestnanci v poľnohospodárskych družstvách, ale naopak pracovníci v ostatných podnikateľských formách (predovšetkým príspevkové organizácie a akciové spoločnosti). Priemerné zárobky v štátnych podnikoch už od roku 1993 začínajú výrazne zaostávať za priemernou mzdou v poľnohospodárstve (priemerné mzdy v štátnych podnikoch tvorili v roku 1997 už len 83,2 % priemerného zárobku v poľnohospodárstve a 64,5 % priemerného zárobku v NH) – tab. V.

VI. Vývoj diferenciácie priemerných mesačných miezd medzi manuálnymi a vedúcimi technickými pracovníkmi podľa právnych foriem za roky 1993–1997

Právna forma	Priemerné mzdy manuálnych pracovníkov v Sk			Priemerné mzdy vedúcich technických a administr. pracovníkov v Sk			Pomer priem. miezd manuálnych pracovníkov k priem. mzdám ved. techn. a adm. pracovníkov v Sk		
	1993	1996	1997	1993	1996	1997	1993	1996	1997
Poľnohospodárstvo spolu	4 424	6 255	6 890	5 608	8 574	9 620	78,9	72,9	71,6
Poľnohospodárske družstvá	4 445	6 325	6 974	5 494	8 356	9 347	80,9	75,7	74,6
Štátne podniky	4 263	5 709	5 691	5 710	7 689	8 102	74,7	74,2	70,2
Ostatné právne formy	4 515	6 317	6 762	6 193	8 667	10 363	72,9	72,9	65,3

Prameň: ŠÚ SR, vlastné prepočty

V. Mzdová parita k priemernej mzde v poľnohospodárstve podľa právnych foriem v roku 1997

Právna forma	Priemerné mesačné mzdy v Sk	Mzdová parita k priemernej mzde v poľnohospodárstve
Poľn. družstvá	7 252	99,9
Spoločnosti s r.o.	7 027	96,8
Akciové spol.	7 858	108,2
Štátne podniky	6 037	83,2
Prisp. organizácie	7 909	108,9
SR spolu	7 260	100,0

Prameň: ŠÚ SR, vlastné prepočty

merného zárobku v poľnohospodárstve a 64,5 % priemerného zárobku v NH) – tab. V.

Priemerná mzda manuálnych pracovníkov dosiahla v poľnohospodárstve v roku 1997 6 890 Sk (to predstavovalo 94,9 % priemernej mzdy v poľnohospodárstve). Táto relácia sa od roku 1993 stále zhoršuje. Manuálni pracovníci v poľnohospodárstve oproti vedúcim technickým a administratívnym pracovníkom dosiahli len 71,6 % z ich priemerných zárobkov. Vývoj priemerných miezd medzi manuálnymi pracovníkmi a vedúcimi technickými a administratívnymi pracovníkmi za obdobie 1993 až 1997 ukazuje na zvyšovanie mzdovej diferenciácie. Zatiaľ čo v roku 1993 dosahovali manuálni pracovníci v poľnohospodárstve 78,9 % z platu THP, tak v roku 1997 už to bolo len 71,6 %. Najvyššia mzdová diferenciácia sa v tomto smere prejavila u ostatných právnych foriem (tzn. väčšinou v nových podnikateľských subjektoch). Najnižšia mzdová diferenciácia (tzn. recipročne najvyššia mzdová nivelizácia) sa dlhodobo prejavuje u poľnohospodárskych družstiev. Mzdová diferenciácia sa všeobecne výraznejšie presadzuje tam, kde je vyššia mzdová hladina (tab. VI).

Pritom najvyššia mzdová diferenciácia v rámci manuálnych profesií sa prejavila u poľnohospodárskych družstiev a naopak najvyššia nivelizácia (pritom ale na veľmi nízkej mzdovej hladine) sa prejavila u štátnych podnikov. Ukázalo sa, že v poľnohospodárskych družstvách boli v roku 1997 u všetkých manuálnych pracovníkov (s výnimkou nešpecifikovanej kategórie tzv. ostatných robotníkov) priemerné mzdy najvyššie, tzn. že mzdová úroveň manuálnych pracovníkov v poľno-

Právna forma	Mzdová parita manuálnych pracovníkov a ved. technických a administratívnych pracovníkov voči priemernej mzde v poľnohospodárstve v %							
	manuálni pracovníci			index rastu	ved. technická a administratívny pracovníci			index rastu
	1993	1996	1997		1993	1996	1997	
Poľnohospodárstvo spolu	97,2	95,3	94,9	155,7	123,2	130,6	132,5	171,5
Poľnohospodárska družstvá	97,7	96,4	96,2	156,9	120,7	127,3	128,7	170,1
Štátne podniky	96,1	96,1	94,3	133,5	125,4	117,1	111,6	141,9
Ostatné právne formy	92,8	90,1	91,4	149,8	136,0	132,0	142,7	167,3

Prameň: ŠÚ SR, vlastné prepočty

hospodárskych družstvách je zo všetkých právnych foriem najvyššia.

Najlepšie platenou kategóriou u manuálnych pracovníkov sa u všetkých právnych foriem ukázala profesná skupina traktoristov, ktorá poberala v roku 1997 o 8,7 % viac ako bola priemerná mzda v poľnohospodárstve. V živočíšnej výrobe dosiahli najvyšších zárobkov ošetrovatelia dojníc (7 282 Sk, t.j. o 0,3 % viac ako je priemerná mzda v poľnohospodárstve). Len tieto dve profesné kategórie manuálnych pracovníkov prevyšovali priemernú mzdu v poľnohospodárstve, tzn. všetky ostatné manuálne profesie mali nižšiu priemernú mzdu ako bol priemer za odvetvie.

Tempo rastu miezd manuálnych pracovníkov je výrazne nižšie ako rast priemerných miezd THP. Priemerné mzdy manuálnych pracovníkov vzrástli za obdobie 1993–1997 o 55,7 %, zatiaľ čo priemerné mzdy vedúcich technických a administratívnych pracovníkov až o 71,5 %. Tieto rozdiely v medziročných tempách rastu miezd medzi manuálnymi a THP sa od roku 1993 stále zvyšujú a to následne vedie k zvyšujúcej sa mzdovej diferenciácii medzi týmito socioprofesionálnymi skupinami. Celkový nominálny nárast priemerných miezd v poľnohospodárstve je akcelarovaný len vďaka dynamickému nárastu miezd u vedúcich technických a administratívnych pracovníkov. To dokumentuje i vývoj mzdovej parity manuálnych pracovníkov a THP voči priemernej mzde v poľnohospodárstve za obdobie 1993–1997. Zatiaľ čo u manuálnych pracovníkov ich mzdy v porovnaní s priemernými mzdami v poľnohospodárstve kontinuálne klesali, tak u THP (s výnimkou štátnych podnikov) sa pomer medzi priemernou mzdou pracovníkov poľnohospodárstva a mzdou THP zvyšoval v prospech THP. Rozdiely v mzdovej parite medzi týmito dvomi socioprofesionálnymi skupinami sa za uvedené obdobie prehĺbujú (tab. VII).

Ukazuje sa, že vzdelanie začína ovplyvňovať mzdovú úroveň a investície do vzdelávania a získania kvalifikácie sa budú stále viac zhodnocovať vo vyššej cene práce. Rozdiely vo mzdách preto súvisia s rozdielmi v hodnote ľudského kapitálu.

Na druhej strane súčasný trh práce je presýtený ponukou manuálnych poľnohospodárskych pracovníkov, dopyt potom pochopiteľne hľadá nízku cenu práce a udržuje ju na nízkej mzdovej hladine. Rastúce rozdie-

ly v príjmoch v poľnohospodárstve sú však hlboko pod štandardom a úrovňou iných odvetví. Náklady problémov hospodárstva nenesú všetci rovnako. Najviac dopadajú na tých, ktorí vykonávajú, jednoduché respektíve nahraditeľné činnosti. Je u nich badateľná i relatívne vysoká konkurencia a zostrujúci sa boj o udržanie určitého spotrebiteľského štandardu, t.j. v podstate udržania životnej úrovne.

Ale aj pri výskytu určitého sociálneho napätia si musíme uvedomiť, že rozdiely v príjmoch bežných zamestnancov a najkvalifikovanejších či manažérskych pracovníkov sa budú stále zväčšovať. I keď o oprávnenosti tejto mzdovej diferenciácie by v jednotlivých prípadoch bolo možné diskutovať, uvedený trend je nezdolateľný. V poľnohospodárstve sociálny status kvalifikovaných poľnohospodárskych odborníkov musí vychádzať z určitých porovnateľných mzdových relácií a relatívne spravodlivého spoločenského ocenenia. Tieto faktory nie sú zatiaľ všeobecne akceptované, a preto nemôžeme predpokladať, že do tohoto odvetvia prilákame schopnú a tvorivú podnikateľskú elitu. Okrem toho nízke priemerné mzdy nie sú výsledkom len nízkej dôchodkovosti poľnohospodárstva, nízkej technickej úrovne výroby, nízkej úrovne pridanej hodnoty, nízkeho využitia kapacít a organizácie práce pri vysokej energetickej a materiálnej spotrebe, ale aj od charak-

VIII. Vývoj priemerných miezd v poľnohospodárstve a mzdovej parity od roku 1989

Rok	Priemerná mzda zamestnancov v poľnohospodárstve v Kčs/Sk	Mzdová parita voči priemernému zárobku v NH v %
1989	3 410	108,5
1990	3 645	113,3
1991	3 885	103,7
1992	4 047	91,8
1993	4 481	85,1
1994	5 127	83,2
1995	5 776	80,9
1996	6 503	79,1
1997	7 260	77,6
1998	7 826	76,6

Prameň: ŠÚ SR, vlastné prepočty

Odvetvie	Priemerná mesačná mzda v Sk	Tempo rastu priem. miezd 1998/1997	Priemerné mesačné zvýšenie miezd v Sk	Ročné zvýšenie priemerných miezd v Sk	Mzdová parita k priemeru NH
Poľnohospodárstvo	7 826	107,8	563	6 756	76,6
Lesníctvo	8 502	107,6	378	4 536	83,3
Výroba potravín	9 430	107,9	578	6 936	92,3
Priemysel spolu	10 371	109,1	763	9 156	101,6
Textilná výroba	6 708	108,3	421	5 052	65,7
Stavebníctvo	10 619	106,6	576	6 912	104,0
Doprava a spoje	11 163	111,0	989	11 868	109,3
Peňažníctvo a poisťovníctvo	19 487	109,1	1 383	16 596	190,8
Odvetvia ekonomických činností	10 212	109,6	686	8 232	100,0

Prameň: ŠÚ SR, vlastné prepočty

teru vlastníckych vzťahov, kvality manažmentu atď. Všetky tieto faktory nemôžu ale zamestnanci ovplyvniť. Medzi zamestnancami a zamestnávateľmi vzniká rozpor pri stanovovaní ceny práce, ktorý je tým väčší, čím je vyššie daňové zaťaženie pracovných príjmov.

Zavedená mzdová regulácia znížila reálne mzdy a životnú úroveň zamestnancov, pritom je ale evidentné, že rast mzdových nákladov v doterajšom vývoji nebol príčinou inflácie. Mzdy len infláciu dobiehajú. Nižšími nákladmi práce sa má udržiavať konkurencieschopnosť (podpora exportných aktivít), znížiť množstvo peňazí v ekonomike a znížiť spotrebu domácností.

Pre zamestnanca je dôležitá úroveň a dynamika čistej reálnej mzdy, t.j. mzdy očistenej od dane z príjmov fyzických osôb a od povinných platieb na sociálne, zdravotné poistenie a príspevkov na poistenie v nezamestnanosti a od vplyvu inflácie. V roku 1997 dosiahla reálna mzda len 89,4 % úrovne roka 1989 a je teda o 10,6 % nižšia. Reálna mzda poľnohospodárskych zamestnancov sa pohybuje okolo 70 % úrovne roka 1989. Spoločenské ocenenie práce a mzdová parita u zamestnancov sa kontinuálne zhoršuje. Vývoj mzdovej parity od roku 1989 je uvedený v tab. VIII.

Z uvedeného vývoja je evidentné, že pokles miezd v poľnohospodárstve (oproti priemeru NH), začal až od roku 1992 a v súčasnej dobe predstavuje priemerná mzda poľnohospodárskeho zamestnanca už len 76,6 % priemernej mzdy zamestnanca v NH (tab. IX).

Absolútne ročné zvýšenie priemerných miezd za rok 1998 predstavovalo v poľnohospodárstve 6 756 Sk, ale napríklad v priemysle 9 156 Sk, v stavebníctve 6 912 Sk, v doprave 11 868 Sk v peňažníctve až 16 596 Sk.

Efektívnosť mzdových prostriedkov meraných mzdami na 100 korún výnosov sa v roku 1998 oproti roku 1997 mierne zhoršila. Kým v roku 1997 sa na 100 korún výnosov vyplatilo 16,70 Sk miezd, v roku 1998 to bolo 17,40 Sk mzdových prostriedkov. Mzdová náročnosť realizovanej produkcie v sebe obsahuje značné

rezervy a neprejavuje sa výrazný trend jej znižovania, i keď celkový objem mzdových prostriedkov bol v roku 1998 nižší o 236 mil. Sk (t.j. o 2,3 %).

Robotníci dosiahli v roku 1998 priemernú mesačnú mzdu len 7 231 Sk, t.j. 92,4 % z priemerných miezd v tomto odvetví. Naopak vedúci pracovníci mali v sledovanom roku priemernú mesačnú mzdu 12 958 Sk, t.j. o dve tretiny (65,6 %) viac ako priemer v poľnohospodárstve a o jednu štvrtinu (26,9 %) viac ako je priemer v národnom hospodárstve.

Nízke priemerné mzdy nie sú výsledkom len nízkej dôchodkovosti poľnohospodárstva, ale sú ovplyvňované i zastaralou technológiou, nízkou technickou úrovňou výroby a hodnotou ľudského kapitálu. Pri zvyšovaní inovácií zavádzaním nových technológií by sa produktivita práce a substitúcia živej práce výrazne zvýšila a umožnila by tak diverzifikáciu výroby do ďalších aktivít a tým i zlepšenie celkového hospodárskeho výsledku.

Indikátor priemerných miezd samozrejme nestačí a nemôže ani odhaliť skutočnú diferencovanosť zárobkov podľa určitých kritérií ako napr. formálneho statusu v organizácii, vzdelania, profesii, veku, pohlavia atď. Rozdiely vo mzdách súvisia s rozdielmi v hodnote ľudského kapitálu. To je trend, ktorý platí vo všetkých vyspelých krajinách. Osvojenie si tohoto trendu v poľnohospodárstve predstavuje základnú výzvu pre skvalitnenie riadenia a tým i zlepšenia dôchodkovej situácie agrárneho sektora. Sociálny status kvalifikovaných poľnohospodárskych odborníkov musí vychádzať predovšetkým z ich spravodlivého spoločenského ocenenia. Ak toto ocenenie absentuje, potom nemôžeme predpokladať, že do tohoto odvetvia prilákame schopnú a tvorivú podnikateľskú elitu.

Nízka cena práce v poľnohospodárstve prestáva byť v tomto kritickom období komparatívnou výhodou a stáva sa opakom, pretože nepritahuje kvalifikovanú a tvorivú pracovnú silu a stáva sa tak brzdou jeho ďalšieho vývoja.

PhDr. Stanislav Buchta, CSc., Národný úrad práce, GR, Bratislava, Slovenská republika

ÚSTAV ZEMĚDĚLSKÝCH A POTRAVINÁŘSKÝCH INFORMACÍ

Ústřední zemědělská a lesnická knihovna (ÚZLK)

Slezská 7, 120 56 Praha 2, tel.: 02/24 25 79 39, fax: 02/24 25 39 38

Máte zájem o pravidelné sledování nejčerstvějších informací ze zahraničních odborných časopisů?

Tento požadavek Vám rádi splníme, objednáte-li si naši informační reprografickou službu „Obsahy zahraničních časopisů“ a články typu „Current Contents“.

Vyberete-li si z každoročně aktualizovaného **Seznamu časopisů objednaných do fondu ÚZLK** sledování nejzajímavějších časopisů z Vašeho oboru, zašleme Vám nejprve kopie obsahů nejčerstvějších čísel časopisů a na základě výběru kopie požadovaných článků.

Chtěli bychom Vás také upozornit na další reprografickou službu ÚZLK, a to na poskytování kopií článků z knih a časopisů, které jsou ve fondu ÚZLK. Požadavky na tyto kopie můžete uplatňovat v průběhu celého roku na formulářích „Objednávka reprografické práce“, které si můžete objednat v Technickém ústředí knihoven, Solniční 12, 601 74 Brno, pod katalog. č. TÚK 138-0.

Veškeré další informace a objednávky na reprografické služby včetně Vašich připomínek Vám poskytneme na adrese:

Ústřední zemědělská a lesnická knihovna – ÚZPI

Odd. reproslužeb

Slezská 7, 120 56 Praha 2

Poštovní schránka 39

Telefonické dotazy: 02/24 25 79 39, linka 329, 421 nebo 306

VIDIECKE REGIÓN Y A MOBILITA PRACOVNEJ SILY – STAV, MOŽNOSTI, TENDENCIE

ÚVOD

Mobilita pracovnej sily je jedným z faktorov trhu práce a zároveň prostriedkom politiky zamestnanosti. Okrem pohybu pracovnej sily v podobe profesionálneho postupu, alebo zmeny profesie významnú úlohu zohráva územný pohyb pracovnej sily. To znamená pohyb za prácou vo vnútri alebo mimo určitých zadefinovaných územných celkov.

Z toho vyplýva potreba identifikovať dva základné pojmy: pohyb pracovných síl a región.

Pohyb pracovnej sily

Pohyb pracovných síl spôsobuje disproporcía medzi počtom pracovných miest a pracovných síl v konkrétnom území (obec, mesto, okres, kraj a pod.).

Diferenciácia medzi pomerom pracovných miest a pracovných síl vzniká predovšetkým:

- Historicko-ekonomickým vývojom (v prípade Slovenska ide o úkaz 20. storočia). Ešte dvadsiate roky tohto storočia sa vyznačovali silnou petrifikáciou sociálnodemografickej štruktúry (odhliadnuc od vysťahovateľstva). Určitý pohyb je možné zaznamenať v štyridsiatich rokoch, ale výrazný pohyb – priamo skok sa uskutočnil od polovice päťdesiatich rokov. Vtedy založené pohyby pracovnej sily pretrvávajú až do dnešných dní. Samozrejme významne ovplyvňované transformáciou spoločnosti v súčasnosti.
- Prírodnými (geografickými) danosťami. Tieto sú v úzkej väzbe na historicko-ekonomický vývoj, ale hlavnú úlohu v tomto prípade zohrávajú objektívne zemepisné podmienky. Napríklad: ložiská surovín, dopravné polozenie (splavné vodné toky), kvalita a charakter pôdy (lesy, orná pôda a pod.).

Región

Zaujímavou a najmä smerodajnou je otázka definovania regiónu. Je to akýkoľvek územný celok, ktorý má jednu dimenziu navyše – správnu (od slova správa). Pokiaľ historické správne členenie v podobe žúp prežilo takmer tisíc rokov, presnejšie vyvíjalo sa na rovnakom základe, v tomto storočí sa menilo už najmenej šesťkrát. Bolo to vyvolané na jednej strane objektívnymi príčinami (zmena štátnosti, rozvoj hospodárstva), ale na strane druhej často aj určitým voluntarizmom zodpovedných. Z hľadiska pohybu pracovnej sily sa javia ako významné prístupy definovania regiónu nasledujúce tri:

- totožnosť miesta bydliska a pracoviska (úroveň obce, mesta),
- totožnosť okresu bydliska a pracoviska (úroveň okresu),
- rozdielnosť okresu bydliska a pracoviska (úroveň kraja a pod.).

Poznanie stavu potrieb pracovných síl v regióne, jeho pohybu a budúcich smerovaní je predpokladom účinného ovplyvňovania politiky zamestnanosti a trhu práce na každej riadiacej úrovni. Preto je na mieste otázka: Ako vyzerá mobilita v jednotlivých regiónoch?

STAV ÚZEMNEJ MOBILITY PRACOVNEJ SILY

Národný úrad práce (NÚP) uskutočnil v polovici roka 1997 prieskum mobility pracovnej sily medzi jednotlivými regiónm (okresmi). Na základe jednotnej metodiky boli prostredníctvom okresných úradov práce oslovené nosné zamestnávateľské subjekty podľa konkrétnej situácie v regióne. Na základe získaných odpovedí a ostatných podkladov bola vypracovaná nasledujúca analýza.

Záveru na základe získaných údajov vyjadrujú relevantné trendy a tendencie. Výber zamestnávateľských subjektov zahŕňal rozhodujúce podniky regionov. Napriek tomu usudzujeme, že prezentované údaje majú vysokú validitu najmä pre skupiny veľkých a stredných zamestnávateľov.

Stav územnej pracovnej mobility na Slovensku podľa jednotlivých krajoch

V čase konaania prieskumu bolo nové administratívno správne členenie Slovenskej republiky na osem krajov a 79 okresov v platnosti necelý rok. Z tohto hľadiska sledovanie územnej mobility podľa regiónov vytýčených v takom krátkom časovom období je poznačené skutočnosťami, ktoré neodrážajú príčiny z hľadiska vecného, ale skôr z hľadiska formálneho – príčiny spôsobené často iba narysovaním nových čiar na mape. Do určitej miery to ovplyvňuje vykazovanie územného pracovného pohybu z regiónu do regiónu. Napríklad ak predtým (do leta 1996) dochádzal pracovník z Levoče do Spišskej Novej Vsi, bol to pohyb v rámci jedného okresu. Dnes je to dochádzka nielen z okresu do okresu, ale dokonca z kraja do kraja (cca 12 km).

Celkový pohľad pohybu pracovných síl v jednotlivých krajoch Slovenska na základe prieskumu uvádza tab. I.

Rozdiely v krajoch zodpovedajú očakávaniam. Priemerná celoslovenská pracovná mobilita medzi územia-
mi (príchod za zamestnaním do okresu) je okolo 13 %.
Aj tu treba podotknúť, že väčšinou ide o pohyb pracov-
ných síl za zamestnaním z pôvodných okresov. Tie sa
v priebehu rokov vytvorili ako určité spádové územia
s dochádzkou do zamestnania do okresného mesta, prí-
padne do iného miesta s dostatkom pracovných príleži-
stostí. Výnimočná je situácia v Bratislavskom kraji.
Mesto Bratislava je dlhoročne centrom určitej kyvadlo-
vej migrácie. Pomerne dobrá dopravná sieť umožňuje
každodenné dochádzanie do zamestnania zo širšieho
okolía Bratislavy. Podobne silná je migrácia za prácou
aj v Košickom kraji. Vysvetlenie je podobné ako pri
Bratislave. Na opačnom póle (hoci veľmi vyrovnané)
sú ostatné kraje, kde priemerná dochádzka do zamest-
nania zo sídiel mimo okresu je asi 10 %.

Stav územnej pracovnej mobility v Bratislavskom kraji

Bratislavský kraj bol vytvorený v prevládajúcej miere
z bývalých okresov samotného mesta Bratislava a Bra-

dlhodobo homogénna (prejavuje sa predovšetkým úz-
kou väzbou na pracovné príležitosti v meste Bratislava,
relatívne kvalitnou dopravou a vysokou mierou flexibi-
lity pracovného trhu).

Získané údaje o pohybe pracovných síl v Bratislav-
skom kraji sú uvedené v tab. II.

Pri interpretácii získaných údajov z Bratislavského
kraja je treba rešpektovať určité špecifiká. Predovšet-
kým je určitým problémom vyjadriť dochádzku do
a z iného okresu, najmä v prípade mestských bratislav-
ských okresov 1–5. Bratislavu chápeme do určitej mie-
ry ako jedno zamestnávateľské prostredie a z hľadiska
dochádzky jednotlivé údaje nie sú podstatné. Dokonca
aj dochádzku z troch mimomestských okresov kraja je
možné chápať ako prirodzenú mobilitu.

Zvýšená početnosť dochádzky pracovných síl do 3.
a 4. bratislavského okresu vyplýva z konkrétnych pod-
mienok lokalizácie význačných zamestnávateľských
subjektov (Volkswagen, Istrochem, BEZ) v týchto
okresoch, ktoré sú výraznejšie viazané na pracovné sily
zo širšieho i vzdialenejšieho okolía.

Zaujímavé je (aj bez prvého bratislavského okresu) vy-
hodnotenie mobility na území mesta Bratislava (tab. II).

I. Územná pracovná mobilita na Slovensku podľa jednotlivých krajov

Kraj	Počet zamestnancov v nosných podnikoch	Zamestnanci bývajúci v sídle podniku		Bývajúcí v okrese		Bývajúcí mimo okres	
		počet	%	počet	%	počet	%
Bratislava	34 550	11 744	33,9	11 115	32,0	11 691	34,1
Trnava	66 650	38 593	57,9	24 711	32,7	3 346	9,4
Nitra	47 982	25 570	53,3	17 648	36,7	4 764	10,0
Trenčín	66 128	33 180	50,1	25 860	39,1	7 088	10,8
Žilina	70 223	35 513	50,5	27 158	38,7	7 552	10,8
Banská Bystrica	102 057	50 975	49,9	41 913	41,1	9 169	9,0
Košice	96 179	61 792	64,0	14 917	15,5*	19 470	20,5
Prešov	63 920	33 841	52,9	23 991	37,15	6 088	9,6
Slovensko	547 689	291 208	53,1	187 313	33,9	69 168	13,0

* bez okresov Košice 1–4

Bratislava vidiek a jeho „pracovná“ štruktúra je pomerne

II. Pracovná mobilita v Bratislavskom kraji

Okres	Počet zamestnancov v subjektach, ktoré odpovedali	Zamestnanci bývajúci v sídle podniku		Zamestnanci bývajúci v okrese		Zamestnanci dochádzajúci z iných okresov	
		počet	% zo všetkých	počet	% zo všetkých	počet	% zo všetkých
Ba 1	0	0	0	0	0	0	0
Ba 2	10 862	4 570	42,0	3 039	27,9	3 253	30,1
Ba 3	4 971	657	13,2	1 816	36,5	2 419	50,3
Ba 4	5 905	1 171	19,8	1 678	28,4	3 056	51,8
Ba 5	4 092	317	7,7	2 101	51,3	1 674	41,0
Pezinok	4 690	2 763	58,9	1 333	28,4	594	12,7
Malacky	2 514	1 473	58,5	729	28,9	312	12,4
Senec	1 516	793	52,3	340	22,4	383	25,3
Kraj Ba	34 550	11 744	33,9	11 036	33,9	11 691	31,9
Bratislava*	25 830	6 715	26,5	8 643	33,4	10 402	40,6

Poznámka: Zamestnávateľské subjekty oslovené OÚP Bratislava 1 nezaslali potrebné podklady

* mesto Bratislava bez prvého bratislavského okresu)

Stav územnej pracovnej mobility v Trnavskom kraji

Trnavský kraj zahŕňa tri značne rôznorodé oblasti z hľadiska ekonomického. Je to jadro kraja tvorené bývalým okresom Trnava, oblasť Záhoria reprezentovaná bývalým okresom Senica bez časti okresu Myjava a Podunajská nížina (súčasný okresy Galanta a Dunajská Streda). Túto heterogenitu je treba mať na pamäti pri interpretácii získaných poznatkov.

Výsledky (tab. III) potvrdzujú existenciu silného zamestnávateľského centra na území bývalého okresu Trnava (dnešné okresy Trnava, Piešťany a Hlohovec) a z toho vyplývajúci fakt zvýšeného pohybu pracovníkov z týchto okresov do susedných za prácu (najmä do Trnavy a do Jaslovských Bohunic). Najnižšia dochádzka za prácou do okresu je v prípade Dunajskej Stredy. Charakter trhu práce (najmä poľnohospodárstvo) na území okresu Dunajská Streda nevytvára možnosť záujmu o hľadanie zamestnania záujemcami zo širšieho okolia tohto okresu.

Stav územnej pracovnej mobility v Nitrianskom kraji

Nitriansky kraj charakterizuje z hľadiska jeho vytvorenia pomerná stabilita jeho okresov. Konkrétne okresy: Komárno, Nové Zámky a Levice zostali v pôvodných hraniciach, okres Nitra sa rozdelil na

dva – Nitra a Zlaté Moravce. Navyše do kraja pribudli len dva novovytvorené menšie okresy: Šaľa a Topoľčany.

Územná pracovná mobilita (tab. IV) v Nitrianskom kraji je charakterizovaná pomerne vysokým percentom (viac ako polovica) zamestnávania v mieste bydliska. Rozdiely medzi okresmi sú značné. Agrárne okresy Komárno, Nitra i Nové Zámky sú nad priemerom, ale najmä Šaľa (Duslo) vysoko prekračuje priemernú hranicu. Nižšia koncentrácia bývania a zamestnania je v okresoch Topoľčany a Zlaté Moravce. Zvýšený pohyb dochádzky do zamestnania je opäť v okrese Šaľa, ale i Nové Zámky. Relatívne málo sa dochádza z iných okresov do okresu Zlaté Moravce, Levice a Komárno.

Stav územnej pracovnej mobility v Trenčianskom kraji

Trenčiansky kraj sa vyznačuje relatívnou rozvinutosťou hospodárstva. Tvoria ho bývalé okresy Považská Bystrica (strojárstvo, chémia), Trenčín (strojárstvo, textil), Prievidza (baníctvo, chémia) a väčšia časť okresu Topoľčany (strojárstvo, obuv).

Zaujímavé je zistenie o pracovnom pohybe v okrese Prievidza, kde napriek silnej koncentrácii pracovných príležitostí dochádzka z iných okresov je nízka. Tamojšia štruktúra trhu práce je ustálená ešte z minulosti – zamestnávateľia v tom čase boli schopní riešiť aj otázku

III. Pracovná mobilita – kraj Trnava

Okres	Počet zamestnancov v subjektoch, ktoré odpovedali	Zamestnanci bývajúci v sídle podniku		Zamestnanci bývajúci v okrese		Zamestnanci dochádzajúci z iných okresov	
		počet	% zo všetkých	počet	% zo všetkých	počet	% zo všetkých
D. Streda	11 432	7 438	65,0	3 491	30,5	503	4,5
Galanta	8 808	5 345	60,6	2 599	29,5	864	9,9
Trnava	21 688	11 261	51,9	7 702	35,5	2 725	12,6
Hlohovec	7 855	4 453	56,8	3 + 4 len spolu		3 590	43,2
Piešťany	8 635	5 071	58,7	2 464	28,5	1 100	12,8
Senica	4 315	2 568	59,5	1 433	33,2	314	7,3
Skalica	3 917	2 457	62,7	1 210	30,8	250	6,5
Kraj celkom	66 650	38 593	57,9	21 899	32,8	6 346	9,4

Poznámka: údaje v stĺpci 5–8 v krajskom súčte za okres Hlohovec sú odhadnuté

IV. Pracovná mobilita – kraj Nitra

Okres	Počet zamestnancov v subjektoch, ktoré odpovedali	Zamestnanci bývajúci v sídle podniku		Zamestnanci bývajúci v okrese		Zamestnanci dochádzajúci z iných okresov	
		počet	% zo všetkých	počet	% zo všetkých	počet	% zo všetkých
Nitra	6 069	3 349	55,2	2 093	34,5	627	10,3
Topoľčany	5 199	2 111	40,6	2 576	49,5	512	9,9
Zlaté Moravce	8 083	3 678	45,5	3 941	48,7	464	5,8
Šaľa	10 570	6 689	63,3	2 428	22,9	1 453	13,8
Levice	3 808	1 907	50,0	1 738	45,6	163	4,4
Nové Zámky	9 158	4 936	53,9	2 996	32,7	1 226	13,4
Komárno	5 095	2 900	57,0	1 876	36,8	319	6,2
Kraj celkom	47 982	25 570	53,3	17 648	36,8	4 764	9,9

bývania. V prípade Myjavy predpokladáme vplyv periférnej polohy. Na opačnej strane migračnej škály sa nachádzajú okresy Bánovce a Partizánske, kde dochádza do zamestnania z iných okresov dosahuje až jednu pätinu všetkých pracujúcich (tab. V).

Stav územnej pracovnej mobility v Banskobystrickom kraji

Tento kraj bol vytvorený skoro presne z južnej časti bývalého Stredoslovenského kraja rozšírený o časť bývalého okresu Rožňava (terajší okres Revúca). Kraj je charakterizovaný v severnej časti strojárstvom, v strednej časti ťažbou a spracovaním nerudných surovín a v južnej časti poľnohospodárstvom.

Medziokresný pohyb je zvýšený najmä v okrese Zvolen, nad priemerom je aj v okresoch Žarnovica a Revúca. V týchto dvoch okresoch príčinu vidíme aj v ich novom administratívnom sformovaní. Nízky pohyb pracovnej sily je do silno agrárneho okresu Veľký Krúš a prevážne strojárneho okresu Brezno. Najmä pri Brezne to neprekvapuje. Územie uvedeného okresu

je komunikačne tak neprístupné, že dochádzka do zamestnania z iných okresov je takmer nemožná, a to napriek skutočnosti, že tento okres hraničí s najväčším počtom iných okresov na Slovensku – s desiatimi. Pri tom iba väzba na Banskobystrický okres je významná z hľadiska mobility pracovnej sily – aj to len pre časť okresu okolo Brezna (tab. VI).

Stav územnej pracovnej mobility v Žilinskom kraji

Žilinský kraj „zdedil“ severnú časť bývalého Stredoslovenského kraja bez okresu Považská Bystrica. Napriek tomu sa vyznačuje značným priemyselným potenciálom, samozrejme sa ho dotýkajú problémy transformácie.

V Žilinskom kraji je situácia z hľadiska územnej pracovnej mobility veľmi diferencovaná podľa okresov. Silná dochádzka pracovnej sily je do okresov Kysucké Nové Mesto (ZVL), Žilina (prírodné zamestnávateľské centrum) a Dolný Kubín (Oravské ferozliatinárske závody a väzby pretrvávajúce z existencie pôvodného okresu).

V. Pracovná mobilita – kraj Trenčín

Okres	Počet zamestnancov v subjektoch, ktoré odpovedali	Zamestnanci bývajúci v sídle podniku		Zamestnanci bývajúci v okrese		Zamestnanci dochádzajúci z iných okresov	
		počet	% zo všetkých	počet	% zo všetkých	počet	% zo všetkých
Trenčín	8 156	4 645	56,9	2 755	33,7	756	9,4
Nové Mesto	6 589	3 399	51,5	2 386	36,2	804	12,3
Myjava	5 686	3 713	65,3	1 592	27,9	381	6,8
Bánovce	5 909	3 417	57,8	1 903	32,2	589	20,0
Partizánske	6 676	3 388	50,7	2 023	30,3	1 265	19,0
Prievidza	16 534	6 217	37,6	9 351	56,5	966	5,9
Ilava	1 863	672	36,0	914	49,0	277	15,0
Púchov	7 318	3 445	47,0	2 659	36,3	1 214	16,7
Považská Bystrica	7 394	4 284	57,9	2 274	30,8	836	11,3
Kraj celkom	66 128	33 180	50,1	25 857	39,1	7 088	10,8

VI. Pracovná mobilita – kraj Banská Bystrica

Okres	Počet zamestnancov v subjektoch, ktoré odpovedali	Zamestnanci bývajúci v sídle podniku		Zamestnanci bývajúci v okrese		Zamestnanci dochádzajúci z iných okresov	
		počet	% zo všetkých	počet	% zo všetkých	počet	% zo všetkých
Banská Bystrica	7 676	5 733	74,6	1 412	18,4	531	6,9
Brezno	9 027	2 992	33,1	5 833	64,6	202	2,3
Zvolen	14 542	7 537	51,8	3 969	27,3	3 036	20,9
Žiar n. H.	8 765	spolu 2 + 3		8 001	91,3	764	8,7
Žarnovica	5 323	3 051	57,3	1 669	31,3	603	11,4
Banská Štiavnica	3 644	2 455	67,3	930	25,5	259	7,2
Krupina	4 629	3 134	67,7	1 142	24,6	353	7,7
Veľký Krúš	8 458	4 018	47,5	4 211	49,8	229	2,7
Detva	6 015	2 595	43,1	2 860	47,5	560	9,4
Poltár	5 453	3 734	68,4	1 456	26,7	263	4,9
Lučenec	10 495	6 047	57,6	3 427	32,6	1 021	9,8
Rimavská Sobota	10 328	6 446	62,4	3 348	32,4	534	5,2
Revúca	7 702	3 233	41,9	3 655	47,4	814	10,7
Kraj celkom	102 057	50 975	49,9	41 913	41,0	9 169	9,1

Naopak – nízka frekvencia je v okrese Čadca a Ružomberok. Pokiaľ okres Ružomberok je pomerne vyrovnaný čo sa týka pomeru pracovných príležitostí k dostatku pracovných síl, okres Čadca je skôr vývozcom pracovnej sily. Turiec (okresy Martin a Turčianske Teplice) sa vyznačuje silnou koncentráciou pracovnej sily priamo v miestach pracovných možností (viac ako 60 %, pričom celokrajský priemer je iba 50 %). Tu je dochádzka do práce viazaná viac menej len na mestskú hromadnú dopravu (tab. VII).

Stav územnej pracovnej mobility v Košickom kraji

Košický kraj tvoria tri rôznorodé celky. Vlastné mesto s okolím (okresy Košice 1–4 a okolie), južná časť Zemplína (okresy Trebišov, Michalovce, Sobrance) a východná časť Gemera spolu s južnou časťou Spiša (okresy Rožňava, Spišská Nová Ves a Gelnica).

Výsledky v porovnaní s inými krajinami do určitej miery skresľuje existencia štyroch administratívne samostatných okresov na území mesta Košice. Preto aj v tabuľke prehľadu mobility tohto kraja (tab. VIII) nie sú uvádzané samostatné údaje za „štvrť“ Košíc a okresy, ale len jeden údaj – bydlisko totožné so sídlom zamestnávateľa na úrovni mesta Košice.

Pre názornosť informácie nasleduje prehľad údajov za celé mesto Košice.

Košice sú silné zamestnávateľské centrum s prirodzeným spádovým okolím pre dochádzku do zamestnania. Nedosahujú však migračného pohybu okolia Bratislavy, kde dosahuje 40 % a v Košiciach je to 26 %. Výraznejšie sa cestuje do okresu Michalovce (Chemko Strážske a Elektrárne Vojany).

V samotnom kraji relatívne sebestačné (nevyžadujú „prísun“ pracovnej sily) sú okresy Gelnica, Rožňava a Košice-okolie.

VII. Pracovná mobilita – kraj Žilina

Okres	Počet zamestnancov v subjektoch, ktoré odpovedali	Zamestnanci bývajúci v sídle podniku		Zamestnanci bývajúci v okrese		Zamestnanci dochádzajúci z iných okresov	
		počet	% zo všetkých	počet	% zo všetkých	počet	% zo všetkých
Bytča	2 353	1 278	54,3	937	39,8	138	5,9
Žilina	16 302	7 603	46,6	5 963	36,6	2 736	16,8
Kys. Nové Mesto	4 415	2 276	51,6	1 253	28,4	886	20,0
Čadca	6 748	3 987	59,1	2 512	37,2	249	3,6
Martin	13 659	8 546	62,6	4 222	30,9	891	6,5
Turč. Teplice	2 292	1 384	60,4	726	31,7	182	7,9
Ružomberok	3 961	1 852	46,7	1 937	48,9	172	4,4
Liptovský Mikuláš	5 608	2 732	48,7	2 382	42,5	494	8,8
Dolný Kubín	4 553	1 536	33,7	2 207	48,5	810	17,8
Námestovo	2 894	795	27,5	1 807	62,4	292	10,1
Tvrdošín	7 438	3 524	47,4	3 212	43,2	702	9,4
Kraj celkom	70 223	35 513	50,5	27 158	38,7	7 552	10,8

VIII. Pracovná mobilita – kraj Košice

Okres	Počet zamestnancov v subjektoch, ktoré odpovedali	Zamestnanci bývajúci v sídle podniku		Zamestnanci bývajúci v okrese		Zamestnanci dochádzajúci z iných okresov	
		počet	% zo všetkých	počet	% zo všetkých	počet	% zo všetkých
Košice 1	19 515	16 750	85,8			2 765	14,2
Košice 2	33 954	22 194	65,3			11 760	34,7
Košice 3	820	551	67,2			269	32,8
Košice 4	7 991	6 535	81,8			1 456	18,2
Rožňava	7 242	3 281	45,3	3 806	52,6	155	2,1
Spišská Nová Ves	5 628	2 548	45,2	2 361	42,1	719	12,7
Gelnica	2 175	1 322	60,8	773	35,5	80	3,7
Trebišov	6 213	2 441	39,3	3 253	52,4	519	8,3
Košice okolie	3 026	2 190	72,4	733	24,2	103	3,4
Michalovce	8 029	3 266	40,2	3 223	40,1	1 540	19,8
Sobrance	1 586	714	45,0	768	48,4	104	6,5
Kraj celkom	96 179	61 792	64,0	14 917	15,5	19 470	20,5
Košice-mesto	62 280	46 030	73,9			16 250	26,1

Okres	Počet zamestnancov v subjektoch, ktoré odpovedali	Zamestnanci bývajúci v sídle podniku		Zamestnanci bývajúci v okrese		Zamestnanci dochádzajúci z iných okresov	
		počet	% zo všetkých	počet	% zo všetkých	počet	% zo všetkých
Prešov	10 203	5 907	57,8	3 382	33,1	914	9,1
Sabinov	3 662	1 669	45,5	1 678	45,8	315	8,7
Levoča	1 703	1 060	62,2	390	22,9	253	14,9
Poprad	9 752	4 183	42,8	4 105	42,0	1 464	15,2
Kežmarok	5 644	2 945	52,1	2 341	41,4	358	6,5
Stará Ľubovňa	2 222	1 104	49,6	973	43,7	145	6,7
Bardejov	3 171	1 576	49,7	1 378	43,4	317	6,9
Svidník	1 233	619	50,2	442	35,8	172	14,0
Stropkov	2 134	1 236	57,9	600	28,1	298	14,0
Vranov	9 043	4 126	45,6	4 745	52,4	172	2,0
Medzilaborce	832	548	65,8	254	30,5	24	3,7
Humenné	9 856	5 937	60,2	2 399	24,3	1 520	15,5
Snina	4 465	2 934	65,7	1 304	29,2	227	5,1
Kraj celkom	63 920	33 841	52,9	23 991	37,5	6 088	9,6

Stav územnej pracovnej mobility v Prešovskom kraji

V Prešovskom kraji možno charakterizovať ako určité podcelky tri pôvodné historické územia. Je to Šariš (okresy Prešov, Sabinov a Bardejov), severná časť Zemplína (okresy Humenné, Snina, Medzilaborce, Stropkov, Svidník a Vranov) a severná časť Spiša (okresy Poprad, Kežmarok, Levoča a Stará Ľubovňa).

V Prešovskom kraji okresy Humenné, Poprad, Levoča, Svidník a Stropkov sa vyznačujú početnejším príchodom pracovných síl z iných okresov (tab. IX). V prípade Levoče, Svidníka a Stropkova príčinu vidíme vo vytvorení nových administratívnych hraníc okresov, v prípade Popradu existuje silná koncentrácia pracovných príležitostí v Poprade a Svite. Podobne je to aj v samotnom meste Humenné. Periférna poloha a slabá ekonomická infraštruktúra okresov Medzilaborce a Snina zase nevyžaduje dovoz pracovnej sily. Zaujímavé zistenie je v prípade okresu Vranov, kde dochádzajú len 2 % zamestnancov z iných okresov, pritom opačne je pomerne silný odchod pracovníkov do zamestnaní v okresoch Humenné (pôvodne Chemlon) a Michalovce (Chemko Strážske).

TYPY ÚZEMNEJ PRACOVNEJ MOBILITY A ICH CHARAKTERISTIKA

Z hľadiska mobility pracovnej sily (ekonomicky aktívneho občana) na trhu práce sú badateľné tri základné pohyby:

1. Pohyb pracovnej sily z regiónu, kde je nedostatok pracovných príležitostí tam, kde ich je prebytok. Je to klasický typ územnej pracovnej mobility (klasická situácia vedúca k mobilitě) v regióne, kde sú voľné pracovné miesta a nie je dostatok pracovných síl.

V tomto prípade prevažuje príchod pracovnej sily do regiónu.

2. Typický, pre súčasné Slovensko prevažujúci, typ pracovnej mobility v regióne, kde je dostatok pracovných síl a nie sú k dispozícii voľné pracovné miesta (a prejavuje sa to vysokou mierou nezamestnanosti a odchodom pracovnej sily z regiónu).
3. Prirodzená mobilita – voľných pracovných miest je dostatok a aj pracovných síl je k dispozícii dostatok; bariéry, ktoré ovplyvňujú jej priebeh a vývoj, sú na oboch stranách, a odstraňovať tieto bariéry je aj úloha úradov práce.

Definované typy mobility sú prítomné vždy v každom regióne. Ale jednotlivé regióny sa líšia práve tým, že v nich prevláda ten či onen typ mobility. A jedným z cieľov politiky zamestnanosti je ovplyvňovať pohyb pracovnej sily potrebným smerom.

Dovozná mobilita – regióny, v ktorých prevažuje príchod (dochádzka) pracovnej sily

Podmienky pre existenciu (a prevládanie) uvedeného typu sa vytvorili mobilitou pracovnej sily charakteristickou pre obdobie extenzívneho rozvoja, keď sa vytvárali určité väčšie priemyselné centrá. V súčasnosti investičný rozvoj už nezakladá takéto centrá, azda za určitú dobu takto tendencie možno považovať výstavbu diaľnic. Napriek tomu tento typ mobility pretrvávajú, lebo z takéhoto vývoja vznikli a pretrvávajú dodnes značné regionálne rozdiely. Sú regióny, kde je vybudovaná veľká priemyselná základňa (napr. zbrojárské firmy) a pracovné sily sú v susedných regiónoch. Má tiež medzištátny charakter, najmä s Českom (ekonomický priestor sa vytváral desiatky rokov spoločne) – Ostravsko a Kysuce. Za takéto regionálne oblasti možno považovať Bratislavu, Trnavu so spádovým územím bývalého okresu, Nitru, oblasť sídelnej aglomerácie

cie od Trenčína po Považskú Bystricu, Žilinu, Banskú Bystricu so Zvolenom, Martin, Prešov a Košice. V menšej miere a v menších okresných rozmeroch sa tento typ pohybu pracovnej sily prezentuje vo všetkých bývalých i súčasných okresných sídlach a v iných sídlach, v ktorých boli vybudované väčšie priemyselné základy (Strážske, Jelšava, Hnúšťa ap.). Pracovné miesta sa vytvárajú pri surovinných alebo iných priemyselných ovplyvňujúcich základniach, a pracovnú silu treba k týmto miestam premiestniť.

Presun (mobilita) pracovnej sily do zamestnania sa uskutočňuje:

– *dennou dochádzkou*

Táto závisí: od vzdialenosti bydliska od pracoviska (nie je možné jednoznačne stanoviť kritériá na vzdialenosť, pretože pri rýchlej doprave aj väčšia vzdialenosť nemusí byť prekážkou dennej dochádzky – príklad môže byť dochádzka z Trnavy do Bratislavy), od možnosti dopravy (či vôbec existuje doprava) a ceny dopravy (čoraz významnejší faktor). Výsledky našej prieskumnej sondy ukazujú, že o dopravu svojich zamestnancov sa zaujíma minimálny počet zamestnávateľov. Príspevok na dopravu, alebo iný (aspoň čiastočný) spôsob pomoci pri doprave do a zo zamestnania poskytujú len niektorí zamestnávatelia.

– *dočasným ubytovaním*

Závisí od: možnosti (existencie a kvality) ubytovania, ceny za ubytovanie a času trvania ubytovania (rozdiel je dochádzka na týždeň alebo iný krátky časový úsek a dočasné bývanie do skončenia určitej práce – napr. stavbári).

Pozitívum riešenia (takejto mobility) je obsadenie pracovných miest a tým riešenie nezamestnanosti. Do určitej miery pozitívum spočíva aj v zachovaní pôvodného osídlenia (využitie existujúceho bytového fondu aj v regiónoch s nedostatkom pracovných príležitostí a tiež využívaním služieb v miestach trvalého bydliska). Nevýhoda – a veľmi výrazná – psychické súvislosti „kočovníctva“ vo väzbe na rodinu, výchovu ap.

V tejto súvislosti si treba uvedomiť, že na tento typ (ako aj na ostatné) musíme hľadiť z hľadiska jeho dopadu na zamestnanosť. Máme okresy – regióny, kde sa prejavuje nedostatok pracovných síl trvale bývajúcich v mieste pracovných príležitostí a príchod pracovníkov z iných regiónov je vítaný. Na druhej strane odchod za zamestnaním rieši bezprostredne problém zamestnanosti v regióne s prebytkom pracovných síl, aj keď nie vždy vhodne a trvale.

– *trvalým presťahovaním* (tu možno hovoriť o mobilite obyvateľstva)

Závisí to jednoznačne od dostatku bytov (ten možno aj je), ale najmä od fungujúceho trhu bytov. Pomôcť riešiť tento problém by mohol register bytov a obnovenie bytovej výstavby. (Pokles výstavby bytov podľa oficiálnej štatistiky klesol skoro o tri štvrtiny z 20 816 bytov v roku 1992 na 6 157 bytov v roku 1995)

Túto skutočnosť ilustruje aj výrazný pokles vnútorného sťahovania. Podľa ŠÚ SR v roku 1992 sa celkovo presťahovalo 103 705 ľudí, z toho z obce do obce v okrese (aj v Bratislave) to bolo 60 743 a mimo okres to bolo 42 962; tak v roku 1995 to bolo celkovo už iba 78 466 (v okrese 42 129 a mimo okres 36 337). To znamená, že migrácia za tri roky sa znížila o dve pätiny. Táto skutočnosť musí mať dopad aj na mobilitu za prácou prostredníctvom trvalého presťahovania.

Vývozná mobilita – regióny, kde prevažuje odchod za prácou

Dostatok pracovných síl a nedostatok pracovných miest je typický pre naše súčasné podmienky v mnohých regiónoch. Potvrdzuje to aj analýza nezamestnanosti v okresoch s vysokou mierou nezamestnanosti. Ide o regióny s ťažkou adaptabilitou prechodu na trhové hospodárstvo – produkčné, sídelne a infraštruktúrne poddimenzované. Sú to terajšie okresy: Veľký Krtíš, Lučenec, Poltár, Rimavská Sobota, Revúca, Rožňava, Gelnica, Spišská Nová Ves, Levoča, Kežmarok, Stará Ľubovňa, Sabinov a Bardejov. A na juhovýchode Slovenska – Dolný Zemplín (Vranov, Trebišov, Michalovce a Sobrance).

Pri hľadaní riešenia tejto situácie a navrhovaní opatrení v prvom rade je potrebné urobiť vždy analýzu kvality pracovnej sily (vekové zloženie, pohlavie, profesná a vzdelanostná štruktúra) a na jej základe a pri zohľadnení ďalších faktorov (surovinová a prírodná charakteristika regiónu, doprava a ostatná infraštruktúra) stanoviť ďalšie smerovanie. V zásade je možný dvojaký prístup:

- makroprístup – inštitucionalizovanie veľkých zamestnávateľských subjektov, vytváranie fabrik na zelenej lúke, resp. príchod koncentrovaného kapitálu do relatívne malého priestoru;
- vyvážený, polycentrický prístup – vytvárať diferencovane (odvetvovo i profesijne) pracovné miesta in situ, respektívne v minimálnej dochádzkovej vzdialenosti (z dediny do neďalekého mesta, preprava do hodiny a pod.). Prednosťou takéhoto prístupu je využitie dostatočného bytového fondu, charakter pracovných miest v súlade s existujúcou kvalifikáciou, resp. nekvalifikáciou – potvrdzuje sa predpoklad, že v okresoch s dostatkom pracovných síl (s vysokou mierou nezamestnanosti), táto je veľmi nízko kvalifikovaná.

Zároveň to vyvoláva ďalšie pozitívne efekty v podobe:

- rozvoja života v obci, následne podpore služieb a vzniku nových služieb v oblasti základných životných potrieb, ale aj v nadväbovej oblasti,
- trvalé bydlisko s vytvorenou lokálnopatriotickou väzbou vytvára možnosť zaangažovania sa do samosprávneho života v obci a tým prehlbuje (skvalitňuje, rozširuje) civilizačné trendy.

Za optimálne považujeme uplatnenie vyváženého, komplexného prístupu všetkými spôsobmi.

Prirodzená mobilita – mobilita nesúvisiaca s územnými charakteristikami regiónu

Existuje aj mobilita, vyplývajúca z iných príčin ako sú nedostatok pracovných miest alebo pracovných síl. V regióne je dostatok jedného aj druhého. Problémy sú v minimálnom prieniku oboch komponentov. Príčinou je:

- iná kvalifikácia pracovných síl než aká je potrebná na obsadenie. Riešenie je možné rekvalifikáciami, vzdelávaním. To ale súvisí aj s celkovou školskou prípravou a jej kvalitou a predvídavosťou;
- kvalifikácia je dostatočná, chyba je v kvalite pracovných miest (nízky plat, nezaujímavá robota, zlé pracovné podmienky a pod.). Toto sa zvyčajne rieši dovozom cudzej pracovnej sily zo zahraničia.

Zahraničná mobilita

Mobilita, ktorá presahuje medziregionálne hranice, mobilita zasahujúca trhy práce aj mimo Slovenska, je zahraničnou mobilitou, ktorú možno pracovne rozdeliť na:

- *exportnú* (väčšinou ide o odchod domácej pracovnej sily do Českej republiky)
 - a) českú (mobilita do Českej republiky) – považovať ju za samostatný jav vzhľadom na dlhoročný spoločný trh práce, zatiaľ pretrvávajúce osobitné upravovanie pracovnoprávných vzájomných vzťahov a početnosti, najmä zo slovenskej strany. Ku koncu prvého polroku 1998 pracovalo v Česku vyše 70 000 občanov SR;
 - b) ostatná exportná mobilita slovenskej pracovnej sily je minimálna. Okrem mobility pracovnej sily upravenej dohodami (v Nemecku k 30. 6. 1998 pracovalo 3 565 občanov SR, väčšinou krátkodobá), je pohyb za prácou do cudziny do určitej miery z celoslovenského hľadiska nevýznamný. Pritom existuje, ale nie je podchytená, krátkodobá pracovná (a často nelegálna) migrácia do USA zo severovýchodu Slovenska, prípadne ďalšia (juhozápadné Slovensko do Rakúska a pod).
- *importnú* (cudzinci pracujúci na Slovensku) – jej legálna štruktúra je známa z prehľadu vydaných povolení na zamestnanie.
 - a) mobilita z Českej republiky
Z 2 054 Čechov pracujúcich na Slovensku k 30. 6. 1998 polovica (1 044) je zamestnaná v Bratislav-

skom kraji – predovšetkým v Bratislave. V prihraničných okresoch je to 398 (z toho v okrese Skalica 164 – najviac na Slovensku).

b) mobilita pracovnej sily na Slovensko

Celkove je „dovoz“ pracovnej sily zatiaľ relatívne zanedbateľný z hľadiska ich počtu, ale aj počtu nezamestnaných a vytváraných pracovných miest.

Možno konštatovať, že Slovensko je skôr tranzitnou krajinou. K 30. 6. 1999 malo povolenie na zamestnanie na Slovensku 3 703 cudzincov, 2 140 z toho v meste Bratislava. Z ostatných okresov cez 100 povolení majú: Poprad – 158, Nitra – 143, Komárno – 110, Košice-mesto – 278. Z toho z Európskej únie bolo asi 745 pracovníkov.

ZÁVER

Dochádzka za prácou je každodenný jav. Rozdielna je jej početnosť, dochádzaná vzdialenosť a územný význam. Z hľadiska početnosti prevažuje dochádzka za prácou v mieste bydliska (osobitne významné z hľadiska prevahy vidieckych regiónov), ktorá predstavuje viac ako polovicu pracovnej mobility. V prípadoch, kde bydlisko predstavuje veľkomesto, ako sú Bratislava a Košice, ide o mobilitu, ktorá je náročná na dopravu (často v mestách je vzdialenosť a čas dochádzky vyšší ako pri medziokresnej dochádzke v iných regiónoch). Z uvedeného vyplýva, že nielen na vidieku, ale tiež v meste možnosti zamestnávania ovplyvňuje aj kvalita verejnej hromadnej dopravy.

Preprava do zamestnania na úrovni okresu (cestovanie do zamestnania v okrese) predstavuje skoro 36 % celkovej mobility. Ako ukazujú výsledky prieskumu takto chápaná pracovná mobilita je ale rozdielna v jednotlivých okresoch. Rozdiely sú často významné. Konkrétne závery a opatrenia na jej zvýšenie alebo zníženie závisia práve od charakteru regiónu.

Nezanedbateľné miesto má aj migrácia pracovnej sily medzi okresmi. Tvoria až 13 % v celoslovenskom priemere (v Bratislave a Košiciach výrazne viac). Tento typ mobility si zachováva stále zreteľný pomer a pri analýze a navrhovaní akýchkoľvek opatrení je potrebné s ním rátať.

Pohyb pracovnej sily je „večný“. Rozhodujúcim momentom je však jeho ovládanie z hľadiska potrieb spoločnosti, z hľadiska jej rozvíjania na trvalo udržateľných základoch. V tomto smere je potrebné pohyb pracovnej sily poznať, analyzovať a najmä predvídať.

Mgr. Jozef Schwarz, Národný úrad práce, GR, Bratislava, Slovenská republika

INFORMACE O DIPLOMOVÝCH PRACÍCH ZE SOCIOLOGIE NA ČZU V PRAZE

V loňském prvním čísle Zemědělské ekonomiky jsme informovali o diplomových pracích vedených na Katedře humanitních věd. Rádi bychom na zmíněnou informaci navázali, abychom odbornou veřejnost seznámili s dalšími tituly diplomových prací ze sociologie obhájenými v loňském školním roce na ČZU.

Některé diplomové práce, resp. jejich upravené části či zkrácené verze jsou uveřejňovány v tisku populárního i odborného charakteru – v královéhradeckém regionálním tisku redaktoři čerpali z práce Jana Nováka, v poslední příloze *Náš venkov* (tj. příloha Zemědělských listů) publikovala Pavla Adámková a do zimního čísla připravuje svůj text Jitka Luňáčková. Práce Markéty Kurelové je považována za jeden ze zdrojů informací o životě obce, který mimo jiné inspiroval starostu obce k uspořádání diskusních setkávání nad tématem. Eva Kučerová upravuje text diplomové práce pro publikování její zkrácené verze v odborném časopise *Biograf* vydávaném Univerzitou Karlovou.

LIDOVÉ UMĚNÍ NA VENKOVĚ

Pavla Adámková

Souhrn

Předmětem diplomové práce je zmapovat vybrané žánry lidového umění v minulosti a jejich současný stav, v oblasti zahrnující část Šumavy a Pošumaví a prostřednictvím kvalitativního sociologického výzkumu se zabývat společenskými souvislostmi vývoje lidového umění na venkově.

Cílem diplomové práce je zjistit, jakým způsobem a z jakých důvodů se změnil vztah k lidovému umění a předmětům vytvořeným lidovými tvůrci, abychom mohli přispět k lepšímu pochopení lidového umění v současnosti. To by je případně mohlo podpořit do budoucna.

V teoretické části práce jsou na základě studia literatury a dokumentů určena obecná východiska týkající se kultury, umění a lidového umění. Dále je upřesněn předmět studia (vybrané žánry lidového umění) a objekt studia (vybraný region).

V empirické části je charakterizován stav lidového umění v minulosti, opět na základě studia dokumentů, zabývajících se touto tematikou. Současný stav a společenské souvislosti umělecké tvorby venkovského obyvatelstva byly zajišťovány kvalitativní metodou, dotazováním na základě nestandardizovaných rozhovorů.

V závěrech je posuzován názor na renesanci lidového umění v obecném pohledu, v aplikaci na venkov a na

konkrétní případ Hor Matky Boží. Byl zjištěn skutečný návrat části populace k lidovému umění.

Úvod

Při volbě tématu diplomové práce jsem se snažila nalézt takové, které by mohlo nejen mě přinést zajímavé poznatky. Lidové umění je po všech stránkách bohatou pokladnou plnou vědomostí a zručností našich předků. Dozvědět se o tomto tématu více a zároveň splnit požadavek napsání diplomové práce bylo možností spojit příjemné s užitečným. Ze stejného důvodu jsem si také pro bližší zaměření vybrala pro mě známou a zajímavou oblast zahrnující část Šumavy a Pošumaví.

V současné době dochází dle mého názoru k jistému návratu k poznatkům a činnostem našich předků a k jejich umělecké tvorbě. Např. americký autor J. Naisbitt (1992) uvádí, že renesance umění je jedním z dnešních megatrendů. Proto by mohlo být bližší prozkoumání minulého i současného stavu lidového umění v určité oblasti a jeho společenských souvislostí alespoň malým přínosem k naplňování těchto tendencí, když je přijímáme a interpretujeme jako prospěšné i v naší společnosti.

TRADICE A ZVYKY NA VENKOVĚ

Jitka Luňáčková

Souhrn

Tato diplomová práce je monografickou studií o svátcích, udržovaných v lidových tradicích, zvycích a obyčejích a s tím spojených obřadech na venkově, ve zvolené obci Velký Týnec u Olomouce.

Osou práce je sledování místních tradic a zvyků po celý církevní rok a zaznamenat, jak probíhaly dříve a hlavně jakou podobu mají dnes.

Základním postupem je sociologický empirický výzkum kvalitativního typu používající monografickou proceduru s využitím technik studia dokumentů (historických a současných), rozhovorů s pamětníky a pozorování.

V teoretické části je vymezen cíl práce a metodický postup. Jsou zde formulovány základní používané pojmy, s jejichž pomocí lze analyzovat vývoj svátků od tradiční k moderní společnosti.

V empirické části je stručně popsán historický vývoj obce Velký Týnec a její kulturní specifika včetně nářečí a činnosti místního národopisného souboru.

Další část je věnována rozhovorům s pamětníky na téma „lidové tradice a zvyky na vesnici dříve a dnes po celý rok“. Celá tato část je prokládána záznamy o svátcích z místní kroniky.

V závěrech práce je provedena bilance svátků udržovaných a svátků zcela vymizelých. Jsou zde také uvedeny důvody, proč se některé tradice a zvyky zachovaly a některé přestaly udržovat. Došla jsem k závěru, že se uchovávají ty svátky, které se vyznačují většími oslavami a veselím a vymizely svátky, které tvořila víra lidí, a ta v dnešní době výrazně oslabila.

Úvod

Ve své diplomové práci studuji svátky, udržované v lidových tradicích, zvycích, obyčejích a s tím spojených obřadech na venkově.

Všichni, kdož alespoň trochu znají některé venkovské zvyky, tradice a obyčeje, vědí, že převážná většina z nich již prakticky neexistuje a z těch, které v některých oblastech naší republiky stále přetrvávají, již dávno vymizela ona „lidová průvodnost“.

Proto si klademe otázku: Proč téměř vymizelo něco, co český a moravský lid v minulosti budoval a na čem tak lpěl? Vždyť právě selský lid byl v minulosti nositelem národního vědomí a z této skutečnosti vyplývá význam venkovské kultury pro národ.

Téma jsem si zvolila, protože mám zájem posoudit a porovnat venkovskou lidovou kulturu v minulosti s životem lidu na vesnici dnes, resp. zjistit změny v sociálním působení tradic a zvyků během vývoje naší společnosti. Zároveň mě příbuzenské vztahy a časté návštěvy příbuzných na venkově, kde jsem se mnohdy stala svědkem některých stále přetrvávajících a vžitých zvyků či tradic, mě vedou ke zpracování právě tohoto tématu.

Uvědomila jsem si, že bohatý kulturní život na vesnici začal uhasínat již asi před 70 lety. Stává se minulostí, která pomalu dohasíná i ve vzpomínkách našich stařečků a stařenek.

CIZOKRAJNÉ ZEMĚDĚLSKÉ PRODUKTY A ZAHRANIČNÍ POTRAVINY NA ČESKÉM TRHU (SOCIOLOGICKÁ ANALÝZA Z POHLEDU PODNIKÁNÍ A STŘETU RŮZNÝCH KULTUR)

Karel Kamínek

Souhrn

Tato diplomová práce se soustředí na ekonomickou, sociální a kulturní stránku pronikání nadnárodních společností na český trh s exotickými produkty a potravinami. Za prostředek analýzy dané problematiky byla zvolena práce s reklamami na zmíněné produkty existující v našem prostředí. K pojednání o této problematice byl využit sociologický směr zvaný symbolický interakcionismus. K analýze reklam následně práce při-

stupuje z pozice teorie tvorby významů, která svým pojetím vychází ze symbolického interakcionismu.

Protože exotické produkty nemají původ v českém prostředí, práce rovněž přibližuje fenomén globalizace obecně a v zemědělství a potravinářství zvlášť, a to včetně situace na českém trhu s exotickými produkty.

Analýzou reklam na exotické produkty byly sledovány symboly používané k přiblížení těchto původně neznámých plodů českému zákazníkovi. Většinou se používají symboly v naší populaci srozumitelné, a to ve schématu: fotografie, vyličení země původu, zralého plodu a způsobu jeho konzumace, obsah vitamínů a jiných prospěšných látek, popř. recept na využití plodů v kuchyni. Tyto srozumitelné způsoby symbolů v reklamách zvyšují jejich účinnost.

Úvod

Při výběru tématu diplomové práce jsem věděl v hrubých obrysech, jakou látku bych rád zpracoval. V té době jsem byl silně ovlivněn přednáškou profesora Williama D. Heffernana z University of Missouri v USA, která se uskutečnila v roce 1995 v rámci předmětu „Sociologie venkova a zemědělství“ a pojednávala o globalizaci a jejích dopadech na zemědělství a potravinářský průmysl. Přednáška mi otevřela velice zajímavé a pro mne naprosto neznámé téma. Začal jsem si všimnout podobně zaměřených článků v českých novinách, časopisech a odborných publikacích. Nově nabyté poznatky jsem využil při psaní práce k závěrečné zkoušce ve 3. ročníku ČZU, která pojednávala o integračních procesech jako jedním z nástrojů globalizace v českém pivovarnictví.

Při psaní zmíněné práce mě zaujala ekonomická, sociologická a kulturní stránka pronikání nadnárodních společností na náš trh a pro diplomovou práci jsem začal hledat jev, na kterém by byly probíhající změny nejmarkantnější a dobře dokumentovatelné. Jedním z nejviditelnějších reprezentantů probíhajících změn směřujících ke globalizaci zemědělství a potravinářství se mi jeví zahraniční potraviny, speciálně pak exotické plodiny (v celních a statistických přehledech nejčastěji označované jako jižní ovoce).

Spektrum těchto plodin na českém trhu bylo ještě nedávno poměrně úzké a zákazníci s ním byli dobře seznámeni. V současnosti se však začínají objevovat exotické plodiny, které jsou českému spotřebiteli zcela neznámé. V zájmu úspěšného prodeje je musí jejich dovozci a obchodníci představovat českým zákazníkům, což se děje většinou pomocí reklamy. V reklamách je zboží přibližováno prostřednictvím symbolů a kulturních významů, které jsou spojeny s oblastmi jejich původu a je důležité, aby byly pro českého spotřebitele srozumitelné. Tímto mechanismem může docházet k pronikání nových symbolů do kulturního systému existujícího v našem prostředí.

Cílem této práce je na vybraných případech ukázat, jaké symboly a významy provázejí zahraniční potraviny a exotické produkty při jejich pronikání na český

trh. Jako vybrané příklady a objekty analýzy jsem zvolil obrázkové reklamy inzerované v českých časopisech nebo letáčky ze supermarketů, prostřednictvím kterých jsou u nás nejčastěji exotické produkty představovány. Problematika, která mne ve zmíněných reklamách zaujala, spočívala ve faktu, že ne vždy jsou symboly v nich používané pochopitelné, a tak se snižuje akceschopnost reklamy.

OBECE ŽDÁNICE A JEJÍ SOCIOKULTURNÍ VÝVOJ

Markéta Kurelová

Souhrn

Tato diplomová práce je monografickou studií o sociokulturním životě v obci Ždánice na Kouřimsku. Osou práce je sledování místního kulturního a společenského života prostřednictvím spolkové a další formalizované činnosti, který je ovlivněn procesy urbanizace a kolektivizace.

Základním postupem je monografická procedura s užitím technik studia dokumentů pozorování a rozhovorů.

V teoretické části práce je vymezen problém, objekt a předmět práce. Jsou zde formulovány základní používané pojmy, s jejichž pomocí lze analyzovat sociokulturní život v malých venkovských obcích.

V empirické části je v obecné charakteristice popisován správní, demografický, hospodářsko-geografický a hospodářsko-sociální vývoj obce, další část je věnována dějinám obce, následuje analýza kulturního a společenského života Ždanic podle jednotlivých vesnických institucí.

V závěrech práce je shrnut sociokulturní vývoj obce v průběhu 20. století a zhodnocen soudobý stav místní kultury v obci Ždánice. Došla jsem k závěru, že kulturní život této vesnice se po roce 1989 daří pozvolna probouzet – i když ne cestou obnovy tradic, ale spíše formou nově vznikajících kulturních aktivit.

Úvod

Tato práce sleduje sociokulturní vývoj obce Ždánice v okrese Kolín od počátku tohoto století až dodnes, značně poznamenaný procesem kolektivizace a urbanizace vesnice.

Zvolila jsem si právě toto téma, protože mám k obci Ždánice velmi osobní vztah. Ačkoliv jsem se zde nenarodila, ani nikdy trvale nežila, moje rodina zde má kořeny a na zemědělské usedlosti ve Ždánicích působí rod Kurelů už přes 250 let. Zde tedy pramení i můj zájem o historii obce a zvláště o její sociokulturní vývoj a stav, který sama mohu pozorovat v současnosti.

Dalším impulsem k rozhodnutí napsat diplomovou práci na toto téma byl záměr starosty obce seznámit touto formou obyvatele Ždanic s historií vesnice a přiblížit jim její kulturní a společenský vývoj. Tato jediná

tématicky ucelená práce, která sleduje kulturní vývoj Ždanic, by také měla posloužit při přednášce o historickém vývoji obce doplněné prohlídkou místních a historických dokumentů a sebraných dobových fotografií. Bude to můj příspěvek k „oživení“ místního společenství, v němž znalost místní historie své místo bezesporu má.

Také vzpomínky obyvatel, kteří patří ke generaci poznamenané obdobím kolektivizace vesnice, na bohatý kulturní a společenský život ve Ždánicích evokovaly můj zájem o zpracování tohoto tématu. Starší lidé, kteří pamatují kulturní a společenské aktivity obce dvacátých a třicátých let, neskrývají své rozhořčení nad jejich úpadkem, který podle nich stále pokračuje. Mladší lidé, kteří se v obci narodili až po válce, naopak zaznamenali po dlouhém období „socialistické kultury“ na vesnici její pozitivní vývoj. Postavím se do role nestranného pozorovatele a s pomocí sociologických poznatků se budu snažit o co nejobjektivnější pohled.

ROMOVÉ V ČESKÉ SPOLEČNOSTI SE ZVLÁŠTNÍM ZŘETELEM K VENKOVSKÉ SPOLEČNOSTI

Eva Kučerová

Souhrn

Diplomová práce „Romové v české společnosti se zvláštním zřetelem k venkovské společnosti“ není klasickou prací opřenou o kvantitativní sociologický výzkum. Její cíl je tudíž vymezen velmi široce jako hypotetická odpověď na otázku, zda je možné přijetí Romů (resp. romských rodin) ve venkovské komunitě, jejímž charakteristickým rysem (oproti městské společnosti) je silná neformální sociální kontrola. Pro řešení byl zvolen kvalitativní přístup. Práce obsahuje teoretickou a empirickou část. Jádrem teoretické části je pokus (s oporou o metodu M. Webera) vykonstruovat zjednodušené ideál typy Roma a rolníka, které charakterizují jádro jejich životního stylu. Empirická část obsahuje životní příběh romské rodiny žijící ve venkovské obci (sestavený na základě zúčastněného pozorování, hloubkových rozhovorů a studia dokumentů), který je následně konfrontován s vykonstruovanými ideál typy. V závěrech je hledaná odpověď (tj. cíl práce) upřesněna jako hypotéza o možnosti přijetí Romů ve venkovské komunitě.

Úvod

V úvodu mé diplomové práce se pokusím ozřejmit otázku, která, jak předpokládám, vytane na mysl téměř každému, kdo tuto práci vezme do rukou a přečte si alespoň téma, jímž se zabývá. A to – proč se zabývám právě problematikou související s romskou otázkou. Narodila jsem se ve městě Ústí nad Labem a osmnáct let žila na jeho předměstí (z hlediska historického),

dnes již v obci přiléhající k městu, poté, co se před několika lety odtrhla od Ústí, v Trmicích.

U lidí, žijících v blízkém okolí a u lidí, kteří jsou tzv. „znalí věci“ se při zmínce o Trmicích ve tváři objeví úšklebek či ironické pousmání. Vysvětlení – je to způsobeno charakterem této obce. Spolu s přiléhající čtvrtí Předlice patří Trmice mezi tzv. čtvrti cikánské. Někdy se jim také říká (mezi lidmi) Ústecký Bronx. Lidé, kteří tato sídla neznají (případně jen vzdáleně díky kauze rodiny Červeňákových, jež v minulých letech s několika dalšími proběhla výrazněji médii), si okamžitě vybaví uměle vytvořené „hnízdo paneláků“ na jakési samotě za městem, po vzoru mosteckého Chánova. Myslím, že zásadní rozdíl mezi Chánovem a Trmicemi je právě v oné „umělosti“, nepřírozenosti. Přestože do Trmic a Předlic byli také Romové přemísťováni městem, vzniklo zde, mohu-li to posoudit ze svého pohledu, určité společenství. A to jak mezi Romy (v Chánově mají Romové velké spory sami mezi sebou), tak Romů s Gádžy. Dalo by se říci, že jde o „černobílé společenství“. Místo, kde se střetávají, ve smyslu potkávání i dohadování, Romové s Gádžy. Dva různé světy, které se prolínají a mísí. Kromě českých jsou tu i romské hospody (a neznamena to, že by tam Gádžové nesměli a neměli chodit, nemají-li zde úmysly), romské zábavy i romští podnikatelé, těch je tu dokonce převažuje. Neznamena to, že jde o společenství dokonalé, jak by se mohlo zdát, ale v každém případě je odlišné od sidel, kde žijí Romové v klasické panelákové zástavbě (ať už v Chánově nebo v jiných městských čtvrtích s větší koncentrací romského obyvatelstva).

Žila jsem v takto atypickém prostředí a nepocítovala jsem zvláštní distanci, a to ani vůči vrstevníkům (seděla jsem jistou dobu s Romem v jedné lavici), ani vůči dospělým (vychovatelkou ve škole mi byla Romka), i když jsem věděla, že jsou v lecčems jiní.

S diskriminací Romů jsem se setkala velmi brzy, alespoň v porovnání s lidmi, kteří v podobném prostředí nežili, anebo dokonce žili v obcích, kde nežili žádní

Romové. Tedy stalo se, že jsem příliš brzy měla možnost vytvořit si vlastní názor na základě bezprostředního pozorování – poprvé již na základní škole, v instituci, kde je přímo nežádoucí setkat se s diskriminací a bylo by spíše očekáváno opačné jednání. A posléze to byly názory mých známých a dokonce některých příbuzných, jejichž některé argumenty byly oprávněné, ale častěji jen předsudečné, negativně se stavějící postoje vůči Romům.

S příchodem na vysokou školu v Praze jsem se ocitla v prostředí lidí – zejména studentů – pocházejících snad ze všech koutů naší republiky. Vykristalizovaly z nich tři skupiny s různým postojem a hlavně s velmi rozdílnými zkušenostmi s Romy: „Pražáci“, „Lidé z měst“ a „Lidé z vesnic“. První dvě skupiny se často názorově shodly. Pověštinou problematiku znají a často otevřeně přiznávají, že jsou svým způsobem „rasisté“ a Romy nesnášejí. Ovšem u lidí z vesnic jsem se setkala s velmi zvláštním postojem k této problematice. V některých vesnicích Romové nežijí a jejich obyvatelé si nezřídka myslí, že problém Romů se týká pouze měst (vědí o něm, ale v jejich životě nehráje žádnou roli), anebo ve vesnici žije jedna či dvě rodiny a pokud žijí v souladu s běžnými normami, obyvatelé je nevnímají jako Romy (setkala jsem se s názorem na jednu takovou rodinu, že prý ani „pořádní“ Romové nejsou). Tímto se samozřejmě nezřídka varianty vesnice, kde žije mnoho Romů. Jde ovšem spíše o vesnice střediskové, např. Dolní Bečkovice v okrese Mělník, Podbořany v okrese Louny, Verneřice v okrese Děčín a další.

Postoje k Romům jsou ovlivněny rozdílným prostředím, různými okolnostmi a událostmi, které se dějí. Problém je jinak pojímán v městském a jinak ve venkovském prostředí, právě s ohledem na dané prostředí. A měla by mu, dle mého názoru, být věnována velká pozornost, protože jsme skoro denně svědky událostí, útoků mezi Romy a Gádžy, někdy souzených, jindy ne jako činy s rasistickým podtextem. Ten problém je živý.

Ing. Eva Kučerová, Česká zemědělská univerzita, Praha, Česká republika

INSTITUT SOCIOLOGIE VENKOVA A HISTORIE ZEMĚDĚLSTVÍ PŘI VÝZKUMNÉM ÚSTAVU ZEMĚDĚLSKÉ EKONOMIKY (1965–1970)

VZNIK INSTITUTU

Tento Institut zahájil svou činnost 1. 7. 1965 pod vedením prof. Dr. Jana Taubera, který byl obnovitelem a průkopníkem československé sociologie venkova a zemědělství.

Zní to až neuvěřitelně, že svou cílevědomou činnost započal právě v padesátých letech, tedy v době, kdy byla sociologie na indexu a kdy jakákoliv sociologická činnost musela být organizována pod jinými názvy.

Již při zřízení resortní Československé akademie zemědělských věd (ČSAZV) od 1. 1. 1953 zahájila svou činnost Ústřední komise pro kulturu a osvětovou práci v zemědělství za předsednictví akademika korespondenta Jana Taubera (Tauber 1969, Kolařík 1969). V roce 1955 J. Tauber založil a vedl Kabinet pro sociální a kulturní otázky v zemědělství ČSAZV, který po zrušení ČSAZV koncem roku 1962 přešel jako oddělení pro studium sociálního vývoje v zemědělství do Výzkumného ústavu zemědělské ekonomiky (VÚZE).

Zde v roce 1964 získalo název „sociologické oddělení“, na jehož bázi vznikl Institut sociologie venkova a historie zemědělství (ISVHZ). Sociologické oddělení zkoumalo dvě sféry: rozvoj společenského a kulturního života na vesnici a nové formy práce pracovních kolektivů. Již dříve byla v JZD Suchdol v okrese Kutná Hora zřízena sociologická laboratoř, ve které byly kromě vlastního detailního monografického výzkumu vesnic a JZD též prováděny metodiky sociologického výzkumu v oblasti venkova a zemědělství. V roce 1962 byla sociologická laboratoř přemístěna do JZD Kačina v témže okrese.

Institut tedy mohl metodicky i tématicky navázat na činnost těchto menších předchůzců útvarů. Druhá polovina šedesátých let se stala zlatým věkem sociologie. Byla zřízena Sociologická společnost ČSAV, jejíž sekci sociologie venkova vedl rovněž J. Tauber, vznikaly katedry sociologie venkova při vysokých školách zemědělských v Praze, Brně, Nitrě, později v Českých Budějovicích. Nově vzniklý Institut měl koordinační působnost pro všechna pracoviště, která se zabývala sociologií venkova. V Bratislavě zahájil činnost Výzkumný ústav potravinářské ekonomiky (VÚPE), sesterské slovenské pracoviště.

Institut měl vlastního ředitele a vědeckou radu, ve které byly opouštěny metodiky a závěrečné zprávy výzkumných úkolů. Zahrnoval dvě oddělení: oddělení sociologie venkova a oddělení historie agrárních přeměn. Nejuzší kontakt Institut navázal s katedrou sociologie

venkova na Vysoké škole zemědělské (VŠZ) v Praze, která vznikla v září 1967 a byla rovněž vedena J. Taubem. Ten přednášel sociologii venkova na VŠZ již od podzimu 1965 (Honcová 1976). Po převzetí katedry se vzdal vedení Institutu.

Novým ředitelem byl jmenován doc. Ing. Hanuš Schimmerling, CSc. Pracoval v Institutu jako Tauberův náměstek od roku 1966. Předtím byl zaměstnán v brněnské pobočce VÚZE a zabýval se otázkami odměňování pracovníků v zemědělství (Honcová 1990). Jak již bylo řečeno, J. Tauber zachovával i nadále úzký kontakt s Institutem. Mezi oběma pracovišti došlo k dělbě práce. Zatímco katedra sociologie venkova převzala tematiku sociologie venkova, těžiště práce Institutu zůstalo nadále v podnikové sociologii.

Zvláštní postavení zaujímal téma sociologie a historie zemědělské vědy, které zpracovával J. Tauber osobně. Původně tedy patřilo do pracovního programu Institutu. V dubnu 1967 uspořádal J. Tauber v kooperaci pražské VŠZ a ISVHZ kolokvium o historii české a slovenské zemědělské ekonomiky a koncem téhož roku další kolokvium o historii sociologie venkova v Babicích u Říčan. Na obou kolokviích byli referáty zastoupeni jak vědci z daného oboru, příslušníci starší generace (pamětníci), tak profesionální historikové. Z obou kolokvií byly v roce 1969 vydány v ČSAZV sborníky (s názvy „Historie české a slovenské sociologie venkova“, „Příspěvky k historii české a slovenské ekonomiky“).

VÝZKUMNÁ ČINNOST INSTITUTU

Práce Institutu byla soustředěna kolem komplexního úkolu „Sociologie venkova a zemědělství“, řešeného v letech 1966–1970. Děлил se na dva hlavní úkoly: „Sociologie výstavby socialistické zemědělství“ (koordinátor doc. Ing. Hanuš Schimmerling, CSc.) a „Současný sociální vývoj (historie) zemědělství“ (koordinátor doc. Ing. Ludvík Špírk, CSc.). Na tyto dva hlavní úkoly byly vázány sociologické a historické dílčí úkoly řešené jak v Institutu, tak na koordinovaných pracovištích.

Cílem komplexního úkolu bylo studium současných i minulých podmínek socialistické přestavby československého zemědělství. Šlo na jedné straně o soustavný výzkum vývoje zemědělství v ČSSR se zvláštním zřetelem k problematice forem a sociálně ekonomických výsledků agrárních přeměn, vývoje zemědělského výrobního družstevnictví, historických i politických podmínek a výsledků kolektivizace, průběhu a výsledků

pozemkových reformem a na straně druhé o výzkum společenských vztahů v socialistických zemědělských podnicích, společenských struktur a společenských vztahů zemědělské a venkovské populace v jejich současném vývoji.

Sociologové koordinovaní v rámci hlavního úkolu zaměřili své úsilí převážně na oblast socialistického zemědělského podniku a zemědělské práce. Výsledky řešení byly předávány řídícím orgánům, provozní praxi, výuce a dalšímu výzkumu.

Nejobsáhlejší závěrečná zpráva hlavního úkolu „Sociologie výstavby socialistického zemědělství“ s názvem „Sociologické a sociálně psychologické aspekty činnosti vedoucích pracovníků JZD“ zahrnovala dílčí zprávy a pojednávala o sociální roli vedoucího pracovníka v JZD. Mezi nejzávažnější práce v rámci tohoto hlavního úkolu patřilo téma o vlivu změn v technologii a charakteru práce na sociologické a sociálně psychologické znaky pracovních rolí u vybraných profesí v zemědělství. V určité návaznosti bylo další téma o sociologických aspektech řízení pracovních skupin v zemědělství, které se zabývalo studiem sociální a sociálně psychologické motivace pracovní činnosti.

V rámci výzkumu společenských struktur v zemědělství byly zkoumány závažné problémy sociálních skupin (ženy, mládež, zemědělská inteligence, kovozeďmeřiči). Problémy venkovské populace byly obsaženy ve výsledcích výzkumu sociologických aspektů prostoro-
vého uspořádání venkovských sídlišť.

Pracovníci druhého, historického oddělení Institutu realizovali ve svých pracích spojení historické, sociologické a ekonomické metody. Tak byly vypracovány čtyři krajské monografie o průběhu kolektivizace: Olomoucko, Královéhradecko a Československo (Z. Antoš), z nich první dvě byly publikovány. Monografie podávaly analýzu počátků kolektivizace, přičemž si všímaly takových faktorů, jako např. starosedelský a osídlelecký charakter oblasti, postavení KSC v oblasti, poměr půdy členské a ostatní v JZD, výměra zemědělské půdy na jednoho člena, podíl žen v členské struktuře, sociální struktura vesnice aj. Pramenovou základnou byly archivy Krajských národních výborů (KNV) a statistický materiál krajských správ Státního úřadu statistického. Monografické studie byly zpracovávány také na úrovni obcí – z 500 obcí, v nichž působila JZD, bylo vybráno 9 a sledován jejich vývoj do roku 1960, zaměřený na sociálně ekonomickou strukturu vesnice, úroveň zemědělské malovýroby, důsledky pozemkových reformem a družstevní tradici. Pro období 1949–1960 byla další pozornost věnována sociálně ekonomickému vývoji JZD, vývoji JZD podle typů, změnám v členské základně JZD, výsledkům hospodaření JZD, rozdělování důchodů v JZD, řízení JZD, sociálně ekonomickému vývoji obce včetně politických událostí a kulturního dění. Ve všech devíti vybraných lokalitách vzniklo JZD již v roce 1949 přetvořením strojního nebo elektrárenského družstva.

Zvláštní pozornost zaslouží výzkum pamětníků kolektivizace, nejčastěji prvních předsedů JZD a v něko-

lika případech funkcionářů místních národních výborů, a to formou řízených rozhovorů. Individuálními rozhovory s pamětníky umožnily doplnit písemné materiály a účelně konfrontovat oba prameny. Bylo vybráno 51 pamětníků v 38 obcích z 12 okresů Čech a Moravy. Okresy byly voleny tak, aby byly reprezentovány všechny kraje. Ve vzorku byly zastoupeny oblasti pohraniční i vnitrozemské, příměstské a agrární. Průměrný věk dotazovaných pamětníků činil ve vnitrozemských okresech 64 let, v pohraničních 60 let. Výsledky tohoto výzkumu publikoval Z. Antoš v časopisu Sociologie zemědělství v roce 1974 pod pseudonymem „kolektiv“.

V Institutu byla dorešena problematika československých zemědělských výrobních družstev (ZVD). ZVD vznikla po roce 1945 byla tématem habilitační práce J. Taubera (1948). V šedesátých letech pak byla zkoumána ZVD vzniklá v souvislosti s první pozemkovou reformou (J. Honcová). Byla věnována pozornost jejich charakteru, složení členské základny, zadlužení a výrobním a ekonomickým výsledkům. ZVD, kterých bylo 67, se tehdy nestala převládající formou přidělu, ale pouze sociálním experimentem.

MEZINÁRODNÍ SPOLUPRÁCE INSTITUTU

Některé z výzkumů Institutu byly realizovány na mezinárodní úrovni. Například dílčí úkol „Sociologické problémy kovozeďmeřičů“ byl součástí mezinárodního výzkumu, který organizoval profesor Cépède z Francie. Úkol „Důsledky industrializace na sociální strukturu a společenské vztahy v zemědělství“ byl napojen na mezinárodní výzkum Evropské společnosti pro sociologii venkova se sídlem ve Wageningen v Holandsku. Na jaře 1967 bylo v Praze uspořádáno za spolupráce Evropské sociologické společnosti mezinárodní sympóziem o sociálních vlivech mechanizace zemědělství.

Institut také reprezentoval Československo na světové konferenci FAO v Římě o pozemkových reformách, v roce 1966 (H. Schimmerling). Měl stálou spolupráci s Institutem ekonomiky rolnej ve Varšavě. Snahou reprezentantů Institutu bylo navázat spolupráci s rurálními sociology dalších socialistických zemí. K tomu se uskutečnila řada setkání. Nejdůležitějším byla I. mezinárodní informativní metodologická konference sociologů zemědělství socialistických zemí ve Smolenicích v roce 1970 byl navázán styk na tomto poli s dalšími socialistickými zeměmi – SSSR, Bulharsko, NDR, Jugoslávie, Rumunsko, Maďarsko.

VYDÁVÁNÍ ČASOPISU INSTITUTEM

Od svého založení v roce 1965 vydával Institut časopis Sociologie venkova a historie zemědělství. Jeho první redaktor J. Tauber stanovil program časopisu v úvodní studii (Tauber 1965): „...sociologie i historie zemědělství za pomoci ostatních společenských věd, zejména ekonomiky byla postavena před vysoce významný úkol: prostudovat zákonitosti společenských

vztahů ve velkých socialistických zemědělských závodech a nastínit vhodné formy společenských vztahů v těchto sociálně ekonomických soustavách ... Sociologie socialistických zemědělských závodů nemá dosud předlohy a musí najít svou metodu a techniku výzkumu a nabídnout výsledky své práce organizaci zemědělských závodů. Kromě toho jsou v našem zemědělství desítky společenských a kulturních problémů, které je třeba nejen zkoumat, ale také výsledky tohoto studia publikovat, aby dále obohacovaly naši teorii a praxi¹.

I když historie zemědělství později z názvu časopisu vymizela, historické články v něm vycházely i nadále. Hodnocení obsahu časopisu za prvních 20 let podal H. Schimmerling (Schimmerling 1985).

DALŠÍ REPREZENTACE INSTITUTU

J. Tauber byl také předsedou sekce pro sociologii venkova Československé sociologické společnosti (ČSSS), která pracovala při ČSAV. V této sekci stanoval komise, jejichž činnost navazovala na stejnojmenné komise z předchozího období (při ČSAZV)¹. Původně mělo v rámci sekce pracovat šest skupin (kromě skupiny podnikové sociologie a skupiny pro současné problémy zemědělské historie, které byly práci Institutu nejbližší, to byly ještě skupiny pro pedagogickou problematiku, pro sociologii lesnictví, pro kulturní a osvětovou práci a skupina urbanistů, architektů a hygieniků).

Práce skupiny zaměřené na sociologickou problematiku sekce pro sociologii venkova ČSSS a obdobná komise při ČSAZV (později při Ústředí zemědělského a potravinářského výzkumu) se pojpojovala s činností dalších takto zaměřených institucí – při Čs. komitétu pro vědecké řízení, v Socialistické akademii, případně dalších. V té době pracovalo v ČSSR kolem 40–50 profesionálních pracovníků v oblasti rurální sociologie. Společná setkání (především semináře a konference), pořádaná na platformě ČSSS, byla organizována hlavně pracovníky Institutu. Týkala se sdělování výsledků realizovaných výzkumů, hledání nových metod a způsobů řešení, koordinace, koncepce. K tomu přispívala široká publikační činnost ve vědeckých a odborných časopisech i samostatné publikace o sociologii venkova a sociálním řízení zemědělských podniků. Někteří členové této pracovní skupiny se rovněž podíleli na přípravě

vysokoškolských skript a přednášeli na vysokých školách, bohatá byla také přednášková a poradenská činnost pro státní a družstevní zemědělské podniky v oblasti sociální problematiky venkova a zemědělství.

Historická komise sekce sociologie venkova při ČSSS, neboli pracovní skupina pro historii socialistických přeměn vesnice, zahájila svou činnost již v červnu 1965. Jejím předsedou byl prof. Dr. František Lom, DrSc. Zkoumala v rámci studia nejnovějších dějin zemědělství společenské přeměny na venkově v období od roku 1918 do současnosti. Současně působila Historická komise při Zemědělském muzeu ÚVTIZ, jejímž předsedou byl rovněž F. Lom. Byla stanovena dělba práce mezi oběma historickými komisemi, přičemž muzejní historická komise měla nadále zpracovávat období do roku 1918 a pro další období se omezit na problematiku technickou. Historická komise ČSSS čítala 25 stálých členů. Kromě pracovníků Institutu soustřeďovala historiky z vysokých škol, Historického ústavu ČSAV, Zemědělského muzea a archivů, a to ty, kteří se věnovali dané tematice. Přednášeli na zasedáních komise pravidelné referáty o výsledcích své práce. Komise současně informovala badatele o nově uspořádaných a zpřístupněných archivních fondech, které obsahují prameny k dějinám zemědělství ve sledovaném období. Vedla evidenci členů v evidenčních listech obsahujících jednak publikované práce z nejnovějších dějin zemědělství a jednak témata, na kterých pracují. Podle nich se průběžně v dohodě se členy konkretizoval pracovní program komise. Jmenovitě uvádím akci této komise, která zaznamenala přínos k dějinám dané oblasti vědy: kolokvium k dějinám zemědělské ekonomiky, uspořádané ve spolupráci s Provozní ekonomickou fakultou VŠZ v Praze, na kterém vystoupili významní zemědělští ekonomové-pamětníci.

ZÁNİK INSTITUTU

Zánik Institutu k 1. 1. 1971 souvisel s postupující normalizací. Svou práci na Institut navazovalo sociologické oddělení VÚZE, které však postrádalo samostatnost Institutu a jeho koordinační charakter. Vedením sociologického oddělení byl pověřen Ing. Miroslav Jiříčka, CSc. Časopis Sociologie zemědělství (dříve Sociologie venkova a historie zemědělství) vycházel dále jako sborník ÚVTIZ². Koordinační funkci bývalého In-

¹ Od roku 1953 působila Ústřední komise pro kulturní a osvětovou práci v zemědělství, přejmenovaná později na Ústřední komisi pro sociální a kulturní otázky v zemědělství. Měla statut koordinace pracovišť, která se zabývala společenskou problematikou českého venkova. Posuzovala a jednala o výzkumných plánech Ústavu vědeckotechnických informací pro zemědělství (ÚVTIZ), Ústřední zemědělsko-lesnické knihovny, Zemědělského muzea, Kabinetu dějin zemědělství a lesnictví ČSAZV. K Ústřední komisi náležely komise odborníků sdružujících sociology, historiky, sociální geografy, demografy, statistiky a hygieniky (Kolařík 1969). Po zrušení ČSAZV působila tato Ústřední komise při Ústředí zemědělského a potravinářského výzkumu, které suplovalo ČSAZV. Jednotlivé komise se současně staly komisemi ČSSS. Velkou tradici měla historická komise, založená již v roce 1932 pod vedením profesora Karla Krofky, později byl předsedou Dr. Václav Černý (Honcová, in: Sborník, Semily 1998). Po jeho odchodu (1958) se na dlouhá léta stal předsedou prof. Dr. František Lom, DrSc. (Honcová 1976). Po zapažení historického kabinetu do Zemědělského muzea se stala historická komise poradním sborem Zemědělského muzea. Na její bázi byly kolektivem sepsány dvoudílné dějiny zemědělství, I. díl pod vedením F. Kutnara a II. díl pod vedením F. Loma, která bohužel zůstala v rukopise.

² Časopis Sociologie a historie zemědělství, později přejmenovaný pouze na Sociologie zemědělství opět rozšířil svůj název v roce 1991 na Sociologie venkova a zemědělství. Jeho předsedou se stal H. Schimmerling. Ale v roce 1993, kdy začaly být aktuální nesnadné finanční podmínky vydávání vědeckých časopisů ČAZV – ÚZPI, došlo k dohodě mezi redakčními radami tohoto časopisu a Zemědělské ekonomiky o tom, že publikace z oblasti sociologie venkova a zemědělství a příbuzných témat (historie, sociální ekologie, kulturní a sociální antropologie,

stitutu nesla nadále, avšak značně formálně, sekce sociologie venkova při ČSSS ČSAV.

Za krátkou dobu svého trvání získal Institut mezinárodní věhlas a zůstala po něm citelná meze. Hlavní zásluha náleží jeho dvěma tvůrcům prof. Dr. Janu Tauberovi a doc. Ing. Hanuš Schimmerlingovi, CSc.

Lze jen litovat, že v archivu VÚZE se dodnes nedochoval archivní fond Institutu. Tuto souhrnnou informaci o Institutu můžeme tudíž považovat za nejdůležitější, i když je velmi zkratkovitá a stručná.

Zcela závěrem uvádíme některé dokumenty, z nichž lze čerpat obsáhlejší informace o Institutu, jeho práci a pracovnících.

Přehled hlavních pramenů a literatury o ISVHZ:

Honcová J. (1981): Osmdesátiny prof. Dr. Ing. Dr.h.c. Františka Loma, DrSc. Sociol. Zeměd., 17, s. 155–156.

Honcová J. (1998): Československý Státní archiv zemědělský a jeho osudy. In: Podíl Františka Kutnara a agrárního dě-

jepeství na formování české minulosti. Semily, s. 109–129.

Honcová J. (1990): K životnímu jubileu doc. Ing. Hanuše Schimmerlinga, CSc. Sociol. Zeměd., 26, s. 139–141.

Honcová J. (1976): Vzpomínka na prof. Dr. Ing. Jana Taubera. Sociol. Zeměd., 12, s. 77–78.

Kolařík J. (1969): Úloha Ústřední komise pro kulturní a osvětovou práci v zemědělství a Ústřední komise pro sociální a kulturní otázky v zemědělství a lesnictví při ČSAZ v Praze. In: Historie české a slovenské sociologie venkova. ČSAZ, Praha, s. 109–124.

Schimmerling H. (1985): 20 let sborníku ÚVTIZ. Sociol. Zeměd., 21, s. 53–73.

Tauber J. (1965): Na zahájení sborníku ÚVTI. Sociologie a historie zemědělství, 1, s. 1–2.

Tauber J. (1969): Příspěvek k historii čs. sociologie venkova. In: Historie české a slovenské sociologie venkova. ČSAZ, Praha, s. 5–43.

Výroční zprávy VÚZE z let 1965–1970. Archiv VÚZE.

PhDr. Ing. Jaroslava Honcová, CSc., Ing. Eva Němcová, CSc., Praha, Česká republika

NAD ÚMRTÍM HANUŠE SCHIMMERLINGA

Je mou ctí a zároveň velmi smutnou záležitostí oživit vzpomínkou našeho dlouholetého přítele a kolegu doc. Ing. Hanuše Schimmerlinga, CSc., který po krátké a těžké nemoci zemřel 26. dubna 1999. Přitom to není tak dlouho, co PhDr. Jaroslava Honcová věnovala pozornost jeho významnému životnímu jubileu, sedmdesátinám (Sociologie zemědělství 1990 (2), s. 139–141).

Hanuš Schimmerling reprezentoval generaci hluboce poznamenanou událostmi světové války, což bylo u něj zvláště židovským původem. Patřil k posledním studentům, kteří v roce 1939 složili maturitu. Avšak místo pokračování ve studiu na vysoké škole pracoval jako zemědělský dělník v jihomoravských Hrotovicích u sedláka. Takto se dostal k zemědělství. V letech 1942–1945 byl vězněn postupně ve třech koncentračních táborech. Okupaci z celé rodiny přežil jenom on a jeho sestra.

Plný trpkých, avšak bohatých zkušeností a zároveň velkých nadějí do budoucna absolvoval hned po válce studium zemědělského inženýrství na brněnské vysoké zemědělské škole, které zakončil v roce 1949. Již během těchto studií uplatňoval své bohaté jazykové (německý a francouzský jazyk) a odborné znalosti a zkušenosti v Ústavu mezinárodní spolupráce v zemědělství a lesnictví, který vedl profesor Jan Tauber, jeden ze zakladatelů české sociologie venkova a zemědělství. Byly

to ale osobní důvody, které mu po skončení studií nedovolily zakotvit v Praze a zavedly ho do jihomoravských Pohořelic. Během dalších dvou let shromažďoval praktické zkušenosti jako ekonom a agronom na ředitelství tamních Státních statků. V roce 1951 nastoupil dráhu výzkumného pracovníka a této práci zasvětil celý svůj život. Zprvu to byl Výzkumný ústav státních statků v Pohořelicích, který se v roce 1956 stal součástí brněnského VÚZE.

Brněnské období (výzkumná práce v brněnské pobočce Výzkumného ústavu zemědělské ekonomiky) trvající do poloviny 60. let můžeme označit za dobu jeho tvůrčího zrání. Hanuš Schimmerling se zaměřil na tehdy aktuální sociálně ekonomickou problematiku odměňování v zemědělství, resp. systém peněžního odměňování v zemědělských družstvech. Po řadě empirických studií, jejichž výsledky od roku 1957 publikoval zejména v časopisu Zemědělská ekonomika, obhájil v roce 1961 kandidátskou disertační práci na zmíněné téma, která v následujícím roce vyšla knižně ve Státním zemědělském nakladatelství. Tato problematika vpravdě průkopnické se věnoval i nadále, zahrnuje ji do stále širšího rámce sociálních vztahů při práci v zemědělství. Empirické zkoumání tak stále více nabývalo sociologického charakteru. Završením dlouholetého výzkumu systému odměňování v zemědělských družstvech se

sociální geografie, demografie, příp. další) budou dvakrát až třikrát ročně vycházet v rámci časopisu Zemědělská ekonomika. Tak je tomu dodnes, jak o tom svědčí např. toto číslo Zemědělské ekonomiky.

stala jeho habilitační práce, na základě které byl v roce 1964 jmenován docentem pro obor zemědělské ekonomiky. Přitom stále pokračoval ve studiu, tentokrát postgraduálním kurzem tropického a subtropického zemědělství (1965–1966).

Úspěch posledního výzkumu, věnovaného problematice diferenciací peněžní odměny v zemědělství podle úrovně hospodaření a skupin pracovníků JZD a realizovaného ve 43 JZD na souboru 1 104 respondentů, vedl profesora Taubera k tomu, že pozval docenta Schimmerlinga do Prahy, aby se podílel na ustavování nově založeného pracoviště – Institutu sociologie venkova a historie zemědělství při pražském Výzkumném ústavu zemědělské ekonomiky. V roce 1966 ho jmenoval vedoucím sociologického oddělení Institutu. Rok poté se Hanuš Schimmerling stal jeho ředitelem, neboť profesor Tauber odešel na Vysokou školu zemědělskou v Praze, aby tam vytvořil katedru sociologie venkova. Sociologie venkova a zemědělství tehdy procházela obdobím svého rozkvětu a Institut měl při tom velice významné postavení celostátního koordinátora všech vědeckých pracovišť zabývajících se sociologií venkova a zemědělství (o jeho historii viz článek J. Honcové v tomto čísle). V úzkém kontaktu s katedrou vedenou profesorem Tauberem probíhala dělba výzkumné práce tak, že na katedře se rozvíjel výzkum zaměřený především do oblasti venkova jako sociálního prostoru, zatímco sociologické pracoviště Institutu se specializovalo na sociologii zemědělského podniku a v dané oblasti zájmu také na výzkum veřejného mínění.

Vědecká činnost docenta Schimmerlinga tehdy vrcholila. Vybaven výbornými jazykovými znalostmi, podařilo se mu pokračovat v záměrech profesora Taubera a zavést Institut do sítě širokých mezinárodních vztahů. Institut vydával vědecký časopis Sociologie venkova a historie zemědělství. Jeho pracovníci tvořili hlavní členskou základnu sekce sociologie venkova při Československé sociologické společnosti ČSAV. Docent Schimmerling sám pravidelně přispíval do časopisu Evropské společnosti pro rurální sociologii (Sociologia Ruralis) a absolvoval tříměsíční stáž v NSR. Jeho pedagogická činnost (spolu s dalšími pracovníky sociologického oddělení Institutu) se uplatňovala na katedře vedené profesorem Tauberem a byla zaměřena na sociologii zemědělského podniku. Tento rozvoj oboru, propojený úzce s profesní kariérou Hanuše Schimmerlinga, trval krátce.

Zastavilo jej normalizační období. K 1. 1. 1971 je Institut zrušen (a začleněn do výzkumného ústavu jako sociologické oddělení), docent Schimmerling je zbaven všech funkcí včetně vedení výzkumných úkolů, má zákaz přednášení a omezenou publikační činnost. Na pracovišti zůstal, psal pod šifrou. Nepolevil ve svých zahraničních kontaktech a činnostech, což se projevilo hlavně v začátku 80. let, po jeho odchodu do důchodu, pro něho tehdy poněkud svobodnější pozice. Přednášel opět v zahraničí a zpracoval rozsáhlou monografickou historicko-sociologickou studii obce, jejímž obyvatel

lem se v 70. letech stal jako chalupář (Mistrovice na Žamberecku).

Listopadové události 1989 přivodily v jeho životě ještě jeden zásadní obrat. Má výraznou zásluhu na obnově katedry humanitních věd při VŠZ v Praze (dnes Zemědělské univerzitě), resp. její části sociologie. Stal se na čas předsedou redakční rady vědeckého časopisu Sociologie zemědělství, členem prezidia Evropské společnosti pro rurální sociologii, členem výboru sekce sociologie venkova při Masarykově české sociologické společnosti a členem České akademie zemědělské. Všemi silami se ve svých sedmdesáti letech znovu vrhl do činnosti pedagogické, výzkumné i organizační a své bohaté znalosti a zkušenosti uplatnil jako reprezentant české sociologie venkova a zemědělství na obnovených vědeckých setkáních na mezinárodní úrovni.

Ale ještě jednu oblast činnosti nemůžeme opomenout, i když nejde přímo o dílo na poli sociologie. Práce docenta Schimmerlinga v židovské obci a jeho předsednictví v Tereziánské iniciativě, dokud mu to zdravotní stav dovolil, byla kromě jeho dobrých lidských vlastností také živena moudrostí a tolerancí získanou sociologickým věděním. Předsedou Tereziánské iniciativy byl zvolen hned na první schůzi bývalých vězňů z Tereziína, v únoru 1990 a každoročně byl v této funkci potvrzován. Jeho kolegové z této iniciativy o něm mluví jako o „skromném, nezištném, v jeho moudrosti tolerantním, důstojném předsedovi, věrném idejím, z nichž se Tereziánská iniciativa zrodila. Jeho činnost přesáhla daleko její rámec a získala mu úctu a autoritu v širokém okruhu židovské komunity, mezi českou a německou mládeží, česko-německými i židovsko-křesťanskými aktivisty a organizacemi, i mezi pedagogickými pracovníky jak v České republice, tak v zahraničí“ (dle M. Kárného ve Věstníku židovských náboženských obcí v českých zemích a na Slovensku Roš Chodeš, ročník 61, červen 1999, s. 16).

Potud ta oficiálnější část vzpomínky na docenta Hanuše Schimmerlinga. Ráda bych připojila vzpomínku osobní, důvěrnější, nepodpořenou výčtem životních událostí připojených k jeho profesní dráze a jeho zásluh na poli vědeckého oboru, ve kterém také pracuji a prostřednictvím kterého jsem Hanuše Schimmerlinga potkala. To by, podle mého názoru, nemělo ubírat na důstojnosti vzpomínky, kterou si Hanuš bezesporu zaslouhuje.

Do sociologického oddělení Výzkumného ústavu ekonomiky zemědělství a výživy (tak byl přejmenován Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky) patrně v rámci tehdy probíhající normalizace) jsem nastoupila v únoru 1972. Tedy zhruba rok poté, co byl zrušen Institut sociologie venkova a historie zemědělství a docent Schimmerling byl zbaven funkce vedení pracoviště. Doba jistě nelehká, sociologické pracoviště bylo z naprosté většiny tvořeno osobami, které byly po proběhlých prověrkách vyloučeny, anebo alespoň vyškrtuty z komunistické strany. Až později jsem se od nich dověděla, že se mě tak trochu báli, nevěděli, kdo jsem. Za sebe pak mohu říci, že složitost takové situace jsem

si dost neuvědomovala, ale bála jsem se tak trochu také. Neboť, poprvé jsem nastoupila do „vážného pracovního procesu“ s režimem nesrovnatelným tomu, který jsem si osvojila v dobách studií. Byli tam lidé, kteří, přes své „potrestání“ vykonávali službu na poli sociologie venkova a zemědělství s velkým zápletem, jako poslání. Necítili se tím být pouze zaměstnání. A já jsem byla úplný začátečník.

Myslím, že k jistému prolomení jejich obav mně adresovaných došlo „u příležitosti oslav únorového vítězství pracujícího lidu“ v roce 1972. Úzkost, že se budu muset jako zaměstnanec ústavu zúčastnit veřejné manifestace, způsobila, že jsem začala brečet. Poslali mně domů, že (prý) je mi špatně. Aby však popis této příhody nesvedl čtenáře k interpretaci, kterou v žádném případě nechci vyvolat, musím dodat, že mi tehdejší kolegové patřili k těm nejpochybnějším komunistům, které jsem kdy poznala.

Ke dvěma kolegům, se kterými se mi podařilo navázat nejdříve vztah jisté důvěry, patřil (kromě toho, který mi byl nejbližší věkem) Hanuš Schimmerling, věkem naopak o celou generaci vzdálenější. Později jsem se sblížila téměř se všemi tehdejšími pracovníky sociologického oddělení, jinak dosti pestré směsice lidských typů, až na výjimky se tolerujících.

Nelze říci, že by Hanuš Schimmerling měl nějakou výraznější snahu mne odborně vést. Když se ohlédnou zpět, mohly v tom hrát roli jeho právě uplynulé zkušenosti znamenající zastavení vlastní pracovní kariéry, nevím. Co jsem však tehdy vnímala zcela jistě, byl jeho „romantický duch“, který bych postavila proti „duchu klasicismu“ (míním tím exaktizujícímu, přesnému a vyjadřujícímu touhu po ovlivňování něčeho ve smyslu předávání jednoznačně ověřeného a zargumentovaného poznání). Důležitým momentem při vzájemném dorozumívání byly (společně s dalšími kolegy trávené) sociologické terénní výzkumy v letech 1972–1973, které byly relativně velmi četné a rozsáhlé. Týkaly se problematiky jednak socioprofesionální struktury pracovníků v zemědělství a jednak jejich identifikace s tehdy vznikajícími novými formami zemědělského hospodaření (vskutku velkovýrobními) v rámci hesla „koncentrace, specializace, kooperace a integrace“. Vzpomínám si na řadu dlouhých rozhovorů, které jsme s kolegou Hanušem trávili třeba ve venkovských hospodách nebo jen tak jdouce krajinou a jinak, přičemž se ty rozhovory netýkaly jen našeho společného zaměstnání. Tak nějak spontánně prostupovaly do jeho i mého celého života. Dovolím si říci, že jsme se stali přáteli v pravém smyslu toho slova, ačkoli věkový rozdíl činil čtvrtstoletí a jeden rok navíc.

Když jsem se vrátila na pracoviště po dvojnásobné mateřské dovolené, obývali jsme společnou kancelář a naše pracovní každodennost byla, tak říkajíc, úplně naplněná. V té době jsem si já, žena zvažující péči

a odpovědností za dva syny, všimla, že docent Schimmerling zůstal velmi hravým člověkem. A také, že o vážných, mnohdy až tíživých věcech (měl tehdy dospívající děti) mluví s nadhledem, uvolněně a s porozuměním „jinému“. A takhle jsme často mluvili o životě vůbec. Přitom jsme každý pracovali na jiných výzkumných úkolech. On se zabýval problematikou sociálního plánování v zemědělských podnicích, já otázkami životního způsobu zemědělců a problematikou zaměstnávání specifických skupin pracovníků (žen, mládeže, osob se změněnou pracovními schopnostmi a v důchodovém věku).

Když Hanuš Schimmerling odešel do důchodu, stýkali jsme se dále. Pro všechny jeho spolupracovníky z VÚEZVŽ bylo vždy příjemnou událostí oslavovat s ním jeho narozeniny připadající na 30. března. Ve druhé polovině 80. let jsme spolu připravili některá z hesel z oblasti sociologie venkova a sociologie zemědělství pro Velký sociologický slovník, který vyšel až v roce 1996.

Na začátku 90. let jsme se ještě jednou mohli setkat přímo na pracovišti, tentokrát obnovované katedře humanitních věd Vysoké školy zemědělské v Praze, dnes České zemědělské univerzity. Šlo o znovuzahájení výuky sociologie venkova a sociologie zemědělství (rurální sociologie) na této škole. Hanuš Schimmerling zde pro mne (kteřá se bytí v omezeném rámci, ale již skoro dvacet let zabývala sociologickým výzkumem venkova a zemědělství) byl hlavní osobou, ochotnou a schopnou předat zkušenosti, jak přednášet tuto problematiku studentům, kteří přicházejí na vysokou školu z velké většiny nepoznamenaní sociologií. Jím předávané zkušenosti pramenily jak z tradice, založené na škole v 60. letech, tak z bohatých zahraničních kontaktů s pedagogy zemědělských univerzit, zejména německých, polských, francouzských a holandských. Pro koncepci výuky rurální sociologie na ČZU v Praze, v jejímž propracovávání stále pokračujeme, byl hlavní oporou ve smyslu oponenta přísného a zároveň chápavého, vědecky striktního a zároveň nadaného citlivostí, intuicí spíše uměleckého druhu. On sám začal na ČZU v Praze přednášet předmět Rurální sociologie v tzv. rozšířené jazykové výuce, v německé verzi. Dnes pokračujeme verzi anglickou.

V začátcích existence Katedry humanitních věd na ČZU v Praze se docent Schimmerling stal jejím stěžejním reprezentantem při mezinárodních setkáváních rurálních sociologů, která se pro nás otevřela. Měl velkou zásluhu na tom, že jedno z těchto setkání celoevropské dimenze, XVI. kongres Evropské společnosti pro rurální sociologii, se konal v červenci 1995 v Praze.

Další, nepříliš početná generace českých sociologů venkova a zemědělství bude ráda, když dokáže dále plnit dílo a přenést odkaz našeho kolegy a přítele Hanuše Schimmerlinga našim mladším spolupracovníkům.

Mgr. Helena Hudečková, CSc., ČZU Praha, Česká republika

POKYNY PRO AUTORY

Časopis uveřejňuje původní vědecké práce, krátká sdělení a výběrově i přehledné referáty, tzn. práce, jejichž podkladem je studium literatury a které shrnují nejnovější poznatky v dané oblasti. Práce jsou uveřejňovány v češtině, slovenštině nebo angličtině. Rukopisy musí být doplněny krátkým a rozšířeným souhrnem (včetně klíčových slov).

Autor je plně odpovědný za původnost práce a za její věcnou i formální správnost. K práci musí být přiloženo prohlášení autora o tom, že práce nebyla publikována jinde.

O uveřejnění práce rozhoduje redakční rada časopisu, a to se zřetelem k lektorským posudkům, vědeckému významu a přínosu a kvalitě práce.

Rozsah vědeckých prací nesmí přesáhnout 12 stran psaných na stroji včetně tabulek, obrázků a grafů. V práci je nutné používat jednotky odpovídající soustavě měrových jednotek SI (ČSN 01 1300).

Vlastní úprava rukopisu: formát A4, 30 řádek na stránku, 60 úhozů na řádku, mezi řádky dvojité mezery. K rukopisu je třeba přiložit disketu s prací pořízenou na PC a s grafickou dokumentací, nebo poslat práci e-mailem do redakce. Tabulky, grafy a fotografie se dodávají zvlášť, nepodlepují se. Na všechny přílohy musí být odkazy v textu.

Pokud autor používá v práci zkratku jakéhokoliv druhu, je nutné, aby byla alespoň jednou vysvětlena (vypsána), aby se předešlo omylům. V názvu práce a v souhrnu je vhodné zkratku nepoužívat.

Název práce (titul) nemá přesáhnout 85 úhozů. Jsou vyloučeny podtitulky článků.

Krátký souhrn (Abstrakt) je informačním výběrem obsahu a závěru článku, nikoliv však jeho pouhým popisem. Musí vyjádřit všechno podstatné, co je obsaženo ve vědecké práci, a má obsahovat základní číselné údaje včetně statistických hodnot. Musí obsahovat klíčová slova. Nemá překročit rozsah 170 slov. Je třeba, aby byl napsán celými větami, nikoliv heslovitě. Je uveřejňován a měl by být dodán ve stejném jazyce jako vědecká práce.

Rozšířený souhrn (Abstract) je uveřejňován v angličtině, měly by v něm být v rozsahu cca 1–2 strojopisných stran komentovány výsledky práce a uvedeny odkazy na tabulky a obrázky, popř. na nejdůležitější literární citace. Je vhodné jej (včetně názvu práce a klíčových slov) dodat v angličtině, popř. v češtině či slovenštině jako podklad pro překlad do angličtiny.

Úvod má obsahovat hlavní důvody, proč byla práce realizována, a velmi stručnou formou má být popsán stav studované otázky.

Literární přehled má být krátký, je třeba uvádět pouze citace mající úzký vztah k problematice.

Metoda se popisuje pouze tehdy, je-li původní, jinak postačuje citovat autora metody a uvádět jen případné odchylky. Ve stejné kapitole se popisuje také pokusný materiál.

Výsledky – při jejich popisu se k vyjádření kvantitativních hodnot dává přednost grafům před tabulkami. V tabulkách je třeba shrnout statistické hodnocení naměřených hodnot. Tato část by neměla obsahovat teoretické závěry ani dedukce, ale pouze faktické nálezy.

Diskuse obsahuje zhodnocení práce, diskutuje se o možných nedostacích a práce se konfrontuje s výsledky dříve publikovanými (požaduje se citovat jen ty autory, jejichž práce mají k publikované práci bližší vztah). Je přípustné spojení v jednu kapitolu spolu s výsledky.

Literatura by měla sestávat hlavně z lektorovaných periodik. Citace se řadí abecedně podle jména prvních autorů. Odkazy na literaturu v textu uvádějí jméno autora a rok vydání. Do seznamu se zařadí jen práce citované v textu. Na práce v seznamu literatury musí být odkaz v textu.

Na zvláštním listě uvádí autor plné jméno (i spoluautorů), akademické, vědecké a pedagogické tituly a podrobnou adresu pracoviště s PSČ, číslo telefonu a faxu, popř. e-mail.

Rukopis nebude redakcí přijat k evidenci, nebude-li po formální stránce odpovídat pokynům pro autory.

INSTRUCTIONS FOR AUTHORS

Original scientific papers, short communications, and selectively reviews, that means papers based on the study of technical literature and reviewing recent knowledge in the given field, are published in this journal. Published papers are in Czech, Slovak or English. Each manuscript must contain a short and a longer summary (including key words).

The author is fully responsible for the originality of his paper, for its subject and formal correctness. The author shall make a written declaration that his paper has not been published in any other information source.

The board of editors of this journal will decide on paper publication, with respect to expert opinions, scientific importance, contribution and quality of the paper.

The paper extent shall not exceed 12 typescript pages, including tables, figures and graphs.

Manuscript layout: quarto, 30 lines per page, 60 strokes per line, double-spaced typescript. A PC diskette should be provided with the paper and graphical documentation, or the paper be sent by E-mail to editorial office. Tables, figures and photos shall be enclosed separately. The text must contain references to all these annexes.

If any abbreviation is used in the paper, it is necessary to mention its full form at least once to avoid misunderstanding. The abbreviations should not be used in the title of the paper nor in the summary.

The title of the paper shall not exceed 85 strokes. Subtitles of the papers are not allowed either.

Abstract is an information selection of the subject and conclusions of the paper, it is not a mere description of the paper. It must present all substantial information contained in the paper. It shall not exceed 170 words. It shall be written in full sentences, not in form of keynotes, and comprise basic numerical data including statistical data. It must contain key words. It should be submitted in English and if possible also in Czech or Slovak.

Introduction has to present the main reasons why the study was conducted, and the circumstances of the studied problems should be described in a very brief form.

Review of literature should be a short section, containing only literary citations with close relation to the treated problem.

Only original method shall be described, in other cases it is sufficient enough to cite the author of the used method and to mention modifications of this method. This section shall also contain a description of experimental material.

In the section **Results** figures and graphs should be used rather than tables for presentation of quantitative values. A statistical analysis of recorded values should be summarized in tables. This section should not contain either theoretical conclusions or deductions, but only factual data should be presented here.

Discussion contains an evaluation of the study, potential shortcomings are discussed, and the results of the study are confronted with previously published results (only those authors whose studies are in closer relation with the published paper should be cited). The sections Results and Discussion may be presented as one section only.

The section **References** should preferably contain reviewed periodicals. The citations are arranged alphabetically according to the surname of the first author. References in the text to these citations comprise the author's name and year of publication. Only the papers cited in the text of the study shall be included in the list of references. All citations shall be referred to in the text of the paper.

The author shall give his full name (and the names of other collaborators), academic, scientific and pedagogic titles, full address of his workplace and postal code, telephone and fax number or e-mail.

The manuscript will not be accepted to be filed by the editorial office if its formal layout does not comply with the instructions for authors.

OBSAH

Lošťák M., Hudečková H., Rikoon S.: Vlastnictví půdy a výzva "Pozdní modernity" (Nová institucionální uspořádání a jednání českých vlastníků půdy).....	481
Buchta S.: Ekonomická síla vidieckych regiónov a politika trhu práce na Slovensku.....	491
INFORMACE	
Buchta S.: Profesné a mzdové zmeny v poľnohospodárstve	505
Schwarz J.: Vidiecke regióny a mobilita pracovnej sily – stav, možnosti, tendencie	511
Kučerová E.: Informace o diplomových pracích ze sociologie na ČZU v Praze	519
Z VĚDECKÉHO ŽIVOTA	
Honcová J., Němcová E.: Institut sociologie venkova a historie zemědělství při Výzkumném ústavu zemědělské ekonomiky (1965–1970)	523
Hudečková H.: Nad úmrtím Hanuše Schimmerlinga.....	526

CONTENT

Lošťák M., Hudečková H., Rikoon S.: Land ownership and the challenge of "Late Modernity" (New institutional settings and behaviour of Czech landowners).....	481
Buchta S.: Economic strength of rural regions and labour market policy of Slovakia	491
INFORMATION	
Buchta S.: Professional and wages changes in agriculture.....	505
Schwarz J.: Rural regions and mobility of labour – state, possibilities, tendencies	511
Kučerová E.: Information on diploma theses in sociology at the Czech University of Agriculture in Prague	519
FROM THE SPHERE OF SCIENCE	
Honcová J., Němcová E.: The Institute of Rural Sociology and History of Agriculture by the RIAE (1965–1970).....	523
Hudečková H.: After H. Schimmerling.....	526